

**2003–2011 YILLARI ARASINDA TARIMSAL KREDİLER İLE TARIM
SEKTÖRÜ ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİLERİ**

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esin AKSU

Eskişehir

2012

ÖZET**2003–2011 YILLARI ARASINDA TARIMSAL KREDİLER İLE TARIM
SEKTÖRÜARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİLERİ****AKSU, Esin****Yüksek Lisans–2012****İktisat Anabilim Dalı**

Danışman: Yrd. Doç.Dr. Füsun YENİLMEZ

Eş Danışman: Yrd. Doç.Dr. Etem Hakan ERGEÇ

Tarım sektörü, gıda gereksinimini karşılaması, tarıma dayalı sanayiye hammadde kaynağı oluşturması, istihdam yaratması ve dışa bağımlılığın azaltılması gibi nedenlerle ekonomi üzerinde büyük öneme sahiptir. Tarım sektörünün ekonomideki önemi ise tarımsal üretimin genel istihdam, dış ticaret ve ekonominin diğer sektörleriyle olan ilişkisinden ortaya çıkmaktadır. Tarım kredilerinin kullanılmasındaki temel amaç; kullanılan kredi ile yeterli miktarda, girdi sağlanarak; üretim miktarını ve devamlılığını sağlamaktır. Ayrıca Türkiye’de daha çok küçük aile işletmelerinin var olması tarım sektöründe, ürünün elde edilebilmesi için belirli bir sürenin geçmesi gerekliliği, yani gelir ile gider arasında zaman uyumunun olmaması tarımda kredi ihtiyacını artıran nedenlerden birisidir. Türkiye’de uzun yıllar boyunca tarım sektörü T.C. Ziraat Bankası ve Tarım Kredi kooperatifleri tarafından desteklenmekteydi. 1980 yılından itibaren Özel Bankaların sınırlı olsa tarımsal kredi vermeye başladığını görmekteyiz.2000’li yıllara gelindiğinde özel bankaların tarım sektörüne olan kredi çeşitliliğinin artmıştır. Bu artışa sebep olarak; tarım ve gıda fiyatlarındaki yükseliş, sağlıklı tarım ürünlerine olan talebin artması ve

Türkiye'nin AB uyum çalışmaları kapsamındaki Ortak Tarım Politikasının etkileri gösterilmektedir. Türk Bankalar Birliği Ocak 2010 aylık değerlendirme raporuna göre günümüzde Ziraat Bankası dışında tarımsal kredi paketi bulunan bankalar Vakıflar Bankası, Halk Bankası, Akbank, Finans Bank, Türkiye İş Bankası, Garanti Bankası, Denizbank ve Anadolu bankası yer almaktadır

Bu çalışmada 2003:1- 2011:4 yılları arasında tarımsal krediler ile Tarımsal bazı makro ekonomik değişkenler (üretim, istihdam, ihracat) arasındaki nedensellik ilişkisi analiz edilmiştir. Tarımsal istihdamdan tarımsal kredilere ve tarımsal ihracattan tarımsal kredilere doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Bu durum tarımsal kredilerin daha verimli planlanması gerekliliğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

:

ABSTRACT**THE CAUSALITY ANALYSIS OF AGRICULTURAL CREDITS AND
AGRICULTURE SECTOR BETWEEN 2003-2011****AKSU, Esin****M.A.-2012****Department of Economics**

Advisor: Asst. Prof. Füsün YENİLMEZ

Second Advisor: Asst. Prof. Etem Hakan ERGEÇ

Agriculture section has a significant importance on economy as it fulfills the food necessity, provides raw material for agriculture based industry and employment and reduces the dependence on outside financial sources. The effect of agriculture section on economy emerges by the relation of agricultural production with public employment, foreign trade and other sections of economy. The main purpose of using agricultural credits is providing permanence of production amount with enough entry. For long years agricultural section has been supported only by T.C. Ziraat Bankası and Agricultural Credit Cooperatives. After 1980, it can be seen that private banks has just started to give, even limited, agricultural credit even in limited levels. In 2000's the reasons for the increase in agriculture and food, emerges as the increase in demand of healthy agricultural products and defects of the Common Agriculture Policy of European Union. The banks which have agricultural credit programs, excluding T.C. Ziraat Bankası, are Vakıflar Bankası, Akbank, Finansbank, Halk Bankası, Türkiye İş Bankası, Garanti Bankası and Denizbank, with respect to monthly valuation report of The Banks Association of Turkey, in January 2010. In this study causality analysis of the agricultural credits supplied by private banks between 2003-2011 is done.

In this study, the causality relations between the agricultural credit and some macro economic variants (production, employment, exportation) between 2003:1 and 2011:4 have been analysed. There appears to be a one-way causality relation detected from agricultural employment to agricultural credit and from agricultural

exportation to agricultural credits. This situation indicates that it is necessary to plan the agricultural credits more efficiently.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
KISALTMALAR	xii
ÖNSÖZ	xiv
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

TARIM SEKTÖRÜNÜN YAPISAL DURUMU, TARIM POLİTİKALARI VE TÜRKİYE’NİN AB ORTAK TARIM POLİTİKALARINA UYUMU

1.1. Türkiye’de Tarım Sektörünün Tarihsel Gelişimi.....	6
1.2. Türkiye’de Tarımsal Üretimin Özellikleri	9
1.3.Tarım Sektörünün Ekonomi Açısından Yeri ve Önemi.....	12
1.3.1. Tarımsal Üretim ve Gayrisafi Yurt İçi Hâsıla.....	15
1.3.2. Tarım Sektöründe İstihdam.....	17
1.3.3. Tarım Ve Dış Ticaret	20
1.3.3.1 İhracat.....	20
1.3.3.2. İthalat.....	22
1.4. Türkiye’deki Tarımsal Destekleme Politikaları	24
1.4.1 Tarımsal Destekler	26
1.4.1.1. Prim Ödemesi (Fark).....	26
1.4.1.2. Genel Hizmet Ödemeleri.....	27
1.4.1.3. Tarım Ürünleri İthalatında Korumalar	28
1.4.1.4. İhracat Sübvansiyonları.....	28
1.4.1.5. Vergi Kolaylıkları Ve Yatırım Destekleri.....	28
1.4.1.6 Doğrudan Gelir Desteği	28
1.4.1.7. Alternatif Ürün Desteği.....	29
1.4.1.8 Organik Tarım Ve İyi Tarım Uygulamaları Desteği.....	29
1.4.1.9. Tarımsal Sigorta desteği.....	29

1.4.1.10 Çevre Amaçlı Tarımsal Alanların Korunması (çatak) Programı	
Destekleri	30
1.4.2. Tazminatlar	30
1.4.2.1. Çayda Budama Tazminatı	30
1.4.2.2. Tütünde Kota Ödemesi	31
1.4.2.3. Fındıkta Söküm Masrafı.....	31
1.4.2.4. Doğal Afet Ödemeleri	31
1.4.3. Doğrudan Ödemeler (Teşvikler)	31
1.4.3.1. Süt Teşvikleri	32
1.4.3.2. Et Teşvikleri	32
1.4.4. Girdi Desteği	32
1.4.4.1. Kimyevi Gübre Desteği.....	32
1.4.4.2 Tohum Desteği	32
1.4.4.3. İlaç Desteği.....	33
1.4.4.4. Sulama Ve Elektrik Desteği	33
1.4.4.5. Yem Desteği.....	33
1.4.4.6. Suni Tohumlama Desteği.....	33
1.4.4.7. Faiz İndirimli Tarımsal Kredi Desteği	33
1.4.4.8. Mazot Ve Toprak Analizi Desteği	33
1.4.5. Fiyatlar Ve Alım Yoluyla Destekleme.....	34
1.4.6. Kırsal Kalkınma Desteği	34
1.5. Türkiye’de Tarım Politikalarındaki değişmeler	34
1.5.1. 1980 – 1989 Tarım Politikaları	36
1.5.2. 1990 – 1999 Tarım Politikaları	37
1.5.3. 2000–2010 Tarım Politikaları	38
1.6. Türkiye’nin Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyum Süreci	40
1.6.1. Ortak Tarım Politikalarının Uyum Sürecinde Türkiye’deki Gelişmeler.....	44
1.6.2. Ortak Tarım Politikası Ve Türkiye’nin Sorunları	46
1.6.3. AB’ye Uyum Sürecinde İzlenmesi Gereken Politikalar	48

2. BÖLÜM

TÜRKİYE’DE TARIM SEKTÖRÜNÜN FİNANSMANI VE BANKALARIN TARIM SEKTÖRÜNÜ KREDİLENDİRME SÜRECİ

2.1. Türkiye’ de Tarım Bankacılığının Doğuşu Ve Gelişimi.....	50
2.2. Türkiye’ de Tarım Sektörünün Kredi Kullanma Sebepleri.....	52
2.2.1. Tarımsal Kredi Kullanılmasındaki Amaçlar.....	53
2.2.2. Tarımda kredi ihtiyacının nedenleri.....	54
2.2.2.1. Yetersiz Gelir.....	54
2.2.2.2. Küçük Ölçekli Tarım İşletmeleri.....	54
2.2.2.3. Gelişen Teknoloji.....	54
2.2.2.4. Sermayenin Yavaş Devri.....	54
2.2.2.5. Tarım Ürünleri Fiyatlarındaki Dalgalanmalar.....	55
2.2.2.6. Doğal Afetler.....	55
2.2.2.7. Çeşitli Hastalıklar.....	56
2.2.2.8. Tarımsal Kaliteye Yönelik Yatırımlar.....	56
2.3. Türkiye’de Tarımsal Kredilerdeki Gelişmeler.....	56
2.4. Bankalar Tarafından Tarım Sektörünün Kredilendirilme Süreci ve Aşamaları..	59
2.4.1. Tarımsal Kredi Başvurusu.....	60
2.4.2. Tarımsal üretici ile ön görüşme.....	60
2.4.3. Tarımsal Üreticinin Kredi Talebinin Değerlendirmesi.....	60
2.4.4. Geri Ödeme Performansının İzlenmesi.....	60
2.5. Türkiye’de Tarım Sektörünün Finansal Kaynakları.....	60
2.5.1. Tarım Sektörünün Doğrudan Kredi Kaynakları.....	61
2.5.1.1. Kurumsallaşmış Kredi Kaynakları.....	61
2.5.1.1.1. Kamu Bankaları.....	61
2.5.1.1.2. Tarım Kredi Kooperatifleri.....	63
2.5.1.1.3. Merkez Bankası.....	64
2.5.1.1.4. Özel Bankalar.....	64
2.5.1.1.5. Gıda Tarım ve hayvancılık bakanlığı.....	65
2.5.1.1.6. Diğer Kooperatifler.....	65
2.5.1.2 Kurumsallaşmamış Kredi Kaynakları.....	65

2.5.2. Türkiye’de Tarım Sektörünün Alternatif Finans Kaynakları.....	66
2.5.2.1. Finansal Kiralama (Leasing).....	66
2.5.2.2. Factoring	66
2.5.2.3. Tarım Sigortaları	67
2.5.2.4. Vadeli İşlemler	68
2.6. Bankaların Tarım Sektörüne Sağlamış Olduğu Kredi Türleri	69
2.6.1. Kamu Bankaları	70
2.6.1.1 Ziraat bankası.....	70
2.6.1.2 Vakıflar Bankası.....	74
2.6.1.3 Halkbank	75
2.6.2. Özel bankalar	77
2.6.2.1. Akbank	77
2.6.2.2. Denizbank	78
2.6.2.3 Şekerbank.....	80
2.6.2.4. Türkiye İş Bankası	81
2.6.2.5. Garanti Bankası.....	83
2.6.2.6. Finansbank	84
2.6.2.7. Anadolu bank	85
2.6.2.8. Türkiye Ekonomi Bankası.....	86

3. BÖLÜM

TARIMSAL KREDİ İLE TARIM SEKTÖRÜ ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİLERİ

3.1. Amaç	89
3.2 Literatürde Yapılmış Çalışmalar	89
3.3. Nedensellik Testi.....	91
3.4 Nedensellik Testinin Uygulanması.....	97
SONUÇ	102
KAYNAKÇA.....	106

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Büyüme ve Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla Ve Tarım	15
Tablo 2: İstihdamın Sektörlere Göre Dağılımı	18
Tablo 3:İhracatın Sektörel Dağılımı (Milyon Dolar) Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına Göre.....	21
Tablo 4: Sektörlere göre İthalatın Dağılımı (Milyon Dolar) Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına (USSS-Rev.3).....	22
Tablo 5: Yıllar İtibariyle Factoring	67
Tablo 6: Değişkenler	98
Tablo 7: ADF Birim Kök Testi Sonuçları.....	98
Tablo 8: Gecikme Uzunluğu Test Sonuçları.....	99
Tablo 9: Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları	99
Tablo 10:Hata Düzeltme Modeline (VECM) Dayalı Granger Nedensellik Testi Sonuçları	100

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2: Tarımsal istihdamın, Toplam istihdamdaki Payı	19
Şekil 3: Tarımsal İhracatın, Toplam İhracattaki Payı	21
Şekil 4: Tarımsal İthalatın Toplam İthalattaki Payı	23
Şekil 5: 2002–2011 Yılları Arasında Toplam Tarımsal Destekler (Milyar TL)	25
Şekil 6: Türkiye’de yıllar itibariyle fark ödemeleri (Milyon TL)	27

KISALTMALAR

AB	:Avrupa Birliği
ABD	:Amerika Birleşik Devleti
AET	:Avrupa Birliği Ekonomik Topluluğu
ARIP	:Tarım Reformu Uygulama Projesi
AT	:Avrupa Topluluğu
BKK	:Bakanlar Kurulu Kararı
ÇATAK	:Çevre Amaçlı Tarımsal Alanların Korunması Programı
ÇAYKUR	:Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğu
ÇKS	:Çiftçi Kayıt Sistemi
DFİF	:Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu
DSİ	:Devlet Su İşleri
DTÖ	:Dünya Ticaret Örgütü
EBAŞ	:Et ve Balık Ürünleri Anonim Şirketi
EBK	: Et ve Balık Kurumu
GAP	:Güneydoğu Anadolu Projesi
GSMH	:Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	:Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
IMF	:Uluslararası Para Fonu
IPA	:Katılım Öncesi Yardım Aracı
IPARD	:Katılım Öncesi, Kırsal Kalkınma Programı
KİT	:Kamu İktisadi Teşebbüsleri
OTP	:Ortak Tarım Politikası
P-KKK	:Para Kredi ve Koordinasyon Kurulu
TCZB	:Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası
TİGEM	:Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğu
TKK	:Tarım Kredi Kooperatifleri
TMMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
TMO	:Toprak Mahsulleri Ofisi
TSKB	:Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri
TÜBİTAK	:Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu

YPK	:Yüksek Planlama Kurulu
TZDK	:Türkiye Zirai Donatım Kurumu
TİGEM	:Tarım İşletmeleri Müdürlüğü
TÖP	:Tek Ödeme Planı
FADN	:Çiftlik Muhasebe Vergi Ağı
EAGY	:Avrupa Birliği Tarımsal Garanti Fonu
FEOGE	:Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu
IASC	:Entegre ve İdari Kontrol Sistemi
LPIS	:Arazi Tanımlama Sistemi
ÇMVA	:Çiftlik Muhasebe Vergi Ağı
TUİK	:Türkiye İstatistik Kurumu
TOBİ	:Tarımsal Bankacılık Şubesi
TARSİM	:Tarım Sigortaları Merkezi
ARIMA	:Karma otoregresif hareketli ortalama süreci
ADF	:Geliştirilmiş Dickey-Fuller Testi
VAR	:Vektör Otoresif Zaman Serisi
VECM	:Vektör Hata Düzeltme Modeli
KDV	:Katma Değer Vergisi
ÖTV	:Özel Tüketim Vergisi

ÖNSÖZ

Çalışmamda bana yol gösteren değerli hocalarım sayınYrd.Doç.Dr. Füsun YENİLMEZ ve Yrd.Doç.Dr. Etem Hakan ERGEÇ'e ve bugünlere gelmemde, en büyük pay sahibi olan değerli aileme en içten teşekkürlerimi sunarım.

Eskişehir-2012

Esin AKSU

GİRİŞ

İnsanoğlu yerleşik hayata geçtikten sonra ilk uğraşı toprağa dayalı ürünler üretmek olduğundan tarım, öncelikle ihtiyaçlardan doğup daha sonra ekonomik ilişkilerin yürütüldüğü bir sektör haline gelmiştir.

Tarım sektörü; arazinin büyüklüğüne bakılmaksızın kendi adına bitkisel üretim yapan ya da küçükbaş veya büyükbaş hayvan besleyen yahut hem tarımsal üretim hem hayvancılık yapan ekonomik birimler topluluğudur.

Tarım her ülkenin temel ekonomik faaliyeti olmuş ve her ekonominin lokomotif konumundadır ancak tarım sektörü, her ne kadar ülkelerin temel ekonomisini oluştursa da verimliliği toprağa ve iklim koşullarına bağlı olduğundan hasat zamanında ürünün ne miktarda olacağı belli olmayabilir. Öte yandan tarım sektörü, insanların zorunlu yaşamsal ihtiyaçları karşılması ve diğer sektörlerle hammadde sağlaması, ülke ihtiyacından fazla olan tarımsal ürünlerin ihraç edilmesi gibi nedenlerle stratejik bir sektör konumundadır.

Tarım sektörünü üretim sürecinde birçok faktör etkilemektedir. Tarımsal üretim sürecinin uzun olması, ürünün bozulmadan korunabilmesi, ürünün pazarlama olanaklarının zor ve diğer sektörlerle göre tarımsal gelirin düşük olması, sermaye birikiminin yetersiz ve yatırımların az olmasından kaynaklanan sorunlardan dolayı tarımın desteklenme ihtiyacını doğmaktadır. Öte yandan tarım ürünlerinin üretiminde görülen dalgalanmalar, üretici gelirlerini de etkilemektedir. Tarım sektöründe iktisadi teori olarak King Kanunu işlerliğini göstermektedir. King kanununa göre, ürünün bol olduğu yıllarda üretici gelirleri düşük, ürünün kıt olduğu yıllarda ise üretici gelirleri yüksek olmaktadır. Tarım sektöründe üretici gelirlerinde ortaya çıkan dalgalanmalar tarımsal üretimle uğraşanların talebini etkilemektedir. Bu nedenle devlet, üretim miktarındaki ve üretici gelirlerindeki dalgalanmaları gidermek amacıyla tarım sektörüne, destekleme politikalarıyla müdahale etmektedir. Türkiye de destekleme politikaları genellikle tarımsal üretim temel alınarak, tarımsal üretimin devamlılığını sağlamak, tarımsal ürün fiyatlarını belirli bir seviyede tutmak ve ülke ihtiyacı ve sanayi sektörüne hammadde sağlaması açısından, yeterli seviyede tutmak amacıyla verilmektedir.

Türkiye’de ilk tarım sayımı 1927 yılında yapılmıştır. Türkiye’de tarım politikaları ilk defa 1962 yılından sonraki, planlı kalkınma dönemleriyle gündeme gelmiştir. Planlı kalkınma dönemleriyle başlayan tarımsal desteklemeler ürün bazında sübvansiyon ve prim ödemelerini kapsamaktadır. Türkiye’de ülke ekonomisinin gelişimiyle ilgili kararların alındığı kalkınma planları aynı zamanda tarım sektörünün ilerlemesi için alınan kararları da kapsamaktadır

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1963–1967) devletin fiyatlara müdahale yerine tarımsal üretim girdilerinin, desteklenmesi ön plana çıkmıştır. Bu dönemde destekleme kapsamına sadece kooperatif ortaklarının alınacağından, desteklerin sadece acil zamanlarda bütçeden sübvansiyon verilerek yapılacağı belirtilmiştir

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1968–1972) tarım sektöründe yerli üretimin teşvik edilmesi yönünde kararlar alınmıştır. Planda tarımsal kredilerin kullanımında nakit yerine tarımsal girdi kredisinin artırılması amaçlanmıştır.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1973–1977) kredilerin belirli projelere bağlanarak verilmesi ve küçük orta ölçekli tarımsal üreticilere kredi kooperatifleri aracılığıyla tarımsal girdi kredisi verilmesi gibi daha önceki plan dönemlerinde alınan kararlara benzer maddelere yer almıştır.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1978–1983) modern tarım uygulamasından söz edilerek tarıma gerçek anlamda destek sağlayacak kredi türlerinden bahsedilmektedir. Şöyle ki bu krediler; aynı kredi, kontrollü kredi ve projeli kredilerdir. Bu krediler tarımsal üretimin artırılmasını sağlama yönelik düzenlemelerdir.

Beşinci beş yıllık kalkınma planında (1984–1989) ise, tarımsal destekleme politikasının esaslarıyla ilgili, tarımsal fiyat ve gelirlerdeki istikrarı korumak amacıyla kararlar alınmıştır. Dış talebe uygun bir üretim yapısı içinde verimliliğin artmasını sağlayacak kararları da kapsamaktadır. Tarımsal ürünlerin işlenmesi ve pazarlanmasında kooperatifçilik desteklenecek, tarım kredilerinde orta ve uzun vadeli, yatırım kredilerine, ağırlık verilecektir. Verimliliğin artırılması için gerekli

yatırımlara verilen destekler, sürdürülecektir. Üretimi yönlendirici tarzda bir destekleme ve fiyat politikası uygulanacağı ilgili kararlar alınmıştır.

Altıncı beş yıllık Kalkınma Planında ise; talebi yurt içinden karşılanamayan ürünler ve ihracat potansiyeli yüksek ürünlerin taleplerine öncelik verilmesi sağlanacaktır. Tarım sektöründe üretim metotları modernleştirilecektir. Tarımsal ürünlerin destekleme fiyatları, ürün maliyetleri, yurt dışı fiyatlar ve ekonominin genel dengesi dikkate alınarak düzenlenecektir. Tarımsal üreticinin gelirinde istikrar sağlayacak ve tarımsal üretimi yönlendirecek şekilde tespit edilecektir.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında ise, Tarım sektörünün Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (GSYİH) içindeki payının %17,5'ten, %15'lere düştüğü ve tarımın ekonomideki öneminin azaldığı belirtilmektedir. Planda, bunun nedeni olarak arazi kullanım planlarının bulunmayışı, tarım alanlarının tarım dışı kullanımındaki artış ve küçük işletmelerin sayısının artması gösterilmiştir. Kırsal altyapının oluşturulması, Su ve Toprak yasasının çıkarılması, arazi toplulaştırma hizmetlerinin Toprak Yasası içinde yer almasına bu dönemde karar verilmiştir.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma planında (2002–2007), 2001 yılından itibaren tarımsal destekleme kapsamında, girdi ve destekleme alımları yoluyla verilen fiyat desteklerinden vazgeçilerek, üreticiler doğrudan gelir desteğiyle (DGD) devlet tarafından desteklenmeye başlanmıştır. Çiftçi kayıt sistemi oluşturularak, tarımsal üreticinin, tarımsal desteklerden faydalanabilmesini, bu sisteme kayıtlı olmalarına bağlanmıştır. Ayrıca bu dönemde, Tarım satış kooperatifleri ve birlikleri yeniden yapılandırılarak özerk hale getirilmiştir.

2004 yılında, Tarım Stratejisi 2006–2010 belgesi kabul edilmiştir. Bu doğrultuda 2006 yılında çıkarılan Tarım Kanunu ile üreticilerin üretim planları yapabilmelerini sağlayacak dengeli bir ortam oluşturulması amaçlanmıştır. Üretici ve üretim düzeylerini risklere karşı korumak amacıyla Tarım Sigortaları Kanunu 2005 yılında çıkarılmıştır. Risk yönetimine katkı sağlamayı amaçlayan Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu da 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. Uluslararası yükümlülüklerin getirdiği, sorunları çözmek amacıyla, Köy Hizmetleri Genel müdürlüğü ile Konut Müsteşarlığı kapatılmıştır. Kurumlar arasında yetki karmaşasını

gidermek amacıyla Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı tek yetkili kurum kabul edilmiştir (DPT, 2006: 18- 22) .

Dokuzuncu Kalkınma Planı, 2007–2013 dönemini kapsamaktadır. Planda Tarım Kanunuyla çerçevesi belirlenen tarımsal destekleme politikalarının, üretimde verimliliği artırması yönünde kararlar alınacağından bahsedilmektedir. Aynı zamanda tarımsal kredi sübvansiyonları ile destekleme ödemelerinin tarımsal üreticilere daha farklı kanallardan ulaştırılması sağlanarak tarım sektörüne yönelik finansal hizmetlerin çeşitlendirileceğiyle ilgili kararlar alınmıştır.

Türkiye de tarımsal arazilerin küçük ve çok parçalı olması tarımın önemli yapısal sorunları arasındadır. Öte yandan tarımsal arazilerin miras yoluyla bölünmesi sırasında arazilere parçalanarak küçülmektedir Bunun sonucunda, küçülen araziler tarımsal üretimi zorlaştırmakta ve üretim maliyetlerinin artmasına sebep olmaktadır. Bu durum da tarımsal verimliliği ve karlılığı azaltmaktadır.

Türkiye'nin tarım politikaları, Avrupa Birliğine uyum kapsamı çerçevesinde korumacı politikalardan liberal politikalara doğru ilerlemektedir. Türkiye'nin IMF (International Monetary Fund)'ye verilen niyet mektuplarında gerçekleştirmesi gereken Tarım Reformu da liberalleşmeye yönelik uygulamalar içermektedir Ayrıca Gümrük Birliği ve tam üyelik kapsamında uyum sağlamak zorunda olduğu Ortak tarım Politikası da liberalleşme politikalarıyla ilgilidir (Kesbiç, Baldemir ve Doğan: 2005, 10–11, 20 Mart 2011). Bu sürece uyum sağlamak zorunluluğundan uygulanan tarımsal destekler ve fiyat politikaları değişerek yerini Doğrudan Gelir Desteğine (DGD) bırakmıştır.

Tarım kredilerinin kullanılmasındaki temel amaç; kullanılan kredi ile yeterli miktarda, girdi sağlanarak; üretim miktarını ve devamlılığını sağlamaktır. Ayrıca Türkiye'de daha çok küçük aile işletmelerinin var olması tarım sektöründe, ürünün elde edilebilmesi için belirli bir sürenin geçmesi gerekliliği, yani gelir ile gider arasında zaman uyumunun olmaması tarımda kredi ihtiyacını artıran nedenlerden birisidir. Türkiye'de uzun yıllar boyunca tarım sektörü T.C. Ziraat Bankası ve Tarım Kredi kooperatifleri tarafından desteklenmekteydi. 1980 yılından itibaren Özel Bankaların sınırlı da olsa tarımsal kredi vermeye başladığını görmekteyiz. 2000'li yıllara gelindiğinde özel bankaların tarım sektörüne olan kredi çeşitliliğinin artmıştır.

Bu artışa sebep olarak; tarım ve gıda fiyatlarındaki yükseliş, sağlıklı tarım ürünlerine olan talebin artması ve Türkiye'nin AB uyum çalışmaları kapsamındaki Ortak Tarım Politikasının etkileri gösterilmektedir. Türk Bankalar Birliği Ocak 2010 aylık değerlendirme raporuna göre günümüzde Ziraat Bankası dışında tarımsal kredi paketi bulunan bankalar Vakıflar Bankası, Halk Bankası, Akbank, Finans Bank, Türkiye İş Bankası, Garanti Bankası, Denizbank ve Anadolu bankası yer almaktadır.

Uygun iklim ve coğrafi koşullara sahip olan Türkiye, pek çok tarımsal ürünün ana üreticisi konumundadır. Tarım, hem sosyal hem de ekonomik olarak Türkiye'nin en önemli sektörlerinden biridir. Son yıllarda, değişen uluslararası koşullar yeni düzenlemeler ortaya koyarken, tarım sektöründe farklı yaklaşımları beraberinde getirmektedir.

Bu çalışma önemi ve finansal destek imkanları değinilecek olan Türk tarımına verilen banka kredileri ile tarım sektörüne ilişkin bazı makro ekonomik değişkenler arasında nedensellik ilişkilerinin varlığını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu sonuçlar, tarımsal kredilerin tarımın kalkınma sürecinde politik bir araç olarak kullanım potansiyelinin doğru değerlendirilmesi için önemlidir. Bu amaçla takip eden birinci bölümde tarım sektörünün mevcut durumu değerlendirilecek ardından gelen ikinci bölümde ise tarımın destekleme olanakları değerlendirilecektir. En son bölüm ise nedensellik ilişkisinin analiz edildiği bölümdür.

1. BÖLÜM

TARIM SEKTÖRÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ, TARIM POLİTİKALARI VE TÜRKİYE’NİN AB ORTAK TARIM POLİTİKALARINA UYUMU

1.1. Türkiye’de Tarım Sektörünün Tarihsel Gelişimi

Türkiye’de tarımın gelişimi Cumhuriyetle birlikte başlamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında ekonomide benimsenen liberal politikalarla birlikte tarım sektörünü özendirici ve teşvik edici kararlar alınmıştır. 1923 yılında İzmir iktisat kongresinde bu kararlar ilk olarak yayınlanmıştır. 1924 yılında Tarım Birlikleri ve Kredi Kooperatifleriyle ilgili yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir (Bulut, 2006: 1–2)

1924 yılında Tarım Birlikleri ve Kredi Kooperatifleriyle ilgili yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu düzenlemelere göre;

- Ziraat Bankasının sermayesi artırılmış, tarım kredileri yükseltilmiştir
- Devlet topraklarının, çiftçilere satılmasını öngören yasa uyarınca göçmenlere ya da az topraklı köylülere toprak dağıtılmıştır,
- Bitki üretiminde, tohum ıslah edilerek tarımsal üreticiye dağıtılmıştır,
- Tarımda makineleşmeye yönelik önemli kolaylıklar sağlanmıştır,
- Yurtdışından alınan makinelerin, gümrüksüz olarak yurda sokulmasına izin verilerek, makineler Ziraat Bankası kredileriyle tarımsal üreticiye satılmıştır. (Ziraat Bankası, 17 Nisan 2011).

1925 yılında tarımda kullanılan aşar vergisi kaldırılmış, topraklara özel mülkiyet hakkı kazandırılmış, vakıf arazilerinin bir kısmı hazineye, bir kısmı zengin kişilerin eline geçmiştir. 1927 yılında yapılan cumhuriyetin ilk tarım sayımına göre tarımsal makinelerinin tümü sadece 15.700 civarındadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında tarımda makineleşme devlet tarafından özendirilmiş olmasına rağmen istenilen düzeyde yaygınlaşmamıştır (TKB, 2004: 49 -50).

1923 ile 1938 yılları arasında toprak sahibi olmayan çiftçi ve göçmenlere 3,7 milyon dekar arazi dağıtılmıştır. Bu dönem meralarda tarıma açılmıştır. Bundan dolayı mera arazilerinde 3,9 milyon dekar azalma meydana gelmiştir. Böylece 1929

yılına kadar tarım arazilerinde ve tarım sektöründe % 27'lik bir büyüme sağlanmıştır. 1929 yılında yaşanan dünya ekonomik kriziyle ise Türkiye de tarımsal ürünlerin ihracatı düşmüştür. Bu nedenle devlet tarımsal üreticiyi ve tarım sektörünü desteklemek amacıyla tarım tekniklerini geliştirici destekler uygulamıştır (İnci, 2010: 1-7).

1939-1949 yılları arasında yaşanan II. Dünya savaşının tarıma etkisi olumsuz yansımıştır. Tarımsal ürünlerin üretimi düşmüş ve bazı ürünlerde kıtlık meydana gelmiştir. Devlet gıda ihtiyacını karşılamak amacıyla bazı ürünlerin, fiyatlarını kendisi belirlemiş (narh) bu durumda karaborsayı oluşturulmuştur. Öte yandan devlet savaşın olumsuz etkisini azaltmak amacıyla, toprak reformunu yeniden ele almış ve 1945 yılında "Çiftçiyi Topraklandırma Yasası"yla çiftçilere devlete ait arazilerin bir bölümünü yeniden dağıtmıştır (Dernek, 2006: 12- 15).

Ekonomi politikalarının temel hedefi, sanayileşme olmakla birlikte, 1950'li yılların ortalarına kadar, ekonomik gelişmede tarım sektörü belirleyici olmuştur. Bu dönemde, Yabancı sermaye teşvik edilmiş, özel kesimin dış kaynak ve kredilerden yararlanması sağlanmaya çalışılmıştır. Kurulan özel sanayi tesislerine özel sektörün katılması teşvik edilmiştir. Yerli hammaddeye dayalı tüketim mallarında ithal ikame gerçekleştirilmeye çalışılmış ve tarımda makine süreci hızlanmıştır (Ay ve Karaçor, 2007: 69-70).

1950-1953 yılları arasında tarım sektörü hızlı bir gelişme göstermiştir. Tarıma destek olarak sağlanan "Marshall" yardımları tarımda traktör sayısını artırmıştır. Öte yandan iklim koşullarının iyi gitmesi, tarım arazilerinin genişlemesi tarımsal ürün miktarının artmasını sağlamıştır (TKB, 2004: 18-20).

1963-1967 yıllarında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, toprak reformu yeniden gündeme gelmiştir. Bu yasaya göre topraklar kamulaştırılıp, toprağı olmayan çiftçilere dağıtılacak ve bu topraklar üzerinde verimli bir üretim yapmak için çiftçi tarımsal donanım açısından desteklenecektir (Gaytancıoğlu, 2009: 86)

1968-1978 yılları arasında tarım alanlarında uç sınırlara ulaşmıştır. Geleneksel ürünlerin üretiminde gelişme sağlanamadığı görülmektedir. Bu yıllarda tarımdan çok, sanayinin gelişmesine daha fazla önem verildiğinden tarım sektöründe

ve tarımsal ürünlerde gelişme sağlanamamıştır. Örneğin;1973 yılında “Toprak ve Tarım Reformu Yasası” çıkartılmış ve ilk olarak Güneydoğu Anadolu Bölgesinde uygulanmaya başlanmıştır. Ancak 1978 yılında bu uygulama anayasa mahkemesinin kararıyla son bulmuştur. Dolayısıyla bu dönem ekonomide büyük gerilemelerin olduğu bir dönem olmuştur (TKB, 2004: 23–25).

1980 yılında alınan ekonomik kararlar uygulamaya konulmuş ve ekonomide serbest piyasa koşulları uygulanmaya başlanmıştır. Bu uygulamadan tarım sektöründe etkilenmiştir. Şöyle ki; tarım ürünlerinin taban fiyatlarında ki artışlar düşük tutulmuş destekleme alım miktarları azaltılmıştır. Tarım ürünleri için “Destekleme Fiyat İstikrar Fonu” oluşturulmuştur. Fon ve girdi sübvansiyonunda, tarımsal ihracatı geliştirmede, üreticiyi koruma ve gerekli finansman kaynağı sağlama açısından yararlı olmuştur. 1984 yılında sulama alanlarında arazi düzenlenmesine dair tarım reformu yasası çıkarılmıştır (Gündüz. 1998: 120–123).

Ancak bu yasa sadece sulanan alanlarda uygulanabilmiştir. Yinede bu dönemde ekonomide liberalleşme politikaları etkin bir şekilde uygulanmaya başlanmış ve serbest piyasa ekonomisine geçiş hızlanmıştır. Ancak bu dönemde iklim koşullarının olumsuz gidişatıyla tarımda hedeflenen büyüme hızına ulaşamamıştır. 1990’lı yıllara geldiğinde ise ekonomide krizler yaşanmıştır. Ekonomik istikrarsızlığın giderilmesi amacıyla 5 Nisan 1994 tarihinde bir dizi kararlar alınmıştır (TKB,2004; 22 -23).

1999 yılında ülke yeniden ekonomik daralmaya girmiştir. Bu daralma nedeniyle Türkiye ile IMF arasında niyet mektubu imzalanmıştır. Bu niyet mektubuna göre tarımda şu uygulamalar esas alınacaktır;

1. Mevcut destekleme politikaları yerine arazi miktarını temel alan “Doğrudan Gelir Desteği Sistemi” ne (DGD) geçilmesi,
2. Tahıl tütün ve şeker pancarı fiyatlarının dünya fiyatları ile uyumlu hale getirilmesi,
3. Daha sonraki yıllarda destekleme alımlarının kaldırılması,
4. Tarım satış kooperatifleri işletmelerinin ve şeker fabrikalarının özelleştirilmesi,

5. Kredi sübvansiyonlarının aşamalı olarak kaldırılması,
6. Gübre ve diğer girdi sübvansiyonlarının üç yıl içinde tamamen kaldırılması gibi kararlar alınmıştır (TKB, 2004: 12–13).

2001 yılında, Dünya Ticaret Örgütü ve IMF ile yapılan anlaşmalar sonucunda tarımsal destekleme politikalarında değişiklikler yaşanmış. 2003 yılından sonra tarım ürünlerine verilen fiyat desteklerinden vazgeçilmiştir. Tarım alanlarında “Doğrudan gelir Desteği” (DGD) uygulanmaya başlanmıştır (Yalçinkaya, Yalçinkaya ve Çılbant, 2006: 105). 2005 yılında, Avrupa Birliği (AB) ile tam üyelik ilişkileri doğrultusunda görüşmelere başlanmıştır. Türkiye, AB’ye üye olabilmek amacıyla, tarım sektörüyle ilgili kararlar almaya başlamıştır. İlk olarak ise, 2006 yılında Tarım Kanununu çıkararak, ilk defa tarım politikalarının kapsamı ve içeriği belirlenmiştir (Yalçinkaya, Yalçinkaya ve Çılbant, 2006: 106).

Kalkınma planlarıyla başlayan tarımsal gelişmeler günümüzde de, Dokuzuncu Kalkınma planı (2007–2013) kapsamında da devam etmektedir. Plan çerçevesinde rekabet gücünün artırılması amacıyla tarımsal üretimin etkinliğini destekleyici kararlar yer almaktadır. Bu bağlamda gıda güvencesinin ve doğal kaynakların kullanımının denetlenmesi, hayvan sağlığına önem verilmesi, rekabet gücü yüksek bir tarımsal yapı oluşturulmasıyla ilgili kararlar alınmıştır. Tarımsal yapıyla ilgili yetersiz olan kurumsal çerçevenin oluşturulmasına karar verilmiştir. Aynı zamanda bu süreçte uyumlaşma sürecini hızlandırmak amacıyla Tarım Stratejisi ve Kırsal Kalkınma Stratejisi hazırlanmıştır. Tarımsalkredi sübvansiyonları ile destekleme ödemelerinin tarımsal üreticilere daha farklı kanallardan ulaştırılması sağlanarak tarım sektörüne yönelik finansal hizmetlerin çeşitlendirileceğiyle ilgili kararlar alınmıştır.

Sonuç olarak, Türkiye’nin tarım sektörüne yönelik tüm desteklerine karşın tarım sektöründe yeterli gelişme sağlanamadığı, Avrupa Birliği İlerleme Raporlarında belirtilmektedir.

1.2. Türkiye’de Tarımsal Üretimin Özellikleri

Tarımsal üretim pazara, tek başına hâkim olamayan küçük ve çok sayıda işletmeler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bununla birlikte bu işletmelerin yapısı aynı

çatı altında yaşayan kişiler arasında gerçekleşmektedir. Yani üretimi gerçekleştiren bireyler aynı zamanda aile bireyleri tarafından oluşmaktadır. Bu bakımdan üründen elde edilen gelirler aile bireylerinin ve tarımsal üreticilerin ihtiyaçlarını karşılamak için ayırım yapılmaksızın kullanılır (Gürler, 2008: 13).

Tarımın diğer sektörlerden ayrıcalıklı olmasının en önemli sebebi insanın yaşaması için gerekli olan yaşamsal ihtiyaçlarını gideren gıda mallarını üretmesinden ileri gelmektedir. Ülkemiz, sahip olduğu coğrafi yapısı ve iklim koşullar nedeniyle, tarımsal üretimde miktar ve ürün çeşitliliği yönünden büyük bir potansiyele sahiptir (Uzun, Güney ve Duran, 2010:602).

Tarımsal üretimde ürün miktarı mevsimlere ve yıllara göre dalgalanmalar gösterdiğinden, üretimde hangi ürünün ne miktarda üretileceği büyük ölçüde doğa koşulları tarafından belirlenmektedir. Örneğin ananas ve muz gibi meyvelerin iklimin sıcak ve güneşli olduğu bölgelerde yetişmesi söz konusuysen çay üretimi için bulutlu hava ve yağışın bol olduğu iklim koşulları gereklidir. İklim farklılıkları yanında hastalık ve zararlı böceklerde üretim miktarında düzensizliğe sebep olur.

Tarımsal üretimde, üretimin, mevsimlere bağlı olmasından kaynaklanan dalgalanmalar, üretici gelirlerinin belirsiz olmasına sebep olmaktadır. Bu belirsizlik beraberinde bir risk ortaya çıkarmaktadır.Şöyle ki; tarımsal üretici üretim kararlarını ve giderlerini belirli bir dönemin sonunda elde edeceği ürün miktarına ve buna bağlı olarak ürün satışından elde edeceği hâsılaya göre gerçekleştirir. Ancak üretimde oluşan bu belirsizlikler ve riskler gelir gider dengesizliğine yol açabilmektedir.

Tarımsal üreticiler, risk ve belirsizliklere karşı tarımsal üretimlerini korumak amacıyla ürün farklılaştırmasını tercih ederler. Çünkü ürün farklılaştırması risk ve belirsizlikleri azaltabilmektedir.Şöyle ki; bir ürünün üretiminde meydana gelecek kayıp zararların maliyeti başka bir ürünün üretiminden elde edilen gelirle dengelenebilmektir. Böylece tarımsal üretici, belli bir üretim dönemi sonunda elde edeceği gelirin azalmasını önleyebilmektedir. Öte yandan tarımsal üreticiler tarafından üretim ve piyasanın kontrolü sınırlı bir şekilde gerçekleştirilebilmektedir. Örneğin üretici, tahminlerine göre karlı olacağı ürünleri seçerken, üretim miktarını saptar ve bu ürüne ayırdığı ekim alanını geniş tutar. Tersisi durumda ise kârlı

olmayacağını tahmin ettiği ürünün, ekimini daha az bir alanda gerçekleştirir. Tarımsal üreticinin, bu tahmininin yanı sıra, piyasaya tahmin edilenden fazla ürün miktarı girdiğinde bu ürünün fiyatı düşme eğilimi gösterir. Bu durum ise tarım sektöründe üretimin ve piyasa kontrolünün sınırlı olduğunu göstermektedir.

Tarımsal ürünlerinin, büyük bölümü zorunlu tüketim ürünleri olduğundan bu ürünlerin fiyatları değişiklik gösterse de tüketicilerin alım miktarı fazla değişmemektedir. Yani genellikle tarım ürünlerinin talep esnekliği düşüktür. Tarım ürünlerinin esnekliğinin düşük olması sonucunda bu ürünlerin fiyatları da üretim miktarına bağlı olarak değişiklik gösterir. Örneğin; Bir A ürününün üretim miktarı, talep miktarından fazla olursa tüketiciler ihtiyaçları kadar satın alacaklarından üreticiler A malını satabilmek için malının fiyatını aşağıya çekerler. Ters durumda ise A malının üretim miktarı azalınca, tüketiciler A malını ihtiyaçları doğrultusunda tüketebilmek için daha fazla fiyat ödemeye razı olacaklarından fiyat yükselmektedir.

Tarımsal üreticiler piyasada geçerli olan fiyatlara göre, üretimlerini düzenlerler. Ürün fiyatlarındaki dalgalanmalara karşı ancak ekim veya dikim zamanında tepkide bulunabilirler. Bu durum tarımsal üreticinin üretim sürecindeki risklerini artırmaktadır. Tarımsal üretimde üretim şekli ve makine kullanımı önceki yıllara göre günümüzde daha fazla olduğundan tarımsal üretimin başarısı da daha fazla olmaktadır. Önceden tarımsal üretim basit yöntemlerle yapıldığı için üreticinin fiziki gücünün yüksek olması, tarımsal üretiminin başarılı olması için yeterli kabul edilmekteydi. Günümüzde tarımda makine kullanımının yaygınlaşması başarı faktörünün fiziki güçten çok üretimde kullanılan bu makinelerin kullanılabilmesine bağlamaktadır.

Türkiye tarım sektöründe faaliyet gösteren üreticilerin eğitim düzeyleri, tarım dışı sektörlerle göre daha düşüktür. Bu nedenle gelişmiş ülkeler de tarımsal üreticilere teknik tarım dersleri, çiftçilik yönetimi ve muhasebesi, pazarlama ve kooperatifçilik gibi orta öğretim düzeyinde tarım eğitimi verilmektedir (Özçatalbaş, 2007: 1).

Türk tarımı orta vadede AB müzakereleri ve uluslararası dış ticaret anlaşmalarının artan baskıyla beraber, rekabet edebilirlik konusunda zorluklarla karşılaşmaktadır. Rekabeti artırmanın yolu ise tarımsal üretimden geçmektedir.

Tarımsal üretimi artırmanın yolu ise; doğal kaynakların etkin şekilde kullanılması ile tarımsal etkinlik artırılarak, üretimdeki artışların temeli oluşturulabilmektedir. Bunun sağlanabilmesi, çiftçilerin eğitimi ve işletmelerin ölçekleri dâhil olmak üzere tarımsal altyapının geliştirilmesine bağlıdır. Bundan dolayı tarımsal üretimi ve verimliliği artırırken, tarımsal yayın ve eğitim çok önemlidir (Şahinöz ve Kıymaz, 2007:13–14).

Türkiye’de tarım arazilerinin küçük ve çok parçalı olması tarımsal üretimi olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu durum üretim düşüklüğüne sebep olmaktadır. Tarımsal üretimdeki verimliliğin düşük olması, üretim maliyetlerinin yüksek olması, tarım sektörünün ilerlemesini olumsuz yönde etkilemektedir. Tarımsal üretimde, kaliteli tarımsal girdi, makine, ilaçlama ve su ihtiyacının karşılanması verimliliğin sağlanabilmesinde önem arz etmektedir.

1.3.Tarım Sektörünün Ekonomi Açısından Yeri ve Önemi

Türkiye de tarım sektörü olumsuz doğa koşullarından etkilenen ve buna bağlı olarak, üretim, pazarlama ve gelirle ilgili sorun yaşayan bir sektördür. AB tarım politikaları, uyum kapsamında getirilen yeni uygulamaların, toprak sahiplerine veriliyor olması, tarımsal üreticiyi olumsuz etkilemektedir. Tarımsal üreticilerin, üretim yaparken, karşılaştığı sorunlar, tarımsal üretimi, dolayısıyla ihracatı ve istihdamı etkilemektedir. Buna rağmen Türkiye’de tarım, istihdam, ihracat ve Gayri Safi Milli Hâsılaya (GSMH), önemli katkılarda bulunan sektör olma özelliğini korumaktadır.

Tarım sektörü, Gayri Safi Milli Hâsılaya (GSMH) ve istihdama katkı sağlaması, sanayi sektörünün hammadde ihtiyacını karşılaması ihracata doğrudan ve dolaylı katkıda bulunması, ödemeler bilançosu üzerinde olumlu etkiler sağlaması nedeniyle stratejik bir öneme sahiptir. Tarımın bu şekilde ekonomik öneminin yanında aynı zamanda sosyal, bölgesel, kültürel, ekolojik ve insan sağlığının korunması yönünde de büyük bir toplumsal öneme sahiptir (TUİK, 2008: 5).

Ekonomide önemli bir yere sahip olan tarım, 1980’li yıllara gelinceye kadar ülke nüfusunun gıda ihtiyacını ithalata gerek kalmadan sağlayabiliyordu. Türkiye’de tarıma dayalı sanayi ağırlığını hala korumaktadır. Tarım bir taraftan sanayiye hammadde üretmekte ve aynı zamanda diğer sektörlerin mal ve hizmetlerini

tüketmekle büyük bir pazar olarak, ekonomide yer almaktadır. Tarımsal ürünlerin bir kısmı doğrudan tüketildiği halde bir kısmının tüketilebilmesi için sanayi sektöründe işlenmesi gereklidir. Bu durum, tarıma dayalı sanayi sektörünü, geliştirmekte ve tarımın milli gelir içindeki payını arttırmaktadır(Uzun, Güney ve Duran, 2010:602).

Ülkeler, kendi ekonomik durumlarına göre ve sanayileşme hızlarına göre, bazı sektörleri koruyup geliştirmektedirler. Aynı zamanda tarım sektöründe, dünyada lider olmanın yollarını aramaktadırlar. Özellikle gelişmiş ülkeler bu amaç doğrultusunda, tarım sektörünü, garanti altına almak için tarım sektörüne destekler sağlarlar. Tarımın Türkiye ekonomisindeki payı, sanayi ve hizmetler sektöründe meydana gelen gelişmelerle, giderek azalmasına rağmen ulusal gelir içindeki önemini korumaktadır (Uzun, Güney ve Duran, 2010:602–604).

Bir ekonomide herhangi bir sektörün önemi, o ekonominin Gayri Safi Milli Hasıla içindeki payına bağlıdır. Bir ülkenin GSMH içinde tarım sektörünün payına bakılarak ülkenin gelişmişlik düzeyi hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür. Bu bakımdan,gelişmekte olan ülkelerde, GSMH’ danbüyük payı tarım sektörü almaktadır. Diğer taraftan, tarım sektörünün GSMH’ da ki payının düşmesi ülkenin sanayileşmesi olarak düşünülmektedir.

Tarım sektörünün ekonomik ilişkiler açısından önemi ise; ülkeler arasında tarım sektörüyle ilgili konularda yürütülen işlemler olmaktadır. Bu işlemler uluslararası düzeyde, tarımsal alanda mal ve para hareketlerini kapsamaktadır. Bu sistemi, organize eden önemli kurum “Dünya Ticaret Örgütü” (DTÖ) olmaktadır. DTÖ tarafından alınan kararlar, ülkelerin tarım politikalarına yön vermektedir. Örneğin 1994 Uruguay Turu, 2001 ve sonrası Doha Turu, 2004 Tarım çerçevesi Antlaşması, Aralık 2005 Hong Kong toplantıları, ulusal ve uluslararası tarım politikalarının uygulanmasını etkileyen kararlar olmaktadır (TUİK, 2008: 2–3).

Gelişmekte olan ülkelerde tarım ürünlerinin üretim hacmi ile ekonomik gelişme arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde genel olarak tarım sektörünün ekonomik gelişmeye katkısı, tarımsal üretimin, nüfus artış hızından fazla olmasına bağlı olmaktadır. Yani tarımda çalışan nüfus kendi gıda ihtiyaçlarının yanı sıra, tarım dışı sektörlerdeki nüfusun gıda ihtiyaçlarını karşılayacak kadar gıda

maddesi üretebilir. Böylece tarım kesiminin kendi tüketiminden kalan “pazarlanabilir tarımsal üretim fazlası” ne kadar fazlaysa tarım sektörünün ekonomik gelişmeye katkısı da o kadar fazla olur. Öte yandan pazarlanabilir üretim fazlasının artmasıyla, tarım sektöründe kişi başına düşen gelirden artmaktadır (Kazgan, 2003,242).Özellikle gelişmiş ülkeler, gıda sektörünü garanti altına almak amacıyla tarım sektörünü öncelikli sektörler arasına alarak bu sektörü desteklemişlerdir. Aynı zamanda kendi ülkelerinin gıda güvencesini başka ülkelere bırakmamışlardır (Uzun, Güney ve Duran 2010:602). Aslında gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun, insanın yaşamını devam ettirmesi açısından önemli olan tarım sektörü, öncelikli bir sektördür. Ve her ülke için önem arz etmektedir.

Toplumda ekonomik dengeden söz edebilmek için, ekonomik sektörler arasındaki ilişkinin dengede olması gerekir. Şöyle ki bir sektörün GSMH içinde aldığı pay ile toplam istihdamda ki payı arasında bir denge olduğu zaman, ekonominin dengeli olduğu söylenmektedir. Tarım sektörü, gerek üretim sanayilerine gerekse tarıma dayalı sanayilere ne kadar çok, ülke içindeki kaynaklardan, hammadde sağlarsa, o kadar çok ekonomik katma değer yaratmış olur. Bu bakımdan tarım sektörü üretim sektörlerine hammadde sağlaması açısından önemli bir paya sahiptir

Aşağıdaki, tablo1’i incelediğimiz zaman, tarımın büyüme hızında dalgalanmalar görülmektedir. Tarım sektörünün genel olarak büyüme hızı pozitif yönlü olmuştur ancak, 2001, 2003 ve 2007 yıllarında sırasıyla % -7,9, % -2,0 ve % -6,7 ile negatif yönlü olarak gerçekleşmiştir. Tarım sektörü yıllar itibariyle küçülme eğilimi göstermektedir. 2008 yılında ise tarım sektörü tekrar pozitif büyümeye geçmiş ve %4,3 oranında büyümüştür. Ancak 2010 yılında; 2,4 gerilemiştir. Ayrıca tarım sektörünün 2000 ile 2010 yılları arasında GSYİH içindeki payının giderek azaldığı görülmektedir. Tarım sektörünün GSYİH içindeki payı, 2000 yılında % 10,1 iken, 2006 yılında % 8,3’e 2011 yılının ilk 6 ayı içindeki payı ise % 5,6 ya kadar gerilemiştir.

Tablo 1: Büyüme ve Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla Ve Tarım

YILLAR	TÜRKİYE		TARIM (balıkçılık dahil)		
	GSYİH (Milyon TL)	Büyüme (%)	GSYİH (Milyon TL)	GSYİH payı (%)	Büyüme (%)
2000	166.658	6,8	16.817	10,1	7,1
2001	240.224	-5,7	21.237	8,8	-7,9
2002	350.476	6,2	36.058	10,3	8,8
2003	454.781	5,3	45.138	9,9	-2
2004	559.033	9,4	52.998	9,5	2,8
2005	648.932	8,4	60.714	9,4	7,2
2006	758.391	6,9	62.663	8,3	1,4
2007	843.178	4,7	64.332	7,6	-6,7
2008	950.534	0,7	72.275	7,6	4,3
2009	952.559	-4,8	78.776	8,3	3,6
2010	1.103.750	9,0	92.739	8,4	2,4
2011 I. çeyrek	288.390	11,6	12.255	4,2	7,5
2011 II. çeyrek	318.404	8,8	21.754	6,8	6,4
2011 6 Aylık	606.794	10,2	34.010	5,6	6,8

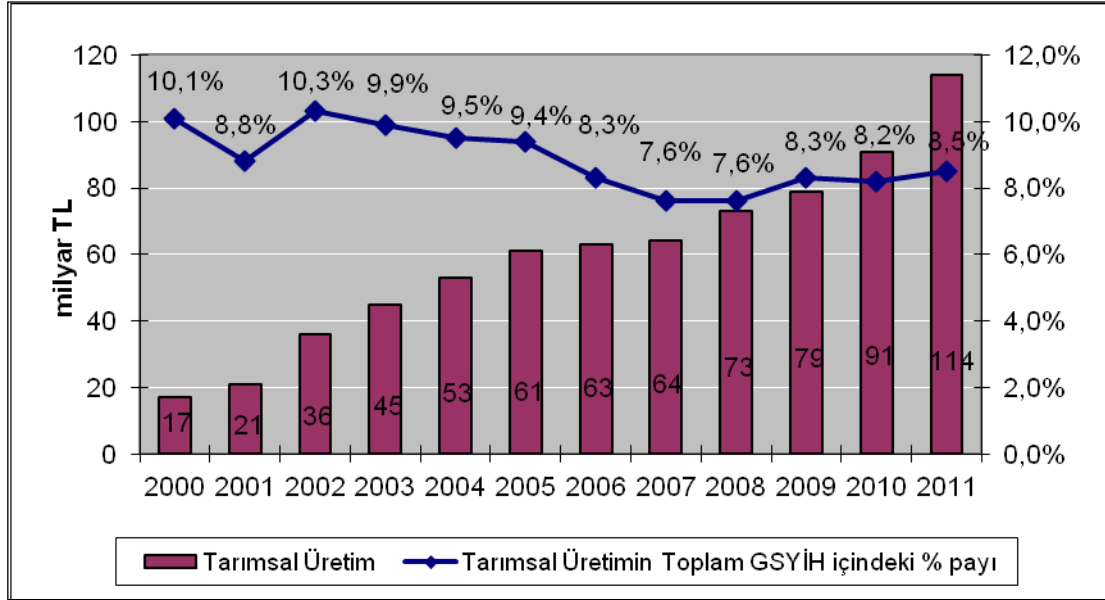
Kaynak: TÜİK, 5 Şubat 2012.

Tarım sektörünün 2011 yılı ilk 6 ayı itibariyle Gayri Safi Yurt İçi Hâsılaya içindeki payı % 5,6 olmaktadır. Bu oranı artırabilmek için; tarım sektörünün tarıma dayalı sanayiye teşvik edilmesi gerekmektedir. Tarım ve sanayi entegrasyonu gerçekleştirilerek, tarım ürünleri daha yüksek fiyatla satılabilir. Ve bu durum kalkınmaya dönüştürebilir. Tarımsal ürünlerin maliyetlerinin düşürülmesi için ise; pazarlama ve girdi teminine, yönelik olarak örgütlenme teşvik edilebilir (Olgun ve Işın, 2005: 24).

1.3.1. Tarımsal Üretim ve Gayrisafi Yurt İçi Hâsıla

Türkiye'nin tarımsal üretime uygun olan, coğrafi özellikleri bulunmaktadır. İklim koşullarının uygun olması tarımsal ürün çeşitliliğini artırmaktadır.

Şekil 1: Tarımsal Üretim ve GSYİH

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 11 Eylül 2011

2000 yılında, % 10,1 olan tarımsal üretimin, Gayri Safi Yurt İçi Hâsıladaki payı 2010 yılında % 8,2 gerilemiştir. Tarım sektörünün Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla da ki payının düşmesine rağmen, tarımsal üretim 2000 yılından itibaren sürekli artış göstermektedir. 2000 yılında 17 milyar TL olan tarımsal üretim, 2008 yılında 73 milyar TL'ye, 2011 yılında 114 milyar TL seviyesine ulaşmıştır. Türkiye'de tarım sektörünün GSMH içindeki nispi payının giderek azaldığı görülmektedir.

Tarımsal üretim hacmi, ekonomik gelişmeyle birlikte miktar olarak artarken, tarımsal gelir de artmakta, buna karşın tarımsal gelirin ulusal gelir içindeki nispi payı azalmaktadır. Bu sonuca yol açan en temel etken tarımsal ürünlerin, talebinin gelir esnekliğinin düşük olmasıdır. Özellikle besin mallarının talebinin gelir esnekliğinin birden küçük, buna karşılık tarım dışı malların birden büyük olması, tarım dışı sektörlerin büyüme hızının tarım sektörünün büyüme hızından daha büyük olması sonucunu vermektedir (Dinler, 2000: 83).

Türkiye'de tarım sektöründe kişi başına milli gelirin azlığının yanı sıra, tarımdan sağlanan milli gelirin üreticiler arasında dağılımında da dengesizlikler vardır. Özellikle büyük işletmeler, ürünlerinin daha büyük kısmını pazarlayabilmekte ve hatta destekleme politikalarından daha fazla yararlanabilmektedirler. Çünkü satılan

ürün ne kadar büyükse destek o kadar çok, ne kadar küçükse destek de o kadar azdır. Bu nedenlerden dolayı, tarım içindeki gelir bölüşümü büyük tarımsal üretici lehine gelişme göstermiştir. Örneğin Türkiye’de tütün ve çay üreticisi daha emek yoğun teknolojiyle üretim yaparken, buğdayın pazara sunulan kısmı orta ve büyük işletmelerden gelmektedir (Kazgan, 2003: 335).

1.3.2. Tarım Sektöründe İstihdam

Tarımsal nüfus kırsal alana yerleşmiş, mevsimsel olarak çalışan ve gerektiğinde kentsel alanlarda da çalışabilen, kendilerine özgü ekonomik, kültürel özellikleri ve eğilimleri olan insan topluluğudur (TKB, 2004: 9).

Tarımda makine kullanımı artıkça tarımda, tarımda çalışan nüfusun azalması olasıdır. Tarım sektörünün istihdamını, teknoloji kullanımı, arazi yapısı ve iklim özelliklerinden olumlu yâda olumsuz şekilde etkilemektedir. Örneğin tarımsal üretimde herhangi bir yılda kuraklık yaşandıysa, bu durum tarımsal üretim miktarını azaltmakta ve buna bağlı olarak tarımda çalışan nüfus da azalmaktadır.

Tarım sektörü, GSMH’deki payından daha yüksek bir istihdam oranına sahip olmaktadır. Bunun ilk nedeni, tarım sektöründe iş gücü verimliliğinin düşük olmasından ileri gelmektedir. İkinci nedeni ise, genel olarak gelişmekte olan ülkelerde görünen yapısal sorunlar olmaktadır. Yani tarım sektöründe istihdamın yapısı, sektörün doğası gereği genellikle mevsimsel olmakta ve gizli işsizliği barındırması şeklinde olmaktadır. Ancak bunlara rağmen, işsizliğin ciddi bir problem olduğu ülkelerde kırsal nüfusa istihdam sağlaması göz ardı edilmemelidir (Kıral ve Akder, 2000). Tarım sektörüne yönelik yapılan, yapısal reformlar, istihdamın büyük kısmını bünyesinde bulunduran bu sektörden, kentlere yani hizmet ve sanayi sektörüne kaymaya zorlamıştır. Bu sektörde açık işsizlik yok denecek kadar az olmasına rağmen, istihdam edilenlerin oranı son derece yüksek ve gizli işsizlik fazladır. Bu durum tarım sektöründe ki gizli işsizliği açık işsizlik haline getirmiştir (Ay ve Karaçor, 2007: 82–83).

Türkiye’de tarım kesiminde işgücüne katılım oranı zaman içerisinde azalmaktadır. Bunun nedeni tarım sektöründe ortaya çıkan istihdam daralmasıdır. Tarım sektöründe yer alan nüfusun bir kısmı, tarım dışı alanlara ya da istihdam

sektörünün dışına çıkmaktadır. Bu durum özellikle eğitim düzeyi düşük kadınlar ve belirli bir yaşın üzerindeki erkeklerde geçerlidir. Kırsal kesim de tarımla uğraşan, bu grup şehirlere göçle birlikte, kentlerdeki işlerin gerektirdiği eğitim ve deneyime sahip olamadıkları için, iş arama sürecinde, işgücü piyasasına girememektedir(TÜİK, 2008:5). Dolayısıyla daha önce tarım sektöründe çalışan işgücünün, bir kısmı serbest kalmakta ve işsiz durumuna düşmektedir. Ayrıca tarımsal üretimin mevsimsel olması, tarımda çalışan nüfusun yaşamını olumsuz etkilemektedir. Tarımsal üretimin yapıldığı zamanlarda, çalışan kırsal nüfus, diğer zamanlarda işsiz sınıfında yer almaktadır.

Tablo 2: İstihdamın Sektörlere Göre Dağılımı

Yıllar	Toplam İşgücü	İstihdam					
		Toplam İstihdam	Tarım		Sanayi	İnşaat	Hizmetler
			Kişi	%			
2000	23.078	21.581	7.769	36,0	3.810	1.364	8.637
2001	23.491	21.524	8.089	37,6	3.774	1.110	8.551
2002	23.818	21.354	7.458	34,9	3.954	958	8.984
2003	23.640	21.147	7.165	33,9	3.846	965	9.170
2004	22.016	19.632	5.713	29,1	3.919	966	9.033
2005	22.454	20.067	5.154	25,7	4.178	1.107	9.628
2006	22.751	20.423	4.907	24,0	4.269	1.196	10.051
2007	23.114	20.738	4.867	23,5	4.314	1.035	10.327
2008	23.805	21.194	5.016	23,7	4.441	1.297	10.495
2009	24.748	21.277	5.254	24,7	4.130	1.442	10.644
2010	25.641	22.594	5.683	25,2	5.927	1.313	10.985
2011 Ekim	26.939	24.486	6.292	25,7	4.657	1.775	11.762

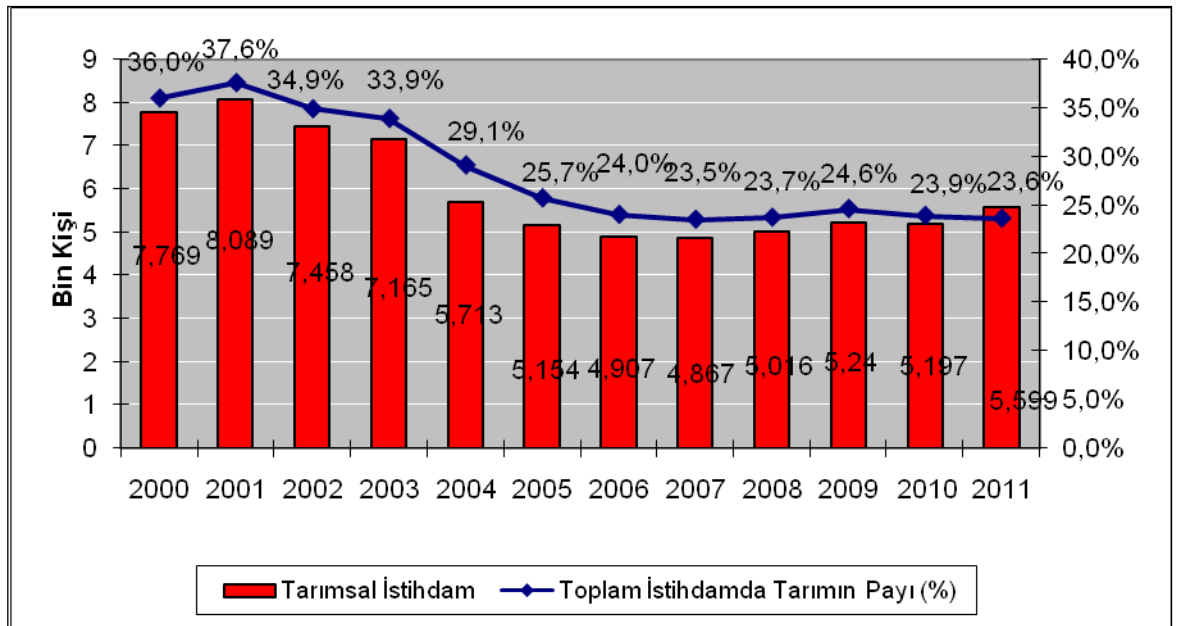
Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2 Kasım 2011

2000 yılından itibaren tarımsal istihdamın toplam istihdam içindeki payı düşerken, tarımda istihdam edilen kişi sayısı da azalmıştır. Ancak 2008 yılından itibaren küçük de olsa bir artış yaşanmaya başlanmıştır. Türkiye’de 2000–2011 döneminde istihdam oranı %36,0’dan %25,7’ye gerilemiştir. Bu gerilemenin sebebinin tarım sektöründe teknoloji kullanımındaki artış olduğu söylenmektedir. Tarımda makineleşme arttıkça, istihdam edilen kişi sayısının azalması olağandır. Tarım sektöründe istihdam azalırken, yıllar itibariyle hizmet sektöründe artış olduğunu görülmektedir. 2000 yılında 8 milyon 637 bin kişi hizmet sektöründe

istihdam ediliyor iken, bu sayı, 2011 yılında, 11 milyon 762 bin kişiye yükselmiştir. Sanayi sektöründeki istihdam edilen kişi sayısı 2000 yılında 3 milyon 810 bin kişi iken, 2005 yılında 5 milyon 154 bin kişiye, 2011 Ekim ayı itibariyle 4 milyon 657 bin kişiye yükselmiştir. İnşaat sektöründe 2000 yılında 1 milyon 364 bin kişi istihdam edilmiştir. 2002 ile 2004 yıllarında inşaat sektöründe işgücünde düşüş yaşanmıştır. 2004 yılında 966 bin kişiye istihdam sağlayan inşaat sektörü, 2011 yılında 1 milyon 775 bin kişiye istihdam sağlamıştır.

Ülkelerin gelişmesi ile birlikte tarımda istihdam edilen nüfus oranının azalması beklenen bir durumdur. Bir ülkenin tarımda çalışan nüfus oranı o ülkenin gelişmişlik göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Yani, ekonomik kalkınmayla birlikte kırsal alanda yaşayan nüfusun ve istihdamın azalması beklenen bir sonuçtur (Dernek, 2006:19). Tarım sektöründe istihdamın payı ile iktisadi gelişme arasında ters yönde bir ilişki olduğu varsayılmaktadır. Ancak tarım sektörü Türkiye'nin sahip olduğu doğal bir zenginliktir. Ekonomik gelişme ve kalkınmanın, tarımda istihdamın payını azaltması, Türkiye gibi bir tarım ülkesinde zıtlık meydana getirmektedir (Günaydın, 2006: 2).

Şekil 2: Tarımsal istihdamın, Toplam istihdamdaki Payı

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 3 Ocak 2012

Şekil 2'yi incelediğimiz zaman: Tarım sektöründe 2000 yılında 7,769 milyon olan istihdam sayısı, 2005 yılında 5,154 milyona, 2008 de, 5 milyona gerilemektedir. 2011 yılındaufak bir artışla tarımsal istihdam 5,999 kişiye yükselmiştir. Toplam istihdamda Tarımın Payı incelendiğinde 2000 yılında %36 iken 2005 yılında %25'e, 2011 yılında da %23'e kadar gerilediği görülmektedir. Toplam istihdamda tarımın payı yıllar itibariyle azalmaktadır.

Tarım sektörünün ekonomiye katkısı, tarımsal üretimin artış hızının fazlalığına bağlı olmaktadır. Yani tarımda çalışan nüfusun ve halkın temel ihtiyaçlarının yanında ne kadar fazla üretim yapılırsa ekonomik gelişmeye olan katkısı da o kadar artmaktadır. Bu gelişme, tarım sektöründeki kişi başına olan geliri artırmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler, işsizliği önlemek ve kırsal alanlardan şehirlere olan göçü önlemek amacıyla tarıma ve tarıma bağlı sektörlerin gelişmesine öncelik vermektedirler. Böylece tarımsal nüfusu, tarımsal faaliyet alanlarında tutabilmektedirler (Güney, 2009: 3)

1.3.3. Tarım Ve Dış Ticaret

Tarım sektöründe, halkın ihtiyaçları karşılandıktan sonra, ihtiyaç fazlası tarım ürünleri ihraç edilerek, döviz geliri elde edilmektedir. Elde edilen bu gelir, ekonomik kalkınma açısından önemlidir.

1.3.3.1 İhracat

Tarım sektöründe, ekonomik büyümeyi artıran faktörlerden birisi de ihracattır. Halkın ihtiyaçları karşılandıktan sonra ihtiyaç fazlası tarım ürünleri ihraç edilerek döviz geliri elde edilmektedir.

Tablo 3'e göre, ihracatın sektörler dağılımına bakıldığında tarımın payı, 2002 yılında 1.754 milyon dolar iken, 2011 yılında 5.169 milyona yükselmiştir. Tarımın ihracat miktarı yıllar itibariyle artmış olsa da toplam ihracat içindeki payı diğer sektörlerle oranla düşük kalmıştır. En fazla ihracat artışı imalat sanayi sektöründe görülmektedir. İmalat sanayi sektöründe, 2002 yılında 33.702 milyon dolar olan ihracat, 2011 yılında neredeyse dört katına çıkarak, 125 milyon dolara yükselmiştir. Maden sektöründe de ihracatta artış yaşanmıştır. 2002 yılında 387 milyon dolar olan ihracat, 2005 yılında 68 milyon dolara, 2011 yılında, ise 2.8

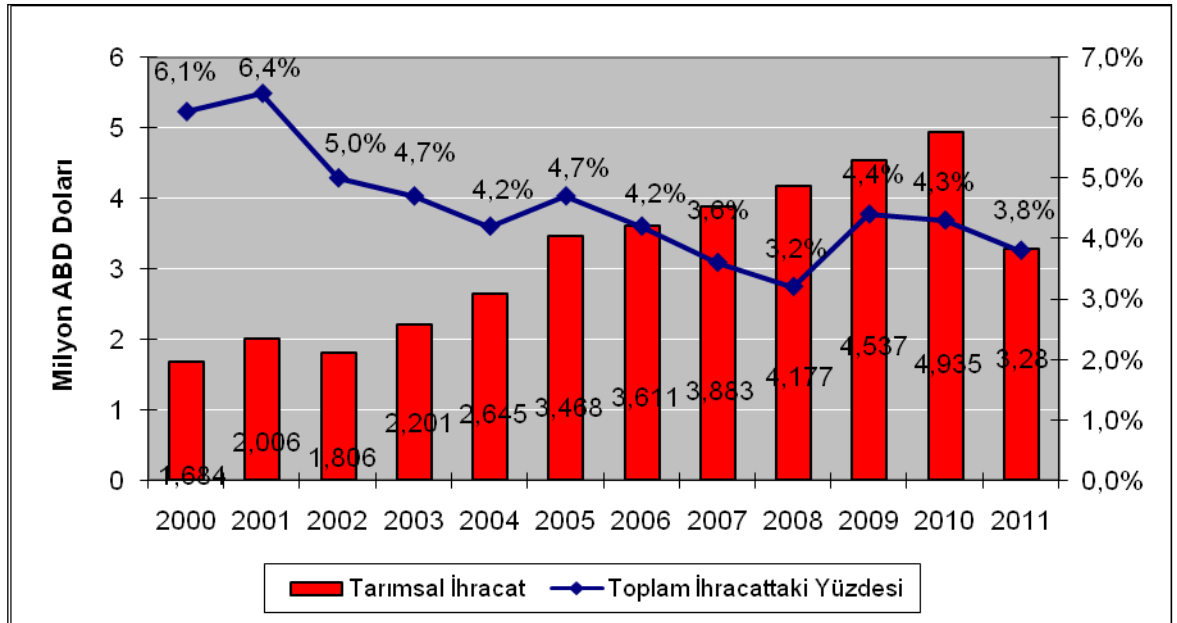
milyon dolara yükselmiştir. Tabloyu genel olarak incelediğimizde tüm sektörlerde, ihracat oranı artış göstermektedir.

Tablo3: İhracatın Sektörel Dağılımı (Milyon Dolar) Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına Göre

Yıllar	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Tarım ve Ormancılık	1.806	2.201	2.645	3.486	3.611	3.883	4.177	4.537	4.935	3.280
Balıkçılık	51	81	103	140	131	158	240	189	156	186
Madencilik	387	469	649	810	1.146	1.661	2.155	1.683	2.687	2.806
İmalat Sanayi	33.702	44.378	59.579	68.813	80.246	101.082	125.188	95.449	105.467	126.025
Diğerleri	165	204	294	384	531	646	507	474	639	786
TOPLAM	36.059	47.253	63.167	73.476	85.535	107.272	132.027	102.143	113.883	134.972

Kaynak:Türkiye İstatistik Kurumu, 4 Ocak 2012

Şekil 3: Tarımsal İhracatın, Toplam İhracattaki Payı

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 7 Ocak 2012,

Şekil 3 incelendiğinde benzer sonuçlara ulaşılmaktadır. 2000 yılında 1.634 Milyon Dolar olan tarım ürünleri ihracatının toplam ihracattaki payı % 6,1 iken

2005 yılında bu oran % 4,7'ye 2011 yılında bu oran % 3,8' e kadar gerilemiştir. Tarımsal ihracatın, toplam ihracatta ki payının giderek azaldığı görülmektedir. Birçok tarımsal üründe dünya sıralamasında yer alan Türkiye'nin ihracatının yıllar itibariyle düşüş göstermesi, tarımsal üretimin artırılmasına yönelik önlemler alınması gerektiğini göstermektedir. Uygulanan tarımsal politikaların bu yönde etkili olması beklenmektedir.

1.3.3.2. İthalat

Türkiye 1990'lı yıllar sonrasında izlenen ekonomi ve dış ticaret politikalarıyla tarım sektöründe ithalatçı ülke konumuna gelmiştir. Türkiye'de tarım ürünleri dış ticaret dengelerinin pozitif olarak kapanmasına rağmen, izlenen politikaların katkısı ile ülkemiz tarım ürünleri ithalatçısı ülke konumuna yavaş yavaş gelmektedir (Özçelik, 2011: 33)

Tablo 4: Sektörlere göre İthalatın Dağılımı (Milyon Dolar) Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına (USSS-Rev.3)

İTHALAT	YILLIK (MİLYON DOLAR)									
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Tarım, Ormancılık	1.703	2.535	2.757	2.801	2.902	4.641	6.392	4.594	6.457	8.895
Balıkçılık	1	2	8	24	33	31	41	31	33	49
Madencilik	7.192	9.021	10.981	16.321	22.034	25.314	35.650	20.625	25.933	37.331
İmalat Sanayii	41.383	55.690	80.448	94.208	110.379	133.938	150.252	111.031	145.367	183.923
Diğerleri	1.275	2.092	3.346	3.419	4.229	6.139	9.628	4.648	7.755	10.636
GENEL TOPLAM	51.554	69.340	97.540	116.774	139.576	170.063	201.964	140.928	185.544	240.834

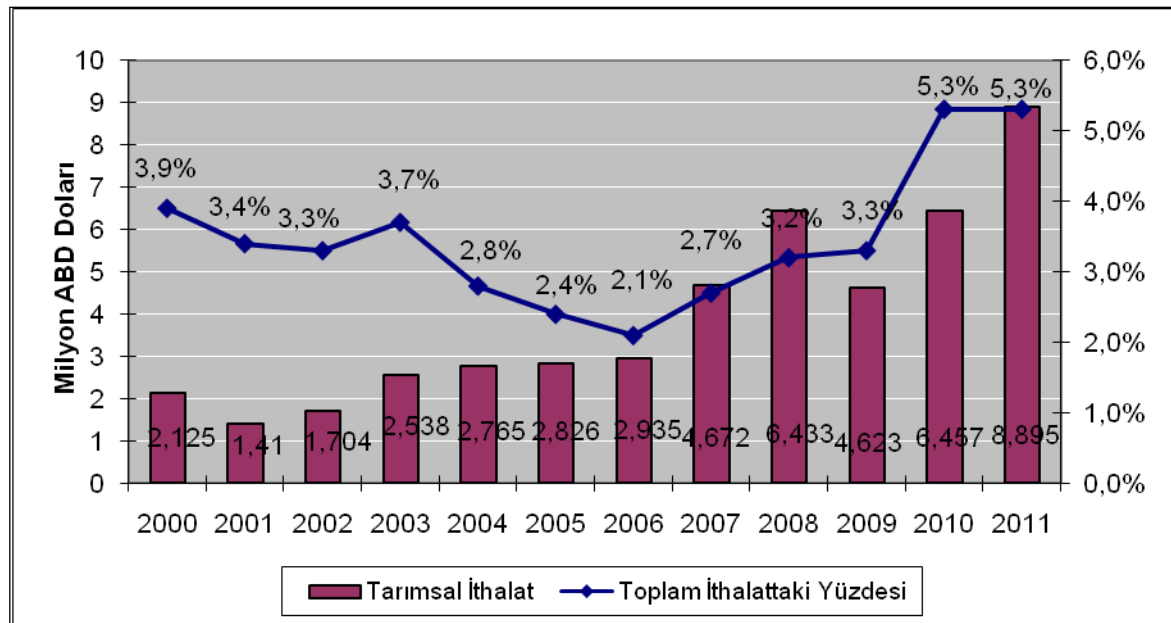
Kaynak:Türkiye İstatistik Kurumu, 4 Ocak 2012

Tablo 4'ü incelediğimizde 2002 yılında 1,7 milyon Dolar olan tarımsal ürün ithalatı, 2006 yılında 2,9 milyon dolara, yükselmiştir.2011 yılında 2002 yılına oranla nerdeyse dört kat artarak 8,8 milyon dolara yükselmiştir. Sadece tarım sektöründe değil, imalat, madencilik sektörlerinde ithalat oranları artmıştır. Bu durum dış ülkelere olan bağımlılığımızı artırmaktadır. Sektörler içerisinde en fazla ithalat yapılan sektör imalat sanayidir. En az ithalat ise; balıkçılık sektöründe yapılmaktadır.

İmalat sanayide 2000 yılında 41.383 milyon dolar olan ithalat, 2004 yılında nerdeyse iki katına çıkarak, 80.444 milyon dolara yükselmiştir. 2008 yılında 150 milyon dolara, 2011 yılında ise 183.923 milyon dolara yükselmiştir. Madencilik sektöründe ise 2000 yılında 7,1 milyon dolar olan ithalat, 2004 yılında 10.9 milyon dolara, 2008 yılında 35.650 milyon dolara, 2011 yılında ise, 37.331 milyon dolara yükselmiştir. Sadece tarım sektöründe değil aynı zamanda diğer sektörlerde de 2002- 2011 yılları arasında ithalatın arttığı görülmektedir (Güney, 2009:4).

Tarım ürünleri dış ticarete uzun yıllar önemli bir yere sahip olmuştur. Yıllar içinde dış ticaretteki yeri azalmış olsa bile yinede önemini korumaktadır. Dış ticarete tarım ürünlerinin kapladığı alanının göreceli olarak daralması, her şeyden önce tarımın ekonomi içinde yerinin daralmasıyla ilgili olmaktadır. Türkiye’de istikrarsız üretim yapısının olması, korumacı ulusal tarım politikaların varlığı ve adil olmayan gelir dağılımı tarımsal dış ticaretin gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir (Şahinöz, 2010: 8).

Şekil 4: Tarımsal İthalatın Toplam İthalattaki Payı

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 9 Ocak 2012

Şekil 4’ü incelediğimizde tarım sektörünün, toplam ithalatta ki payının, dalgalanma gösterdiğini, fakat genel olarak artış eğiliminde olduğunu görmekteyiz.

Tarım sektörünün toplam ithalattaki payı, 2000 yılında %3,9 iken 2006 yılında gerileyerek, % 2,7'ye, 2010 yılında tekrar yükselerek, % 5,3'e yükselmiştir.

1.4. Türkiye'deki Tarımsal Destekleme Politikaları

Tarım politikaları, tarım ürünlerinin üretilmesi, pazarlanması, arz ve talep arasındaki dengesizliğin giderilmesi amacıyla uygulanan bir politikadır. Genel olarak, tarımsal destekleme politikası amaçlarını şu başlıklar altında toplayabiliriz;

- Tarımsal ürün fiyatlarında istikrar ve ürünler arasında denge oluşturmak,
- Üretici gelirlerinde kararlılık ve adil bir gelir dağılımı sağlamak,
- Tarımda yapısal gelişmeler ile uygun işletme yapılarını oluşturmak,
- Tarımsal üreticilerin teknoloji, maliyet ve fiyat açılarından dünyanın diğer ülkeleri ile rekabet edebilir hale gelmelerini sağlamak,
- Tüketicilere uygun fiyattan, istenilen zamanda, istenilen yerde ve miktarda tarımsal ürün sunulmasına katkıda bulunmak olarak sıralanabilir (Işın,2000:15).

Tarımsal üretim süresinin uzun olması, sermaye devir hızının düşük olması tarımsal üreticinin birikiminin yetersiz olması gibi nedenlerden dolayı kendi kendine yetemeyen tarımsal üreticinin, devlet tarafından desteklenme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

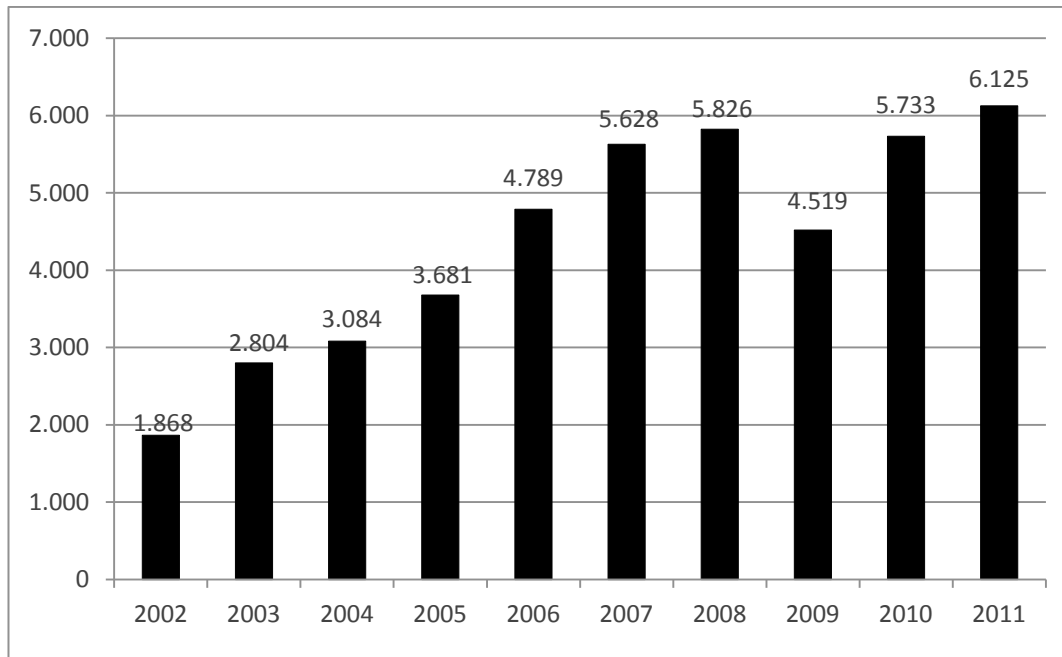
Türkiye'de 2001 krizine kadar hükümetler fiyat müdahalesine dayanan, tarımsal desteklemeler yapmışlardır. Ancak bu desteklemeler dünya fiyatlarının çok üzerinde olmuştur. Bu politikalar, tarım sektöründe iki olumsuz etki meydana getirmiştir. Birincisi, etkin üretim yapmayan tarımsal üreticiler bu desteklerden faydalanmış ve devlet eliyle verimliliği düşük üretim faaliyetleri teşvik edilmiştir. Diğer taraftan, belirlenen yüksek fiyatlarla, gıda ürünlerinin dünya fiyatlarının üzerinde satılmasınasebep olmuştur (Çakmak, Dudu ve Öcal, 2008,1-2).

Türkiye'de 2000 yılında dünya bankasıyla yapılan anlaşmayla uygulamaya konan Tarım Reformu Uygulama Projesi (ARIP) tarım sektöründe bazı gelişmeleri amaçlamaktadır.Bunlar; mevcut politikaların üretici üzerindeki olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak ve doğrudan çiftçi gelirini artırmaya yönelik yeni uygulamaları

ortaya koymayı, hem tarımsal üreticiyi, hem de tarım sektörünü ülkenin ekonomik koşullarına uygun hale getirmeyi amaçlamaktadır (TKB,2004: 5)

Türkiye’de devletin tarım sektörüne yönelik destekleme politikaları uzun yıllar taban fiyat belirlenerek ve destekleme alımları yapılarak gerçekleştirilmiştir. Daha sonraki yıllarda, girdi destekleri, düşük faizli kredi desteği, teşvik primi ödemeleri, hayvancılığı geliştirme teşvikleri ile ürün bazında uygulanan ve belirli ürünlerde ekim alanlarını sınırlandırarak alternatif ürünlere geçişin teşvik edilmesine yönelik tazminat ödemeleri ve destekleme primleri gibi uygulamalarla tarım sektörünün desteklenmesi yoluna gidilmiştir (TKB, 2000: 5)

Şekil 5: 2002–2011 Yılları Arasında Toplam Tarımsal Destekler (Milyar TL)

Kaynak: Maliye Bakanlığı Kesin Hesapları, 1 Ocak 2012

Şekil 5’de 2002–2010 yılları arasında tarımsal üreticiye verilen toplam desteklerin genel olarak arttığını sadece 2009 yılında, küçük bir düşüş yaşadığını görmekteyiz. 2002 yılında 1.868 milyar TL iken, 2010 yılında, 5.7 milyar TL’ye yükselerek, neredeyse 3 kat artış göstermektedir. 2003- 2011 yılları arasında toplam 44.057 milyar TL, destek verilmiştir.

1.4.1 Tarımsal Destekler

Türkiye’de uygulanan tarımsal destekleme politikalarını şöyle sıralayabiliriz;

1.4.1.1. Prim Ödemesi (Fark)

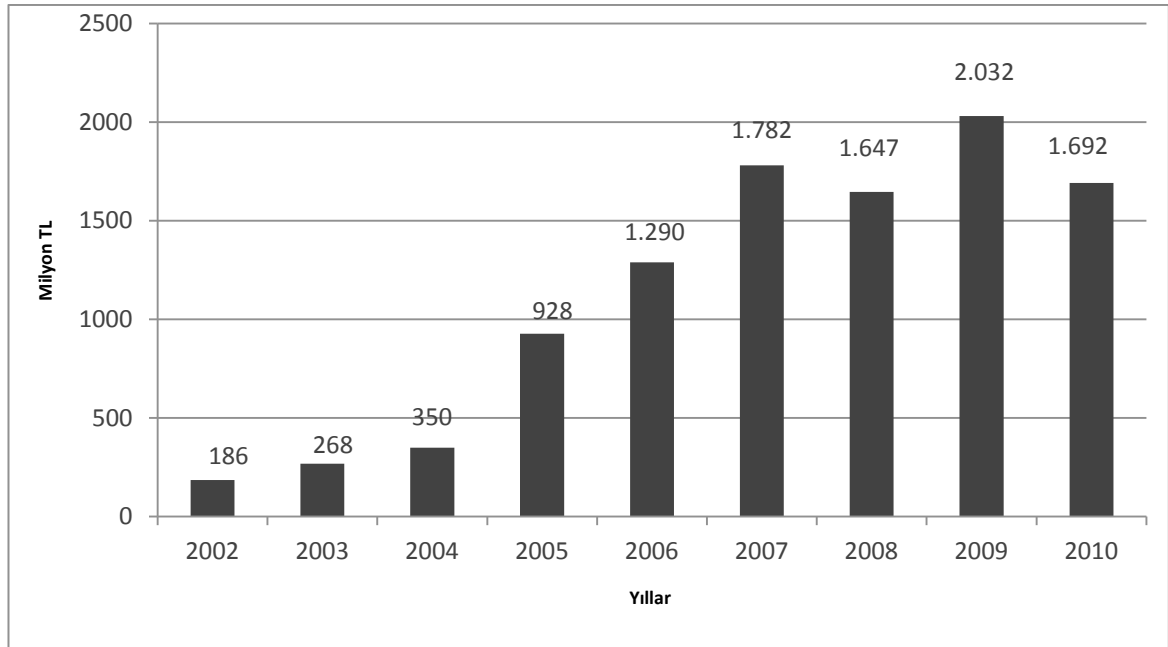
Fark ödemeleri üretim miktarı ve ekim alanlarında gerekli ölçüde artış sağlanamadığı zamanlarda, üretim miktarını yeterli düzeyde tutmak ve aynı zamanda üreticilerin gelir düzeylerinin korunmasına yardımcı olan tarımsal destekleme modelidir.

Fark sistemi, tarımsal fiyatların piyasa koşullarında oluşmasını sağlayarak, dünya piyasa fiyatlarına uyum sağlamayı kolaylaştırmaktadır. Aynı zamanda tüketiciye düşük fiyatlarda ürün sunulmasını sağlamaktadır (Şahinöz, 2010: 341). Türkiye’de prim ödemesi desteklemesi özellikle arz açığı olan yağ bitkileri ve endüstri bitkileri gibi sanayi ürünlerine yapılır.1993 yılında ilk olarak kütlü pamukta prim ödemesi yapılmış. Devlet bir garanti fiyatı ve hedef fiyat olmak üzere iki ayrı fiyat belirlemiş, aradaki farkı destekleme primi olarak üreticiye ödemiştir (Gökdemir, 2004:101–103). 1993 yılı desteklemelerinden sonra kaldırılan prim sistemi, 1998 yılında tekrar yürürlüğe girmiştir. 1998 yılında kütlü pamuk, zeytinyağı yaş ipek kozasına prim ödemesi yapılmıştır. 2000 yılında soya, kanıla ve zeytinyağında prim ödemesine ilişkin kararlar alınmıştır. 2002 ve 2003 yıllarında da aynı ürünlere prim ödemesi yapılmıştır. Yine, 2004 yılından itibaren çay, 2005 yılından itibaren Hububat ve çeltik, 2006 yılında ise dane mısır ve aspur destekleme kapsamına eklenmiştir. 2008 yılından itibaren baklagiller ve 2009 yılından itibaren de tritikaleprim desteği kapsamına alınmıştır. 2010 yılı üretim zamanında üretilerek satışı yapılan; yağlık ayçiçeği, kütlü pamuk, soya fasulyesi, kanıla, dane mısır, aspur, zeytinyağı, buğday, arpa, çavdar, yulaf, tritikale, çeltik, kuru fasulye, nohut ve mercimek üreticilerinin desteklenmesini kapsamaktaydı (TKB,5 Mayıs 2011).

2011yılı fark ödeme miktarları, kilogram başına şöyle belirlenmiştir;

Yağlık ayçiçeğinde 23 kuruş, soya fasulyesinde 40 kuruş, kanıla da 40 kuruş, tane mısır 4 kuruş ve aspur da 40 kuruş, zeytinyağında 50 kuruş buğday da 5 kuruş, arpa, çavdar ve yulafta 4 kuruş, çeltik, kuru fasulye, mercimek ve nohutta 10 kuruş olarak belirlenmiştir (TKB,5 Mayıs 2011).

Şekil 6: Türkiye’de yıllar itibariyle fark ödemeleri (Milyon TL)

Kaynak: TKB, 3 Mart 2011.

Şekil 6’da görüleceği gibi; Türkiye’de fark ödemeleri destekleri, 2002 yılında 186 milyon TL’dir. Bu miktar 2003 yılında 350 milyon TL’ye ulaşmaktadır. Fark ödemeleri destekleri düzenli bir seyir izlemekte ve her yıl, bir önceki yıla göre artmaktadır. 2002 yılında 186 milyon TL olan fark ödemeleri, 2010 yılında neredeyse 10 kat artarak 1 Milyar 692 Milyon TL olmuştur.

1.4.1.2. Genel Hizmet Ödemeleri

Bu destekleme türü doğrudan değil dolaylı destekleme kapsamındadır. Şöyle ki tarımın iyileştirilmesine yönelik eğitim, yayım faaliyetleri, denetim, kontrol, altyapı ve tanıtım gibi hizmetleri içermektedir. Genel hizmetler kapsamındaki ödemeler tarımsal üreticinin eline doğrudan geçmeyen fakat dolaylı olarak tarımsal üretimi ve verimliliği artıran desteklerdir. Söz konusu bu hizmetler uzun dönemde maliyetleri düşürücü etki yaratan ve daha çok devlet hizmetleri niteliğindeki desteklerdir (DPT,2000: 30).

1.4.1.3. Tarım Ürünleri İthalatında Korumalar

Tarım üreticisinin yurt dışından gelecek rekabete karşı korunabilmesi için devlet gelirlerinden, tarımsal üreticiye destek sağlanarak gümrüksüz ilaç hammaddesi veya gümrüksüz damızlık hayvan ithalatı sağlanmasıdır. Sınır önlemleri ile yurt dışından gelen, düşük fiyatlı ürün girişi engellenip, ülke içindeki tarımsal ürünlere olan talebin artırılması sağlanmaktadır.

Türkiye Tarım anlaşması çerçevesinde, tarım ürünlerini Dünya Ticaret Örgütüne bildirerek belirli oranlarda gümrük vergisi uygulayacağını taahhüt etmiş, ancak bir tarifelenmeye gidememiştir. Tarifelenmeye gidemediğinden dolayı asgari ve cari giriş kotaları belirleyememiştir (Yeni ve Dölekoğlu, 2003:35).

1.4.1.4. İhracat Sübvansiyonları

Tarımsal İhracatı özendirmek için tarımsal üreticiye sağlanan dolaylı ödemeleri kapsar. İhracat sübvansiyonları genellikle, ihracatçıya vergi iadesi, vergi indirimi, kredi sağlama, tanıtım giderlerinin devlet tarafından karşılanması şeklindedir.

1.4.1.5. Vergi Kolaylıkları Ve Yatırım Destekleri

Vergi kolaylıkları ve yatırım destekleri kapsamına küçük tarımsal üretici girmektedir. Bu destekler içerisinde az geçim indirimi, katma değer vergisi iadesi, gelir vergisi indirimi gibi uygulamalar yer almaktadır.

1.4.1.6 Doğrudan Gelir Desteği

Doğrudan gelir desteği tarımsal üretim yapan üreticinin, gelir düzeyini artırmak tarımsal üretimin devamlığı sağlanması amacıyla, tarımsal alan bazında, verilen devlet desteklemeleridir. Doğrudan gelir desteği, (DGD) 14 Mart 2000, 23993 sayılı ve tarihli Resmi Gazete de yayınlanan 2000/67 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla, bazı illerde pilot uygulama şeklinde başlamıştır. Tarımsal üreticilere 199 dekara kadar, dekar başına 5 dolar ödenmesi öngörülmüş fakat pilot uygulamasında sorunlar yaşanmıştır(TKB, 2004: 42–43). DGD ödemeleriyle, tarımsal üreticinin gübre, tarımsal üretim için zorunlu ihtiyaçlarının peşin olarak karşılanması tarımsal verimlilik açısından olumlu bir gelişmedir. Ancak DGD Desteğinin, tarımsal üretime

değil, toprak sahibine yapılması, tarımla uğraşan yarıcılar ve kiracıları olumsuz etkilemektedir Temel DGD ödemesi, Çiftçi Kayıt Sistemine kayıtlı olan, tarımsal üreticinin, tarım arazileri, üzerinden dekar başına yapılmaktadır.

1.4.1.7. Alternatif Ürün Desteği

Tarımsal üretimde arz fazlalığı olan ürünlerde kaliteyi artırma ve üretim planlamaları yapmak amacıyla 1993 yılında tütüne kota sınırlaması ile başlayan ve tarımsal üreticinin zararlarının telafi edilmesini sağlayan desteklemelerdir (DPT, 2000: 35). Tarımsal üreticilerin, üretim fazlası olan ürünler yerine, daha az üretilen ürünlere yönelmeleri için devlet tarafından alternatif ürünlere geçiş desteği verilmektedir. Bu desteklemenin amacı tarımsal üretimdeki arz fazlası sorununu önlemektir. 14 Kasım 2008 tarihli ve 27054 sayılı tebliği ile çiftçi kayıt sisteminde ürün ve arazi bilgisi olan, tütün üretiminden vazgeçerek alternatif ürün yetiştirmeyi kabul eden kişilere verilecektir. Adıyaman, Batman, Bitlis, Burdur, Diyarbakır, Hatay, Mardin, Muş ve Trabzon illerindeki tütün üreticilerine yılda bir kez olmak üzere 2009, 2010, 2011 yıllarında destekleme ödemesi yapılacağı açıklanmıştır.

1.4.1.8 Organik Tarım Ve İyi Tarım Uygulamaları Desteği

Türkiye'nin Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına uyum süreci, politikaları kapsamında iyi tarım uygulamaları kapsamında, çevreye duyarlı, kaliteli gıda güvenliğini amaç edinmiş tarımsal üretimin desteklenmesini kapsamaktadır. Organik tarımla ilgili karar 5262 sayılı Organik Tarım Kanunu 3 Aralık 2004 tarihli 2569 sayılı Resmi Gazete de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yönetmelikte organik tarım metodunun nasıl uygulanacağından ve nasıl sertifika alınacağıyla ilgili bilgiler verilmektedir. Yetkili kuruluş olarak ise Tarım Bakanlığına bağlı Organik Tarım komitesidir. Sağlıklı yaşam organik ürünlere olan talebin artmasıyla son yıllarda ülkemizde organik tarım yaygınlaşmaktadır.

1.4.1.9. Tarımsal Sigorta desteği

Tarım sigortası tarımsal üreticinin karşılaştığı risk ve belirsizliklerden kaynaklanan sorunlara karşı zararlarının karşılanmasını kapsayan destekleme türüdür. Tarım sigortalarıyla üretim kayıplarının korunması amaçlanmaktadır. Türkiye'de sel, dolu

gibi doğal afetlere maruz kalan üreticinin, sözleşme kapsamında, zarar ve kayıplarının karşılanmasına yönelik uygulamadır.

2006 yılında % 50 devlet destekli Tarım Sigortası başlatılmıştır. 2006 – 2009 yılları arasında kapsama deprem, dolu, fırtına, heyelan, hortum, yangın sigorta kapsamına alınmıştır. 2010 yılında ise sel ve su baskını riskleri garanti kapsamına alınmıştır (TKB, 5 Mayıs 2011).

1.4.1.10 Çevre Amaçlı Tarımsal Alanların Korunması (çatak) Programı Destekleri

Çevre amaçlı tarımsal alanların korunması programı, doğal kaynakların korunması, erozyonun önlenmesi ve toprak kalitesinin artırılmasına yönelik, tarımsal üreticiye verilen desteklemelerdir. Bu desteklemenin amacı olumsuz çevre koşullarına karşı tarımsal üreticiyi ve üretimi korumaktır. Destekleme ödemeleri yıllık ödemler şeklinde yapılmaktadır. Tarımda Reform Uygulama Projesi (ARIP) kapsamı çerçevesinde oluşmuştur.

ÇATAK programı üç ayrı kategoride verilmektedir. Bunlar;

1. kategori: Erozyonla mücadele ve arazinin ıslah edilmesi,
2. kategori: Çevre dostu tarım teknikleri ve kültürel uygulamalar,
3. kategori: Çayır-mera tesisi, daimi bitki örtüsü oluşturma ve çok yıllık yem bitkileri tesisi şeklindedir (Dişbudak, 2008: 69).

1.4.2. Tazminatlar

Tarımsal üreticinin, üretim miktarının fazla olmasından dolayı yaşadığı ürün kayıplarının, önlenmesi amacıyla verilen desteklemelerdir. Şöyle ki, tütünde kota, çayda ıslah ve budama, fındıkta ise üretim alanlarının daraltılması ilgili tazminatlar verilmektedir.

1.4.2.1. Çayda Budama Tazminatı

Çayda budama tazminatı 1993 yılında Resmi Gazetede yayınlanan 93/506sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla uygulamaya konulmuştur. Çay bahçelerinin her yıl 1/5'nin budanması şeklinde başlamıştır. Aynı zamanda çay da üretim fazlasının ve kalite düşüklüğünün giderilmesi amacıyla gençleştirilme budamasının yapılması gereklidir. Bununla ilgili karar 2004 yılında Resmi Gazetede yayınlanan

2004/ 7758 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile çay tarım alanları içinde yer alan ruhsatlı çay bahçelerinin her yıl 1/7'sinin budanmasından doğacak gelir kaybının üreticilere yedi yıl içinde ödeneceği şeklinde yürürlüğe girmiştir.

1.4.2.2. Tütünde Kota Ödemesi

Tütün eken tarımsal üretici sayısındaki artış, ekim alanlarının genişlemesi ve tütün kalitenin düşmesi, tütün stoklarının artmasına neden olmuş bu sebeple tütünde kota uygulamasına karar verilmiştir. Tütünde kota uygulamasına 1993 yılında 93/4988 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla çıkarılmıştır. 1997 yılında tütünde kota uygulamasının kaldırılması sonucunda üretim 340 bin tona çıkmıştır. Kota uygulamasına gidilirken mevcut stok durumu, iç harman ihtiyacı, ihraç imkânları dikkate alınarak bölgeler itibari ile kota uygulanmasına gidilmelidir. (DPT, 2000:27).

1.4.2.3. Fındıkta Söküm Masrafı

Fındık üretiminin sınırlandırılması amacıyla, fındık alanlarını kontrol altına almak için, sadece bazı illerde fındık üretimine izin verilmiştir. 2009 yılında 50/27331 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak Bakanlar Kurulu kararıyla, belirlenen alanlar dışında kalan fındık alanlarının, sökülmesi şeklinde uygulanmaktadır. Bu karar ile 2009, 2010 ve 2011 yıllarında her yıl için dekar başına 150 TL alan bazlı gelir desteği ödemesi yapılacağı belirtilmiştir.

1.4.2.4. Doğal Afet Ödemeleri

Doğal Afetlerden zarar gören tarımsal üreticinin, zararının karşılanması ve tarımsal üretimin devam ettirmesi amacıyla verilen desteklemelerdir. Bu kapsamda, karşılıksız tohum, hayvan, dağıtımı yapılmaktadır. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'na yetki verilmiştir. 2002 yılında doğal afet ödemeleri kaldırılmıştır.

1.4.3. Doğrudan Ödemeler (Teşvikler)

Doğrudan ödemeler (teşvikler), kapsamına, süt ve et teşvikleri yer almaktadır. Süt ve et teşvikleri günümüzde de devlet tarafından, damızlık sığır yetiştiriciliği, (etçi -süt) kapsamında devam etmektedir.

1.4.3.1. Süt Teşvikleri;

Tarımsal üreticinin süt teşvikleri konusunda desteklenmesine 1987 yılında başlamıştır. Süt teşvikleri belli kapasite ve kalitede işletmelere satış yapan, tarımsal üreticinin, sattığı sütün litresine teşvik primi ödenmesiyle yapılmaktadır.

1.4.3.2. Et Teşvikleri

Kırmızı ve beyaz etin pazarlanmasını etkinleştirmek amacıyla uygulanmaya konulmuştur. Et teşvik primleri sağlık koşullarına uygun hayvan yetiştirilmesinin gelişimini sağlamak amacıyla verilmektedir. 18.4.1990 tarihli Yüksek Planlama Kurulu (YPK) kararı ile Et Balık Kombinaları (EBK) ile Özel Sektör kombinaları ve Kanatlı Hayvan Mezralarında kestirilen hayvanlardan elde edilen et için teşvik primi uygulamasına başlanmıştır. Teşvik primi, tosun, dana, boğa gibi sığır cinsi erkek hayvan yetiştiricilerine verilmektedir (Yeni, Dölekoğlu, 2003: 27). Özellikle son yıllarda yem fiyatlarında ki artış, alım gücünü azaltarak besiciliği olumsuz yönde etkilemektedir.

1.4.4. Girdi Desteği

Girdi destekleri, tarımsal ürünlerin indirimli fiyattan, tarımsal üreticiye verilmesini sağlamaktır. Girdi desteklerindeki amaç tarımsal üretimin devamlılığının sağlanmasıdır. Girdi destekleri özellikle gübre, tohum, tarımsal ilaç ve mazot desteği şeklinde olmaktadır.

1.4.4.1. Kimyevi Gübre Desteği

Kimyevi gübre desteği tarımsal üretimin ana girdilerinden biri olup, üretim finansmanını önemli ölçüde etkilemektedir. Kimyevi girdi desteğinden faydalanabilmek için Çiftçi Kayıt Sistemine kayıtlı olmak gerekmektedir.

Gübre desteğinin uygulanmasına 1961 yılında başlanmıştır. En önemli girdi desteği, kimyevi gübreye uygulanmaktadır. Gübre ile birlikte tarımsal ilaç, tohum için gerekli finansman bütçeden ayrılmaktadır (DPT, 1999: 10- 11).

1.4.4.2 Tohum Desteği

1985 yılında sertifikalı tohumlar desteklenme kapsamına alınmıştır. Daha sonraki yıllarda sertifikalı tohum da destekleme kapsamına alınmıştır. Tohum

desteğinin amacı kaliteli tohumların yaygınlaştırılmasıyla üretim kalitesinin artırılmasını sağlamaktır.

1.4.4.3. İlaç Desteği

Çevre ve insan sağlığının korunması amacıyla reçeteli zirai ilaç satışı uygulamasına geçilmek amacıyla başlatılan desteklemedir.

1.4.4.4. Sulama Ve Elektrik Desteği

Sulama ve elektrik desteği, tarımsal sulamada elektrik enerjisi kullanan tarımsal üreticinin maliyetini azaltmak ve üretimin devamlılığını sağlamak amacıyla yapılmaktadır. Bu destekten faydalanabilmek için elektrik ödemelerini düzenli yapıyor olmak ve devlete borcunun bulunmaması gerekmektedir.

1.4.4.5. Yem Desteği

Hayvancılığı geliştirmek ve desteklemek amacıyla verilmektedir.

1.4.4.6. Suni Tohumlama Desteği

Tarımsal üreticinin başarılı olan döllenmeleri için tarımsal üreticilere verilmektedir. 2008 yılında 26848 sayılı Resmi gazetede yayınlanan 2008/13489 sayılı Bakanlar Kararı ile yürürlükten kaldırılmış. Ve bu uygulama yerine verimli döllenmelere değil hayvan başına destek uygulamasına geçilmiştir. Yeni uygulama ile suni tohumlama desteği, aşılama ve soğutma tankı gibi destekler kaldırılmıştır. Hayvan başına 350 TL destek ile uygulama sınırlandırılmıştır.

1.4.4.7. Faiz İndirimli Tarımsal Kredi Desteği

Faiz indirimli kredi desteği Ziraat Bankası (TCZB) ve Tarım Kredi kooperatiflerince, tarımsal üreticiye düşük faizle verilen krediler olmaktadır.

1.4.4.8. Mazot Ve Toprak Analizi Desteği

Mazot tarımsal üretimin temel girdilerindedir. Artan mazot fiyatları karşısında tarımsal üreticinin olumsuz etkilenmesini önlemek amacıyla verilmeye başlanmıştır. Mazot fiyatlarının artması, tarımsal üretimi olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu yüzden tarımsal girdi olan mazotun, devlet tarafından desteklenmesi önemlidir. İlk kez 2003 yılında mazot desteği verilmeye başlanmıştır.

1.4.5. Fiyatlar Ve Alım Yoluyla Destekleme

Tarım ürünleri fiyatlarının piyasada belli bir fiyatın altına düşmemesi için yapılmaktadır. Yani devletin tarımsal üreticinin elindeki tarımsal ürünü belli bir taban fiyatı üzerinden satın alması ve tarımsal üreticinin üretiminin devamlılığının sağlanması için, daha önceden belirlediği destekleme fiyatından doğrudan, yapılan desteklemedir.

1.4.6. Kırsal Kalkınma Desteği

Belirli bir bölgeye özgü tarım ve tarım dışı yöresel ürünlerin, üretiminin artırılmasına yönelik destekleri kapsamaktadır. 6 Nisan 2006 tarihli ve 261131 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 2006/17 sayılı Kırsal Kalkınma yatırımlarının Desteklenmesi kapsamında tarımsal üreticilere, kırsal alanda sermayeye dayalı projeli yatırımlar için destek verilmektedir. Özellikle tarımsal üreticinin köy bazlı yatırımları, arazi toplulaştırılması, tarım ürünlerinin depolanması, pazarlanmasına yönelik desteklemeleri kapsamaktadır.

Türkiye’de tarımın üretim ve istihdam içinde büyük bir paya sahip olması öteden beri bu sektörün sürekli gündemde kalmasına neden olmuştur fakat kaynak kıtlığı, politik faktörlerle birleşince, bu alandaki sorunlara kalıcı çözümler üretilememiştir. Özellikle destekleme politikalarının gerçekçi olmaktan uzak olması, tarım sektörünün sorunlarının çözümünü geciktirmiştir. Destekleme politikalarının zaman içinde, tarımsal nüfusu azaltıcı bir politika aracı olarak kullanılmıştır. Bunun yerine tarımsal nüfusu kırsal alana ve toprağa bağlama aracı olarak kullanılması, verimlilik, tarımsal işletmelerde küçük ölçek sorunu ve arazide çok parçalık sorunlarının çözümünü sağlayabilir. (Acar ve Bulut,2009: 2). Örneğin doğrudan gelir sisteminin getirilmesi, toprak sahiplerini desteklese de, yarıcılık ve ortakçılık yapanları tarımsal üretimden uzaklaştırmıştır. Çünkü DGD toprak sahiplerine verilmektedir.

1.5. Türkiye’de Tarım Politikalarındaki değişimler

Tarım politikaları, geniş bir etki alanına sahip olması nedeniyle, ülkelerin; ekonomik, sosyal ve siyasal politikalarının en önemli parçasını oluşturmaktadır. Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar Türkiye’de tarım farklı dönemlerde

farklı ihtiyaçları karşılamak amacıyla, farklı politika ve destekleme araçları ile desteklenmiş ve yönlendirilmeye çalışılmıştır (Gökdemir, 2004: 38).

Türkiye de tarımsal yapıdan kaynaklanan sorunlardan dolayı geçmişten bu güne kadar tarım sektörü, devlet tarafından desteklenmek durumunda kalmıştır. Daha sonraki yıllarda, Beş Yıllık kalkınma Planları çerçevesinde tarımsal yapının düzenlenmesiyle ilgili kararlar alınmıştır. Türkiye’ de Beş Yıllık Kalkınma planları dışında, uygulamada bir Tarım Kanunu olmamıştır. “Tarım Kanunu” ilk defa 2006 yılında tarımın geliştirilmesi, gerekli düzenlemelerin ve politikaların yapılması amacıyla çıkarılmıştır. Tarım kanunu ile tarım politikaların nasıl olması gerektiği ve öncelikleri belirlenmiştir. Öncelikleri incelediğimizde daha önce kalkınma planlarında, yer alan ama tam olarak hayata geçirilemeyen, tarımsal üretimin etkinliğini ve rekabet gücünü artırıcı önlemler içerdiğini görmekteyiz. Bu kararlar;

- Avrupa Birliği uyum sürecindeki gelişmelerden doğacak ihtiyaçların karşılanması amacıyla, idari ve hukuki düzenlemelerin yapılması,
- Tarımsal üretimde verimlilik, ürün çeşitliliği, kalite ve rekabet gücünün yükseltilmesi,
- Toplulaştırma, arazi kullanım plânının yapılması
- Destekleme ve yönlendirme tedbirlerinin alınması,
- Yeterli ve güvenilir gıda arzının sağlanması,
- Tarımsal işletmelerin altyapılarının geliştirilmesi,
- Tarımsal faaliyetlerle ilgili bilgilerin ve uygun teknolojinin artırılması,
- Kırsal hayatın sosyal ve ekonomik açıdan geliştirilmesi,
- Üretici örgütlenmesinin geliştirilmesi,
- Tarımsal girdi ve ürün piyasalarının geliştirilmesi,
- Tarımsal üretimin tarım sanayi entegrasyonunun sağlanması,
- Tarım sektörünün kredi ve finansman ihtiyacının karşılanmasına yönelik düzenlemeler yapılması,
- Doğal afetler ve hayvan hastalıklarına karşı risk yönetiminin geliştirilmesi,
- Tarım bilgi sistemlerinin kurulması ve kullanılması,
- Toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi, (TKB,10 Mayıs 2011).

Tarım politikaları, geniş bir etki alanına sahip olması nedeniyle, ülkelerin; ekonomik, sosyal ve siyasal politikalarının en önemli parçasını oluşturmaktadır. Türkiye’de genel olarak tarım politikasının amaçları; tarımsal gelirin artırılarak süreklilik kazandırılması, tarım ürünleri ihracatının artırılması, artan nüfusun beslenme ihtiyacının karşılanması, üretim düzeyi ve verimin artırılması, üretimde doğal etkenlerin etkisinin azaltılması, tarımsal ürünlerde kendi kendine yeter seviyeye gelmek, kırsal kesimin kalkınmasını sağlamaktır (Uzun, Güney ve Duran, 2010: 611).

Türkiye’de tarım politikaları geçtiğimiz yüzyılda gıda güvencesi kaygıları ve ihracatla döviz girdisi sağlama amacıyla yönlendirilmiştir. Tarım sektörüne uygulanan korumacı politikalar nedeniyle önceleri yasaklar, Türkiye dışı açıldıkça ise yüksek tarife oranları ile dışa kapalı bir yapı oluşmuştur. Bu durum ise; Türkiye’nin ihracata dayalı büyüme çabasında, rekabetçi bir yapıda olmayan tarımsal ürünlerde, ihracat destekleri gerektirmiştir. Tarımdaki yapısal sorunlarını çözemeyen, dünyadaki politika değişikliklerine zamanında tepki veremeyen Türkiye’de, mali kaynak ihtiyacı da hesaba katıldığında tarım sektöründe ileriye dönük sorunlar yaşaması olasıdır (Kıymaz, 2008: 130–131).

Türkiye’de tarım politikalarında değişimleri incelediğimiz zaman genellikle tarımın rekabet gücünü yükseltmek amacıyla alınan kararlar ve politikalar olduğunu görmekteyiz. Bunun yanı sıra Ortak Tarım politikasına uyum sürecindeki kararlarında etkili olduğu söylenebilir. Örneğin Doğrudan Gelir desteğine geçilmesi, Ortak Tarım Politikasının bir sürecidir.

1.5.1. 1980 – 1989 Tarım Politikaları

24 Ocak 1980 Ekonomik Kararları, ithal ikameci büyüme politikaları yerine, serbest piyasa koşullarının uygulanmasını amaçlamaktadır. Yani tarım sektörüne, tarımsal faaliyete ve üretime müdahalenin azaltılması amaçlanmaktadır. 1980 kararları tarım ürünlerinin dünya pazarlarına açılmasını sağlamak amacıyla da gütmetedir. 1980 kararlarında;

1. Kamu İktisadi Teşebbüsü (KİT) Reformu ile tarım ürünleri destekleme alanlarının sınırlaması yapılmıştır,
2. 1980 yılına kadar sürekli desteklenen ürün sayısı, 1980 yılından sonra azaltılmıştır.
3. Arz fazlası, tarım ürünlerinde ekim alanları sınırlandırılarak üretimi azaltıcı önlemler alınmıştır.
4. Devlet üretme çiftliklerinin özel sektöre açılmasıyla bu kurumların özelleştirilmesi için ilk adımlar atılmıştır.
5. Tarımsal kredilerde ki faizler piyasa faiz oranlarına yaklaşmıştır.
6. Gübre dışında sübvansiyonların kaldırılması (Kulak, 2011, 41–42).

1982 yılında Destekleme Çerçeve Kararnamesi çıkarılmıştır. Bu kararnamenin amacı desteklemelerin zamanında yapılmasını sağlamak ve tarımı destekleyen kuruluşların piyasaya doğru zamanda girmesini sağlamaktır.(Yalçinkaya, Yalçinkaya, ve Çılbant, 2006: 104).1985 yılında tarım bakanlığına bağlı kuruluşlar yeniden yapılandırılarak Bakanlığın Ziraat İşleri, Zirai Mücadele, Hayvancılığı geliştirme, Gıda işleri, Veteriner işleri, Su Ürünleri Genel Müdürlüğü kaldırılmıştır(Günaydın, 2009: 160).

1.5.2. 1990 – 1999 Tarım Politikaları

5 Nisan 1994 Ekonomik Önlemler Planında tarım sektörüyle ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Ekonomiden tarımsal ürünlere ayrılan bütçenin üç ürün grubuyla sınırlanacağı açıklanmıştır. Bu ürünler, şeker pancarı, hububat ve tütün olmaktadır. Sadece bu üç üründe destekleme alımı yapılacağına dair kararlar alınmıştır. Tarımsal destekleme tedbirleri alınırken, Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) ve Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin (TSKB) kamu finansmanı üzerinden yükünün azaltılmasına karar verilmiştir. Bu kararlardaki amaç tarım sektörüne devlet müdahalesini azaltmaktır (Yeni, Dölekoğlu, 2003: 13).

1999 yılında Türkiye, IMF(Uluslararası Para Fonu) ile yeni bir Standby antlaşması yapmaya karar vermiştir. Ancak IMF tarım politikalarında, yeniden yapılanmayı ana koşul olarak belirtmiştir(Gaytancıoğlu, 2009: 88). IMF ile yapılan bu programın tarımla ilgili maddeleri şunlardır;

1. Hükümet adına bazı tarımsal ürünlerde destekleme alımı yapan Tarım Satış Kooperatif Birliklerinin, özerk yapıya kavuşturulması doğrultusunda yasa çıkartılması,
2. Hükümetin tarımsal üreticiye verdiği kredi sübvansiyonunun aşamalı olarak ortadan kaldırılması,
3. Uygulanmakta olan mevcut destekleme politikalarından vazgeçilerek yerine küçük üreticiyi hedef alan araziye dayalı Doğrudan Gelir Desteği Sistemine (DGD) geçilmesi,
4. Hububat, tütün ve şekerpancarı fiyatlarının Dünya fiyatları ile uyumlu olması ve zaman içinde destekleme alımlarının kaldırılması,
5. Gübre ve diğer girdi sübvansiyonlarının 2000 ve 2001’de nominal olarak sabit tutulması ve daha sonra tamamen kaldırılması hedeflenmiştir (TKB,2004: 46).

Uygulanan politikalar sonucunda değişiklikler sağlanmasına rağmen genel olarak tarım sektöründe bir gelişme sağlanamamıştır. Tarım politikasının kısa dönemli ve seçim ekonomisine göre oluşturulan politikalar yerine, ekonominin diğer sektörleri ile uyumlu yapısal politikaların düzenlenmesi gerekmektedir. Bu düzenlemeler ile tarım sektörünün geliştirilmesi ve ulusal ekonominin gelişmesi için önemlidir(Abay ve diğerleri, 1995: 60).

1.5.3. 2000–2010 Tarım Politikaları

Türkiye de 1999 yılı sonlarında, oluşturulan İstikrar Programının önemli bir bölümünü tarım sektörü oluşturmaktadır. Bu dönemde AB ile yapılan görüşmeler ve Dünya Ticaret Örgütü çerçevesinde Cenevre Çerçeve Anlaşması, tarım politikalarında önemli etkiler doğurduğu söylenebilir (TKB, 2004: 46–47). 2000 yılına kadar Türkiye’de Tarım Politikaları fiyat destekleme politikaları şeklinde yoğunlaşmaktadır. 2000 yılından sonra ise alan bazlı desteklemeler, ön plana çıkmaktadır. Alan bazlı desteklemelere, geçişteki faktör ise AB ve Ortak Tarım Politikasına uyumun etkileri olduğu söylenebilmektedir.

2000 yılı öncesinde uygulanan politikaların, kamu kaynaklarına getirdiği bütçe yükü, uygulanan politikaların yetersizliği, desteklerin tarımsal üreticiye ulaşamamasına sebep olmuştur. Bunun yanı sıra, destekleme fiyatlarında siyasi

tercihlerin öncelikli olması ve taraf anlaşmalardan kaynaklanan yükümlülükler değişen uluslararası koşullar tarım sektöründe reform gerekliliğini gündeme getirmiştir. Türk tarımının 2000 yılı sonrasında tanık olduğu politika ve destekleme sistemindeki köklü değişimlerin esas olarak, Tarım Reformu, IMF ve Dünya Bankası imzalı yapısal uyum programlarının bir sonucu olduğunu söylemek mümkündür (Şahinöz, 2010: 335-336).

2004 yılına gelindiğinde ise Yüksek Planlama Kurulu kararı ile Tarım Stratejisi 2006- 2010 belgesi kabul edilmiştir. Tarım Strateji Belgesi, tarımsal destekleme politikalarına ilişkin amaçları belirlemektedir. Tarım stratejisi, Avrupa Birliğine uyum sürecinde, yapılması gerekenler, göz önüne alınarak hazırlanmıştır. Bunu izleyen yıllarda Tarımsal üretici ve üretimi risklere karşı korumak amacıyla Tarım Sigortaları Kanunu 2005 yılında çıkarılmıştır (DPT, 2006: 27).

Piyasalara katkı sağlamak amacıyla da yine 2005 yılında Tarım Ürünlerinde Lisanslı Depoculuk Kanunu da yürürlüğe girmiştir. 2006 yılına gelindiğinde ise Tarım Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun ile birlikte tarım sektörü ile ilgili politikaların tespit edilmesi, planlanması, tarım politikalarının amaçları, ilkeleri ve öncelikleri belirlenmiştir ve bundan sonra uygulanacak politikaların düzenlenmesi ve tespit edilmesi için gerekli esaslar ortaya konulmuştur. (DPT, 2006: 29).

Bitkisel üretimde verim ve kaliteyi arttırmak, tohumluk üretimi ve ticareti ile ilgili düzenlemeler yapmak ve tohumculuk sektörünün yeniden yapılanması ve geliştirilmesi için 2006 yılında Tohumculuk Kanunu çıkarılmıştır. (DPT, 2006: 31).2006, 2007 ve 2008 yıllarında Toprak koruma ve Arazi kullanımı kanunu ile Mera Kanununda değişiklikler yapılmıştır. Bu kanunlar tarım dışı arazi kullanımını engellemek amacıyla çıkarılmıştır. 2010 yılında Veteriner hizmetleri, Bitki sağlığı, Gıda ve yem kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunun amacı gıda ve yem güvenliğini, halk sağlığını ve çevrenin korunmasını sağlamaktır (Avrupa Birliği Bakanlığı, 3 Temmuz 2011) Bugüne kadar gerçekleştirilen tarım politikalarında, tarım sektörünün sorunları tam olarak çözülemediği görülmektedir. AB ortak tarım politikasına uyum sürecindeki çıkarılması gereken yasalara da tam olarak uygulanamadığı, AB ilerleme raporlarında belirtilmektedir.

1.6. Türkiye'nin Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyum Süreci

Avrupa birliği üyesi ölkelerin siyasi ve ekonomik anlamda ortak bir çerçevede yönetilmesi esasına dayanan Ortak Tarım Politikası (OTP) Avrupa Birliğinin ilk ortak tarım politikasıdır. Avrupa Birliği, ortak tarım politikası (OTP), üye ölkelerde, tarım ürünlerinin serbest dolaşımını, engelleyen tüm sınırlamaları kaldırarak Tek Pazar oluşmasını amaçlayan, bir örgüttür. OTP, üye ölkelerin, tarım politikalarını, belirli kurallar çerçevesine almak istemektedir. OTP'nin amacı, tüm üye ölkeler için ortak fiyatlar belirlemektedir (Tecer, 2007: 83)

Ortak Tarım Politikası üç temele dayanmaktadır. Bunlar;

1. Tek Pazar İlkesi: Tüm üye ölkelerin tarım ürünlerinin serbest dolaşımının sağlanarak tek bir Pazar oluşturulmasıdır.

2. Topluluk Tercih İlkesi: Birlik içinde üretilen ürünlere öncelik tanınmasıdır.

3.Ortak Finansman İlkesi: Ortak tarım politikasıyla ilgili tüm harcamaların üye ölkelerce beraber üstlenilmesidir (TKB,12 Mart 2011).

1957 yılında Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu'nda ortak bir tarım politikası oluşturulmasına karar verilmişti. Ortak Tarım Politikası, tüm üye devletlerin katılacağı ortak kuralları belirlemektedir. Roma Antlaşması'nın 1958'de yürürlüğe girmesinin ardından, 1959 yılında Türkiye Topluluğa katılmak için müracaat etmiştir. Türkiye ile AET arasında, 1963 yılında Ankara anlaşması imzalanmıştır (Atakan, 1998: 48–49, 12 Temmuz 2011).

Roma antlaşması “Ortak Tarım Politikası'nın” amaçlarını şöyle açıklamaktadır;

- Piyasalarda istikrar sağlamak,
- Tüketicilere uygun fiyatlarla ürün arzını sağlamak,
- Tarım sektöründe teknik ilerlemeyi teşvik etmek,
- Tarımsal üretimin gelişiminin sağlanması
- İşgücü artışını sağlayarak, tarımsal verimliliği artırmak,

- Tarımla uğraşanların, gelirini artırarak tarımsal nüfusun yaşam standartlarını iyileştirmek,
- Tarım ürünlerinin dünya piyasalarında rekabet gücünün artırılması,
- Doğrudan gelir desteği ve erken emeklilik gibi yollarla tarımsal üreticinin yaşam standartlarını iyileştirmektir (Tecer, 2007: 83–87).

Türkiye'nin Avrupa ekonomik topluluğuyla 1963 yılında imzaladığı Ankara antlaşmasıyla tarım alanındaki ilişkilerin genel hatları belirlenmiştir. Katma protokolü Türkiye ile Avrupa Ekonomi Topluluğu arasında geçiş dönemini belirleyen ve geçiş aşamasında uyulması gerekenlerin belirlendiği protokoldür (Ertuğrul, 2002: 297).

1973 yılında katma prokol ile ortaklık konseyi kararları belirlenmiştir. Ankara antlaşmasıyla Türkiye'nin bazı tarım ürünlerine indirimli tarife uygulanmaya başlanmıştır. Bu tarım ürünleri tütün, kuru üzüm, kuru incir, fındık gibi ürünlerdir. 1995 yılında, Türk tarımının Ortak Tarım Politikasına uyumunun sağlanması için Türkiye'de gerekli olan Ortak Tarım politikası kararlarını alması gerektiği belirtilmiştir. Ve bunun sonucunda, Tarım ürünleri ticaretinde karşılıklı rejim uygulamaları öngörülmüştür. Türkiye ilk defa 1993 yılında bazı tarım ürünlerinde AB'ye %30 Gümrük İndirimi şeklinde bir taviz sağlamıştır. Bu dönemde tarım ürünleri Gümrük Birliği Antlaşması dışında bırakılmış. İşlenmiş tarım ürünleri Gümrük Birliği Antlaşması kapsamına alınmıştır (Ertuğrul, 2002: 300–301).

AB ile Türkiye arasındaki Gümrük Birliği uygulaması, 1996 tarihinde Ortaklık Konseyi kararları ile belirlenmiştir. Gümrük Birliği'ni kuran ülkelerin sınırları içinde sınırlar kalkar ve üçüncü ülkelere gelen mallara gümrük uygulanacağı kararı alınmıştır Gümrük Birliğinin, tarım ürünlerinin serbest dolaşımını sağlamak amacıyla, gerekli şartların oluşturulması belirtilmiştir (Yayla, 2010: 120).

Türkiye'nin adaylığı süresinde tarım sektöründe, yapması gereken çalışmalar 1998 de Türkiye için Avrupa Stratejisi raporunda belirlenmiştir. Bu rapora göre üç dönemi kapsayan bir süreç önerilmiştir. Birinci aşama, Uygulanan Tarım Politikaları hakkında bilgi verilmesi ve değerlendirilmesi; İkinci aşama, AB, OTP ve Türk Tarım

Politikası hakkında görüşmeler; Üçüncü aşama ise, Tarım Politikası farklılıklarının ortaya konulması şeklindedir (Yayla,2010: 121–123).

1999 yılında Helsinki Zirvesinde, Türkiye aday ülke olarak kabul edilmiştir. 2000 yılına gelindiğinde ise Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesi Avrupa Birliği tarafından taslak olarak sunulmuştur. Katılım ortaklığı belgesi, aday ülkelerin adaylık sürecindeki yükümlülükleri belirlemektedir. Avrupa Birliği tarafından hazırlanan ilk katılım belgesi ortaklığı 2001, ikinci katılım belgesi 2003, üçüncü katılım belgesi ise, 2005 ve 2007 yıllarında kabul edilmiştir. Katılım Ortaklığı Belgesi Türkiye'nin AB ortak tarım politikası için yapması gereken planları kısa ve orta dönem olarak iki döneme ayırmıştır (Avrupa Birliği Bakanlığı, 22 Mart 2011).

Kısa vadede;Toprak kayıt sistemi, hayvan belirleme sistemi, bitki sertifikası sisteminin geliştirilmesi ve tarım piyasalarının izlenmesi için idari yapıların iyileştirilmesinin sağlanması yönündedir. Hayvan ve bitki sağlığı için uygun koşulların sağlanması ve denetlenmelerin artırılması gerekmektedir.

Orta vadede; Tarım ve kırsal kalkınma politikalarında uyum hazırlıklarının tamamlanması, Et, süt ürünleri işleme tesislerinin AB hijyen ve sağlık standartlarına ulaşması, için modernize edilmesi ve örgütlemelerin oluşturulması gerekmektedir

Türkiye 2001 AB'ye uyum konusunda tarım sektöründe yapacağı düzenlemeleri, Avrupa birliğine bildirmiştir. Bunlar;

- DGD' de uygulamasının gerekliliği olan, Çiftçi Kayıt ve Arazi Kayıt Sisteminin, Coğrafi Bilgi Sistemi, Çiftlik Muhasebe Veri Ağının geliştirilmesi ve tarımsal veri tabanını kullanan, Tarım Bilgi Sisteminin kurulmasına yönelik olarak sürdürülen çalışmaların hızlandırılması,
- İdari yapılanma ile ilgili olarak ise, yetki paylaşımı sorununu ortadan kaldırılmasının, idari yapının sağlanması,
- Topluluk standartlarına uygun Karantina Laboratuvarlarının oluşturulmasına yönelik düzenlemelerin gerçekleştirilmesi,
- Bitki sağlığı ile ilgili kurum ve kuruluşların alt yapısının oluşturulması,
- Özellikle, süt ve et tesislerinin AB standartlarına yükseltilmesi,

- Tarım kesiminde var olan görev dağınıklığının giderilmesi ve hizmetlerin tek elde toplanması amacıyla Tarım Hizmetlerinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun Tasarısının yasalaşması,
- Tarımsal Üretici birliklerinin AB normlarına uygun bir şekilde teşkilatlanmasını sağlayacak olan Tarımsal Üretici Birlikleri Kanun Tasarısının yasalaşması, gibi konularda Türkiye ulusal programı çerçevesinde AB'ye taahhütlerde bulunmuştur (AB. Bakanlığı, 12 Mart, 2011).

Ortak Tarım Politikasının en önemli gelişmelerinden olan 2003 yılı reformudur. Bu reformla birlikte DGD'nin yerine ve doğrudan ödeme sisteminin, genişletilerek, tek ödeme planı (TÖP) getirilmektedir. TÖP' ün temel özelliği, desteğin tamamen üretimden ayrılarak piyasa odaklı bir anlayışla verilmesidir (Övgün, 2010: 95).

2003 yılı ulusal programında ise tarım sektörü için gıda güvenliği kontrolü ve bitki sağlığıyla ilgili yasal düzenlemelerle, hayvan sağlığı ve veterinerlikle ilgili yasal düzenlemelere yer verilmiştir. Çiftlik Muhasebe Veri Ağının kurulması (FADN) ve Avrupa Tarımsal Garanti Fonu (EAGY) benzer bir yapının oluşturulması, ulusal kırsal kalkınma amaçlarının belirlenmesine yönelik yasal düzenlemelerin oluşturulması yer almaktadır. 2004 yılında Brüksel'de yapılan AB konseyinde, Türkiye'nin tam üyelik müzakerelerinin 2005 yılında başlatılması kararı alınmıştır. 2005 yılı, AB ile görüşmelerde, Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Bileşeni (IPARD) ajansının oluşturulması ve AB'ye uygun olarak düzenlenmesi gerekliliğinden, büyükbaş hayvanların ticaretiyle ilgili sınırlamaların kaldırılmasından, gıda, yem ve veterinerlik konularında AB ulusal mevzuata uygun şekilde, uyum sağlayacak, kanunun kabul edilmesi gerekmektedir. Tüm tarım işletmelerinin AB'ye uygun olarak sınıflandırılması ve bir Ulusal Program hazırlanması gerektiğini belirtmektedir (AB Bakanlığı, 11 Mart 2011). 2006 Katılım Ortaklığı Belgesi; Entegre ve İdari Kontrol sisteminin kurulması, hayvan kimlik ve kayıt sisteminin kurulması, AB gıda güvenliğine uygun kontrol sistemlerinin uygulamaya geçilmesi, gıda merkezlerinin modernize edilmesini sağlamak için program hazırlanması, tarımsal hastalıkların mücadelesine yönelik planların hazırlanıp uygulanması gibi kararlar alınmıştır (AB Bakanlığı, 23 Mart 2011).

2011 AB ilerleme raporuna göre;

- Mevsimlik tarım ve göçmen çocuk işçiliği ile ilgili saha çalışması devam etmektedir. Bu alanda idari, kapasite yetersiz kalmıştır ve ulusal düzeyde bir kurum bulunmamaktadır.
- Ortak Tarım Politikası (OTP) konusunda mevzuat uyumu bakımından bazı ilerlemeler kaydedilmiştir.
- Tarım ve Köy işleri Bakanlığı yeniden yapılandırılmıştır:
- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname Haziran 2011'de yürürlüğe girmiştir. Bu Kararname, OTP'nin uygulanması için gerekli idari yapıların geliştirilmesi bakımından önemli bir adım teşkil etmektedir.
- Çiftlik Muhasebe Veri Ağı (ÇMVA)'nın kapasitesinin geliştirilmesine yönelik çabalar bulunmaktadır.
- Organik tarımın esaslarına ve uygulanmasına ilişkin yönetmelik kabul edilmiştir Ancak, tarımsal destek politikaları, OTP'den ciddi biçimde farklılık göstermekte olup, hala bir strateji bulunmamaktadır. (AB Bakanlığı, 24 Mart 2011).

Türkiye'nin AB Ortak Tarım Politikasına uyum, tam olarak sağlayamadığı ve uyum kapsamında zorluklar yaşamaya devam ettiği ilerleme raporlarında ortaya konulmaktadır.

1.6.1. Ortak Tarım Politikalarının Uyum Sürecinde Türkiye'deki Gelişmeler

Ortak tarım politikası çerçevesinde Türkiye'nin uyum sağlama konusunda 2001 yılında Doğrudan Gelir desteği uygulanmaya başlamıştır. Bu sistem alan bazlı olup, çiftçi kayıt sistemiyle birlikte uygulanmaya başlamıştır (Yalçınkaya, Yalçınkaya ve Çılbant, 2006: 105).

Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına uyum çerçevesinde, iyi tarım uygulamaları yönetmeliği, 2004 yılında çıkarılmıştır. AB'nin İyi Tarım Uygulama standartlarına uyum sağlamak amacıyla çıkarılan yönetmeliktir. Çevre, insan ve hayvan sağlığına zarar vermeyen, tarımsal üretimin yapılması, doğal kaynakların

korunması ile gıda güvenliğinin içermektedir. Bu uygulama organik tarım uygulaması için bir alt yapı oluşturmaktadır. Tarımsal üretici organik tarıma uygun üretim yapması halinde; İyi Tarım Uygulamaları Sertifikası, verilmektedir. Bu sertifika Tarım ve Köy İşleri Bakanlığınca özel kontrol kuruluşları tarafından gerekli kontroller ve denetlemeler sonrasında düzenlenmektedir. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığının görevlendirdiği kuruluşlar, üretimin ilk aşamasından son aşamasına kadar üretimin iyi tarım uygulamalarına göre yapılıp yapılmadığını kontrol etmektedir. Türkiye’de iyi tarım uygulamaları; yaş meyve ve sebze, çiçek ve süs bitkileri, çay, fide ve fidancılık, tarla bitkilerinde uygulanmaktadır (TİGEM, 11 Nisan 2011).

AB’ye uyum sürecine ilişkin yayınlanan Türkiye Ulusal Programında, Organik Tarım Kanunu 2004 yılında çıkarılmıştır. Organik tarım tarımsal üretim sürecinde hiçbir şekilde kimyasal girdi kullanmadan, sadece Tarım ve Köy İşleri Bakanlığının izin verdiği tarımsal girdi kullanılarak, tarımsal üretimin her aşamasının denetlenmesi ve sertifikalandırılmasıdır. Organik tarım uygulaması zorunluluk değil tamamen tarımsal üreticinin tercihine bağlıdır (TİGEM, 11 Nisan 2011).

AB ortak tarım politikasına uyum sürecinde atılan en büyük adım olarak sayabileceğimiz gelişme ise 2006 yılında çıkarılan Tarım kanunudur. Tarım kanunu ile tarım politikalarının kapsam ve konuları belirlenerek, temel desteklemelerin belirlenmesi; piyasa düzenlemeleri, tarım sektöründe uygulanacak öncelikli araştırma ve geliştirme programlarıyla ilgili, uygulama ve yasal esaslarını kapsar (10 Mayıs 2011).

AB Kırsal Kalkınma fonundan faydalanabilmek ve Kırsal kalkınmanın AB kriterlerine uyumunu kolaylaştırmak amacıyla 2007 yılında ‘Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu’ kurulmuştur. Bu kurumun görevi; kırsal kalkınma programlarının uygulanmasını sağlamaktır. 2007–2013 Türkiye Kırsal Kalkınma programı 2008 yılında AB tarafından onaylanmıştır. Kırsal Kalkınma Programı çalışmaları devam etmektedir (TKB, 11 Mart 2011). Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname Haziran 2011’de yürürlüğe girmiştir. Bu Kararname, OTP’nin uygulanması için gerekli idari yapıların geliştirilmesi bakımından önemli bir adım teşkil etmektedir (24 Mart 2011).

1.6.2. Ortak Tarım Politikası Ve Türkiye'nin Sorunları

Türkiye'deki tarımsal üretimdeki yapısal sorunlar AB'ye uyum sürecinde de karşımıza çıkmaktadır. Bu sorunlar ortak tarım politikasına uyumu zorlaştırmaktadır. Ayrıca tarımsal politikaların yetersizliği, AB ile destekleme politikalarındaki farklılıklar, AB'ye uyum konusunda Türkiye'yi zor duruma sokmaktadır. Yapısal sorunlar tarımsal üretimden yeterli verim alınamaması, tarımsal arazilerin küçük ve çok parçalı olması yeni tarım uygulamalarına geçilirken, tarımsal üreticinin eğitiminin yetersiz olması, tarımsal nüfusun fazla olması karşısında tarımsal desteklemenin yetersizliği AB'ye uyum sürecinde Türkiye'nin karşılaştığı sorunlar arasındadır (Saçlı, 2007: 149).

Bu sorunlar dışında Türkiye'nin OTP'ye uyum sürecinde ekonomik, teknik ve siyasi engelleri bulunmaktadır. Bu engelleri şu başlıklar altında sıralayabiliriz;

- Tarımsal alt yapı sorunları,
- Tarımsal kayıt sistemi ve muhasebe ağının yetersizliği,
- Mali kaynakların yetersizliği: Türkiye'de tarımsal nüfusun fazla olması sonucu, bireysel tarımsal desteğin azalmasını ifade etmektedir.
- Teknik hizmetlerin yetersizliği,
- Tarımla ilgili yetkili kuruluşların dağınıklığı,
- Rekabet gücünün düşüklüğü: Türkiye'nin, Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonundan (FEOGA) tam üye olmadığı içinyararlanamıyor olması tarım ürünlerinin rekabet gücünü düşürmektedir.
- Girdi kullanımındaki sorunlar: yetersiz girdi kullanımı, düşük verimliliğe sebep olmaktadır,
- Tarımsal üretimin düşük, maliyetlerin yüksekliği,
- Destekleme politikalarındaki eksiklikler: Doğrudan gelir sistemine geçilmesiyle alan bazlı, verilen desteklerin tarımsal üretimdeki verimliliği düşürmesi, aynı zamanda, toprak sahibi olmayan tarımsal üreticinin, tarımsal desteklerden faydalanamamasıdır.

- Türkiye’de uygulanan tarım politikaları kısa vadeli ve siyasi iktidarların seçim dönemlerindeki, farklı uygulamaları da destekleme politikalarında sorun yaratmaktadır.
- Gıda denetimindeki problemler,
- Teknoloji kullanımının yetersizliği,
- Tarımsal üretici örgütlerinin sayısının düşük olması,
- Pazarlama sorunları,
- Tarımsal kayıtların yetersizliği ve kayıtların belli bir sisteme oturmamış olması (Gaytancıoğlu, 2009: 185- 186).

Bu sorunlar AB ile görüşmelerin ilerlemesine ve sürecin uzamasına sebep olmaktadır. Avrupa birliğinin Türkiye’ye ilişkin 2010 yılı tarım ve kırsal kalkınmayla ilgili ilerleme raporuna göre; Türkiye ortak tarım politikasında sınırlı ilerleme göstermiştir. Daha önceki görüşmelerde öne sunulan, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı’nın yeniden yapılandırılmasına dair yasanın çıkarılmadığı belirtilmektedir. Uzun zamandır AB tarım istatistikleri konusunda güvenilir ve kesin sonuçlar istemektedir. Türkiye tarafından gerçekleştirilen tarım istatistiklerini gerçekçi bulmamaktadır. Üretime bağlı olarak yapılan tarımsal desteklerin endişe verici olduğuna, canlı hayvan ve hayvansal ürünlerdeki ithalat yasağının sürmesini olumsuz gelişmeler olduğu belirtilmektedir (AB. Bakanlığı, 17 Nisan 2011)

2011 ilerleme raporunda ise; tarım istatistikleriyle ilgili bir ilerlemenin olmaması sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarımsal destekleme konusunda, OTP ile ilgili farklılıklar olduğu ve bu konuda bir stratejinin ortaya konulmadığı, organik tarım konusunda eksiklikler olduğu ve AB ile uyumlu olmadığı, gıda güvenliğiyle ilgili mevzuatın, AB ile uyumlu olmadığı ile ilgili sorunlar devam etmektedir (14 Ocak 2012).

Türk tarımı ile ilgili son dönemde başlayan bir başka tartışma da Avrupa Birliği üyelik süreci kapsamında yürütülmektedir. AB üyeliği ile ilgili tartışmalar, sektörde köklü bir yeniden yapılanmaya gidilmediği takdirde, Türkiye’nin AB tarım rejimine uyum sağlamasının zor olacağını göstermektedir. Bu tartışmaların temelinde tarım sektörünün uluslararası pazarlardaki rekabet gücünün artırılmasının gerekliliği yer almaktadır (Çakmak, Dudu ve Öcal, 2008: 7). Tarımsal etkinlik ile ilgili

politikalar geliştirebilmenin önkoşulu, öncelikle mevcut durumda üreticilerin etkinlik durumlarının belirlenmesi ve etkinlikle çeşitli iktisadi, coğrafi ve sosyal değişkenler arasındaki ilişkilerin tartişilmesini sağlayacak analitik çalışmaların yapılmasıdır (akmak, Dudu ve Öcal, 2008: 8).

1.6.3. AB'ye Uyum Sürecinde İzlenmesi Gereken Politikalar

Avrupa birliği uyum sürecinde Türkiye'nin izlenmesi gereken politikalar, ilerleme raporlarında belirlenmektedir. Genel olarak ilerleme raporlarını incelediğimizde; Tarımla ilgili bölgesel politikalar geliştirilmesi gerektiğinden ve bu bölgelere tarımsal desteklerin artırılması gerektiği belirtilmektedir. Güvenli gıda için ziraat mühendisleri ve veterinerlerin sorumlu danışman olmaları gerekmektedir. Miras hukuku düzenlenerek arazi toplulaştırılmasına gidilmelidir. Böylece küçük ve parçalı arazi sorunu çözüme kavuşacaktır. MÜSİAD'ın 2011 yılında yayınlamış olduğu Türkiye'nin Tarımsal Gücü ve Geleceği adlı raporda belirtildiği üzere, AB üyelik sürecinde, ticari açıdan rekabetçi olunan alanlar belirlenip, planlı üretime geçilmelidir. Örneğin üyelikle beraber, Türkiye'nin ihraç ettiği fındık, incir, kuru üzüm, yaş meyve ve sebze, tütün, zeytin zeytinyağı ürünlerinde avantajlı konuma sahip olacağı, buna karşılık başta hayvancılık, yağlı tohumlar, hububat, şeker pancarı, çay ve pamukta birçok sıkıntı yaşayacağı tahmin edilmektedir. Çok düşük olan tarımsal verimliliğin gelişmiş ülke ortalamalarına yakınlalaştırılması, katma değer artışına sebep olacaktır. Verimlikte bilgi teknoloji, kimyasal gübrelerin kullanımı ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle tarımsal üreticiyi, eğitim ve bilinçlendirme yoluna gidilmelidir (Müsiad, 2011: 137–139).

Türkiye'de AB ilgili genel durumuna baktığımızda hükümetler uyguladıkları tarımsal politikalarda başta IMF ve Dünya Bankası gibi kurumların koşullarına göre önlemler almakta ve tarımsal yapıdan kaynaklı eksiklikleri, tarımda teknoloji geriliği ve tarımsal verimliliğin düşüklüğü gibi ana sorunları göz ardı edilmektedir. Ayrıca tarımsal ürünlerdeki donanım eksikliği devam etmektedir. Dış kaynaklı politikaların düşük verimle çalışan ve yetersiz sermayeye sahip tarımsal üreticinin, AB'nin gelişmiş tarımsal üreticiyle, rekabet edebilecek güce nasıl ulaşacağı bilinmemektedir. Bu durumda, gelişmiş ülkelerdeki ürünlerin pazarlanacağı, bir ülke olmaya devam

edecektir. Türkiye tarımının AB ye uyum sürecinde çözmesi gereken kurumsal ve yapısal sorunları oldukça fazla olduğundan gelişmiş ülkelerdeki organize tarım piyasalarının Türkiye’de oluşabilmesinin daha uzun yıllar süreceği anlaşılmaktadır (Gaytancıoğlu, 2009, 183- 185).

Sosyal ekonomik ve teknolojik yapısal sorunlarını çözüme henüz kavuşturamamış, bir tarım için; tarımsal verimliliği artırmak ve üreticilerin yaşam düzeylerini yükseltmek önemlidir. Tarımsal piyasalara istikrar kazandırmalıdır. Hızla artmaya devam eden ve kentleşen, yetersiz beslenen nüfus için; gıda güvencesinin sağlanması ve beslenme seviyesinin yükseltilmesi önemlidir. Sınırlı bir ihracat kapasitesine karşın büyümesi, büyük oranda ithalata bağlı bir ekonomi için; tarımsal ihracat yoluyla ödemeler dengesine katkıda bulunarak, Kırsal kalkınmayı sağlamak ve bölgesel dengesizlikleri azaltmak başlıca çözeceği sorunlar olmaktadır (Şahinöz ve Çağatay, 2007: 1).

2. BÖLÜM

TARIM BANKACILIĞI, TÜRKİYE’DE TARIM SEKTÖRÜNÜN FİNANSMANI VE ÖZEL BANKALARIN TARIM SEKTÖRÜNÜ KREDİLENDİRME SÜRECİ

2.1. Türkiye’ de Tarım Bankacılığının Doğuşu Ve Gelişimi

Osmanlı imparatorluğu tarıma elverişli topraklara sahipti ve halkın büyük çoğunluğu hayatını topraktan kazanıyordu. Böyle olmasına rağmen tarım yeterli ölçüde gelişme gösterememişti.19.yy. tarımı geliştirmeye yönelik olarak uygulanan politikalar ve dış talebin artması, 19.yy. tarımın gelişmesini sağlamıştır. Bu açıdan 19.yy Osmanlı tarımında yenilik hareketlerinin başladığı bir yüzyıl olmuştur. Ancak Osmanlı İmparatorluğu’nda finansman aracı olarak ulusal bir bankanın varlığından söz edilemiyordu. Böyle bir bankanın olmaması en çok tarımsal üreticiyi zor durumda bırakıyordu. Geçim sıkıntısı içinde bulunan ve istihdamın büyük kısmını oluşturan tarımsal üreticinin başvurabileceği teşkilatlanmış bir finansal yapı olmadığından şahıs kredilerine başvurmak zorunda kalıyorlardı (Akgüç,2010:14–15).

Yani, bu dönemde tarımsal üreticinin kendi kendine yetememekte ve tarımsal üretimini geliştirmek ve tarımsal girdi ihtiyacını karşılamak amacıyla başvurabileceği teşkilatlanmış bir banka ya da kredi kurumu bulunmamaktaydı. Şahıs kredilerine başvurmak zorunda kalan, tarımsal üretici ise; yüksek faizlerle, finans ihtiyacını karşılamak zorunda kalıyordu(Gaytancıoğlu, 2009: 56). Bu dönemde tarımsal üreticinin yaşadığı zorluğun farkına varan Mithat paşa, tarımsal üreticiye destek olmak amacıyla ‘Memleket Sandıkları’ni kurmuştur (Yıldırım, 2007:2)

‘Memleket Sandıkları’ ilk tarım kredisi verme özelliğini taşıyan kurumdur. Memleket sandıklarıyla, Ziraat bankasının temeli atılmıştır. Bu sandıklar ilk Kooperatif özelliğini de taşıyordu. Ancak, daha sonra ki yıllarda sandıkların işleyişinde bozulmalar başlamıştır. Bu bozulmaları engellemek için sandıklar, devlet yönetimine bağlanmıştır. 1883’te aynı amaçlar doğrultusunda ‘‘Menafi Sandıkları’’ni kurmuştur.Sandıklar hükümetin doğrudan denetimi altında

tutulmuştur. Menafi Sandıklarına geçilmesiyle yeni düzenlemeler yapılmış, kayıt ve muhasebe işleri resmi olarak yürütülmeye başlanmıştır. Buna rağmen çağdaş bir yapılanmaya duyulan gereksinim karşılanamamıştır. Bu ve benzeri durumlardan dolayı 1888’de Menafi sandıklarının yerine Ziraat Bankası kurulmuştur. Menafi Sandıkları ise, Ziraat bankasının, banka şubelerine dönüştürülerek faaliyete başlamıştır. Ziraat bankasının ilk yıllarda ki görevleri ise;

1. Tarıma, ilişkin sarraflık ve aracılık işleri yapmak,
2. Satılması mümkün olmayan gayrimenkul karşılığında çiftçiye kredi kullandırmak,
3. Faiz karşılığında, para kabul etmek, (Ziraat Bankası, 1 Nisan 2011)

Ziraat bankası, 1924 yılına kadar sadece tarım kredisi vermekteydi. Faaliyetlerini genişletmek amacıyla, 444 sayılı bütçe kanunu ile her türlü bankacılık işlemlerini, yürütmeye yönelik, bir devlet kurumu haline gelmiştir. Bütçe kanunu ile Ziraat bankası bir devlet kurumu olmaktan çıkarılıp Anonim Şirketi haline getirilmiştir. 1945 yılında ise 3202 sayılı kanun ve 198 maddeden oluşan T.C Ziraat Bankası tüzüğü tamamlanarak yürürlüğe girmiştir (TC. Ziraat Bankası, 1 Nisan 2011).

1937 yılında Devlet üretme çiftlikleri kurulmuştur. Devlet üretme çiftlikleri ordunun ve halkın ihtiyaçlarını karşılamak için kurulmuştur. Bugün de Tarım İşletmeleri adı altında çalışmalarına devam eden ve üreticinin ihtiyaç duyduğu kaliteli, girdilerin sağlanmasına yönelik çalışmalar yapmaktadır. Türkiye de tarım sektörünün en önemli girdilerinden olan sertifikalı tohumluk ve damızlık gibi ürünlerin üretimi ve dağıtımını yapan, faaliyetlerinde özerk, tüzel kişiliğe sahip bir İktisadi Devlet Teşekkülüdür (TİGEM, 5 Mayıs 2011).

1938–1946 yıllarını kapsayan İkinci Dünya Savaşı yıllarında savaşla birlikte çok fazla insanın silâh altına alınması ile tarımsal üretim olumsuz etkilemiştir. Ayrıca bu durum ülke kaynaklarının büyük bir kısmının savunmaya harcanmasına neden olmuştur Türkiye ekonomisi savaş öncesine göre savaş sonunda daha güçlü hale gelmiştir. Savaştan önce Merkez bankasında sadece 26 ton altın var iken 1945 yılı sonunda bu miktar 209,5 tona ulaşmıştır (Şener, 2004: 74–79). Savaş sonrası yıllar tarım sektörünün önem kazandığı yıllar olmuştur. Bu yıllarda tarımsal üreticinin,

tarımsal girdilerini uygun fiyatlarla karşılamak amacıyla “Zirai Donanım Kurumu” kurulmuştur. Bu dönemde, tarımsal kredilerin kullanımı artmış, tarımda makineleşme hızlanmıştır. 1950 ve 1953 yılları arasında Marshall yardımıyla (1948–1951) yılları arasında yürürlüğe konan ABD kaynaklı bir ekonomik yardım paketidir. 16 ülke, bu plan uyarınca ABD'den ekonomik kalkınma yardımı almıştır. Bu yardımlar sayesinde işlenen tarım alanlarının ve tarımsal kredilerin artması, tarımda traktör sayısının artması gibi olumlu durumlar sağlanmıştır. 1988 yılında Ziraat bankası Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Kredileri Müdürlüğü kurulmuş ve devlet desteğiyle oluşturulan bölge üreticilerine uygun ihtiyaçlarda kredi verilmeye başlanmıştır (Topuz, 2007, 379 -380).

2000’li yıllara gelindiğinde ise tarım ve gıda fiyatlarındaki artış ve sağlıklı tarım ürünlerine olan talebin artması sonucu, özel bankaların ve sektöre yatırım yapan şirketlerin de ilgisi tarım sektörüne yönelmiştir. Bu sektöre yönelen bankaların tarım alanıyla ilgili ürün ve hizmetleri yıllar geçtikçe artmaktadır. Türkiye de tarımın finansmanında, daha önceki yıllarda sadece Kamu bankaları ilgilenirken, Özel bankalarda son dönemde bu konuda rekabet etme çabasıdadır. Türkiye Bankalar Birliği’nin Ocak 2009 verilerine göre bankaların tarım sektörüne kullandığı kredilerin toplam tutarı 14 milyar TL olmuştur. Türk Bankalar Birliği Ocak 2010 raporuna göre, günümüzde Ziraat Bankası dışında tarımsal kredi paketi bulunan bankalar Vakıflar Bankası, Akbank, Finans Bank, Halk Bankası, Türkiye İş Bankası, Garanti Bankası, Denizbank tır. Özel bankalar içerisinde tarımsal kredi uygulamaları ve ürün çeşitliliğinde Denizbank ilk sırada yer almaktadır.

2.2. Türkiye’ de Tarım Sektörünün Kredi Kullanma Sebepleri

Kredi; belirli bir süre sonra ödemek vaadiyle, mal, hizmet, para cinsinden satın alma gücü sağlanması ya da var olan satın alma gücünün belli bir süre sonunda geri alınmak üzere başka bir kimse ya da kuruma devri işlemidir (Parasız, 2007: 331).

Tarım sektörü ve işletmelerinin özellikleri bakımından, tarımsal krediler, tarımsal ürünlerin üretilmesi, işlenmesi, değerlendirilmesi depolanması, bozulmadan saklanması ve pazarlanmasına, üretimi geliştirici bilgi ve teknolojiyen yararlanmasına yönelik her türlü yatırım ve işletme harcamaları ile bir bölge veya

ürüne yönelik özel projelerin finansmanına yönelik açılan kredilerdir (TCZB, 3 Ocak 2011).

Tarımsal üretici, tarımsal üretimin, her aşamasında finansal kaynaklara ihtiyaç duymaktadır. Tarım sektöründe, yetiştirilen ürünlerde, genellikle yılda bir kez hasat zamanı, gelir elde edilmekte fakat giderler yıl boyunca devam etmektedir. Tarımsal üretimin ilk aşamasından başlayan ihtiyaçlar, tohum, gübre, ilaç, su, mazot, işçi ücretleri ve makine gibi üretimin son aşamasına, yani pazara sunulmasına kadar devam etmektedir.

Ayrıca tarımsal işletmelerin kuruluşu ve varlığını sürdürebilmesiyle ilgili de tarımsal üretici finansman sorunlarıyla sürekli olarak karşı karşıya kalmaktadır. Tarımsal üretimin, iklim koşullarına bağlı olması, tarımsal üreticinin gelirindeki, riski artırmaktadır. Örneğin tarımsal üretici sel, don gibi, olumsuz durumlara maruz kalınca, zarara uğramakta ve beklediği geliri alamamaktadır. Bu sebeplerden, gelir dalgalanmalarının yaşanması, gelir ve gider arasında dengesizlikler oluşturmaktadır. Tarımsal üreticinin, bu ihtiyaçlarının giderilmesi ve varlığının sürdürebilmesi girdi alımını ve tarımsal yatırımlarını kesintiye uğramadan yapabilmesi için finansmana ihtiyaç duymaktadırlar. Bu finansman, genellikle, bankalar, dolayısıyla krediler yoluyla sağlanmaktadır.

2.2.1. Tarımsal Kredi Kullanılmasındaki Amaçlar

Tarımsal kredilerin amacı T.C. Ziraat Bankası'na aşağıdaki şekilde açıklanmaktadır.

1. Tarımsal işletmelerin donanımlarının modernizasyonunun sağlanması için,
2. Tarımsal ürünlerin üretim ve verimlerinin artırılması için,
3. Küçük üreticilerin toprak edinmelerini sağlamak ve desteklemek için,
4. Tarım ürünlerinin iç ve dış pazarlarda pazarlanmasını sağlamak ve pazarlamayı geliştirmek,
5. Tarımsal sanayi ile ilgili her türlü girişimin kalkınma planı ilkelerine göre yürütmesi ve gelişmesini sağlamak, (TCZB, 08 Ocak 2011).

2.2.2. Tarımda kredi ihtiyacının nedenleri

Tarımda kredi ihtiyacının nedenlerini şöyle sıralayabiliriz;

2.2.2.1. Yetersiz Gelir

Tarımsal üretimde bulunabilmek için sadece toprak veya tarımsal girdi yeterli olmamaktadır. Bunun yanı sıra işgücü, tarımsal üretimi hızlandıracak ve verimliliği artırıcı makine ve teçhizat, etmenleri gerekmektedir. Bu ihtiyaçlar tarımda daha fazla sermaye kullanımını doğurmaktadır. Tarımsal üreticinin tüm geliri tarımsal üretimden gelmektedir. Tarımsal üreticinin yeterli geliri olmadığı zaman bir ekim zamanına, tohum ilaç gübre gibi tarımsal girdileri için finansman ihtiyacı duymaktadır. Bu durumda genelde tarımsal kredi veren özel ve kamu kurumlarına başvurularak giderilmeye çalışılmaktadır.

2.2.2.2. Küçük Ölçekli Tarım İşletmeleri

Tarım işletmelerinin küçük ve bölünmüş olması ekonomik sorunlar yaratmakta, ekonomik sorunlar yaşayan tarımsal üretici, üretiminin devamlılığını sağlamak, tarımsal girdi ihtiyacını karşılamak, amacıyla tarımsal krediye ihtiyaç duymaktadır.

2.2.2.3. Gelişen Teknoloji

Tarım sektöründe teknolojik yeniliklere uyum sağlayamayan tarımsal üretici, tarım ürünlerinin satışını gerçekleştirmekte, sorun yaşamaktadır. Bunun yanı sıra pazarlanmasında ve diğer tarımsal üreticilerle rekabet etme konusunda da sorun yaşamak durumunda kalmaktadır. Tarımsal üreticinin teknolojiyi takip edebilmesi finans ihtiyacını doğurmaktadır.

2.2.2.4. Sermayenin Yavaş Devri

Genellikle, tarım sektöründe, küçük işletmelerin olması tasarruf yapılmasını zorlaştırdığından sermaye birikimi sınırlı olmaktadır. Sınırlı tasarrufa sahip olan küçük işletmelerin sermaye birikimi oldukça yavaş olmaktadır. Ayrıca tarımsal yatırımın, gelir getirmesi de uzun bir döneme yayılmaktadır. Bu durum sermaye hızını yavaşlatmaktadır.

Tarımsal üreticinin verimlilik düzeyini artırabilmesi için, sabit ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde gelir elde etmesi gerekmektedir. Eğer gelir ve giderini dengeleyemezse yeterli verim elde edemeyecektir. Tarımsal üreticinin sabit sermayesini verimli hale getirebilmek için finansman ihtiyacı duymaktadır. Bu finansman ise genellikle kredi kuruluşlarından karşılamak zorunda kalmaktadır.

2.2.2.5. Tarım Ürünleri Fiyatlarındaki Dalgalanmalar

Tarım ürünleri üretimi, doğa şartlarından büyük ölçüde etkilenir. Bir başka deyişle, üreticinin planladığı üretimle, gerçekleşen üretim arasında yıldan yıla büyük değişiklikler ortaya çıkar.

Tarımsal ürün fiyatlarındaki dalgalanmalar dört grup altında incelenebilir.

1. Birincisi, tarımsal üretimin doğal koşulların etkisi altında olması sonucu, ürünün bol olduğu yıllarda fiyatın düşmesi, kıt olduğu yıllarda yükselmesi şeklinde ortaya çıkan dalgalanmalardır. Buna kısaca “King Kanunu” denilmektedir.
2. İkincisi, tarımsal ürün arzının o ürünün bir yıl önceki piyasa fiyatının bir fonksiyonu olmasından kaynaklanan devresel fiyat dalgalanmalarıdır. Buna da kısaca “Örümcek Ağı Teoremi” denir.
3. Üçüncüsü, tarımsal ürün fiyatının toplu durum hareketlerinin önünde seyretmesi, bu nedenle de konjonktürle birlikte tarımsal ürün fiyatlarının, tarım dışı ürün fiyatlarından daha fazla dalgalanmasıdır.
4. Dördüncüsü ise tarımsal ürünlerin mevsimsel olarak dalgalanmalarıdır (Doğan, 2010: 51)

Tarım ürünlerinde yaşanan, bu dalgalanmalardan dolayı, tarımsal gelirini tahmin edemeyen tarımsal üretici, finans ihtiyacını gidermek için, kredi kullanmak durumunda kalmaktadır.

2.2.2.6. Doğal Afetler

Türkiye’de tarımsal üretim doğa koşullarına bağlıdır. Doğa koşullarına bağlı olan tarımsal üretim, mevsimsel olaylardan ya da doğal afetlerden olumsuz etkilenmektedir. Tarımsal üretimde yaşanan, erozyon, sel basması, kuraklık, dolu gibi etkenler, üretimi olumsuz yönde etkileyerek, verimin azalmasına yada beklenen

tarımsal gelirin gerçekleşmemesine sebep olmaktadır. Doğal afetlerden zarar gören tarımsal üretici finansman veya zorunlu ihtiyaçları için kredi kaynaklarına başvurmak durumunda kalmaktadır.

2.2.2.7. Çeşitli Hastalıklar

Tarımsal üreticinin hastalık, zararlı otların ve haşarların neden olduğu, ürün kayıpları tarımsal üreticinin gelirini ve karını etkilemektedir. Türkiye’de ekonomik değere sahip 60’ın üzerinde kültür bitkisi yetiştirilmektedir. Bu bitkilere ekonomik olarak zarar veren 450 civarında hastalık, zararlı ve yabancı ot türü bulunmaktadır. Bunların 245’i zararlı 85’i hastalık etmeni ve 70’den fazlası da yabancı ot türüdür. Ülkemizde hastalık, zararlı ve yabancı otlara karşı yılda ortalama 30-34 bin ton tarım ilacı kullanılmaktadır (TÜGEM, 1 Mayıs 2011).

2.2.2.8. Tarımsal Kaliteye Yönelik Yatırımlar

Tarım sektörünün, rekabet edilebilirliği kaliteli üretim yapmasıyla ilgilidir. Tarımda kaliteli ürün sunmadan, üretimin devamlılığını sağlamak ve rekabet edebilmek oldukça zor olabilmektedir. Eski yöntem tarım teknikleriyle üretilen ürünler, piyasanın talebini karşılamakta zorlanmaktadır. Bunun yanı sıra tüketici zevk ve tercihleri değişmekte yeni ürün çeşitleri piyasayı etkilemektedir. Tarımsal üretici piyasaya yönelik yatırımlara yönelmek zorunda kalmakta, finansman ihtiyacı buna bağlı olarak artmaktadır.

2.3. Türkiye’de Tarımsal Kredilerdeki Gelişmeler

Daha önceki bölümlerde bahsettiğimiz üzere; Türkiye de Tarım işletmelerinin büyük çoğunluğu küçük ve aile işletmesi olduğundan tasarruf yapmalarının sınırlı olması nedeniyle, verim düşük olmaktadır. Bu yüzden, yeterli miktarda tarımsal girdi kullanılabilmesi ve üreticinin finans ihtiyacının giderilmesinde tarımsal kredilerin önemi artmaktadır.

Tarımsal krediler tarımsal üreticinin mali gücünü artırmak, işletme sermayesi temin etmek, işletmelerin etkin ve karlı çalışmalarını sağlamak, verimlilik yoluyla gelir artışlarını gerçekleştirmek gibi amaçlarla verilmektedir (Gaytancıoğlu, 2009: 56).

Osmanlı Devleti'nde kurulmuş olan, ilk Tarımsal kredi veren olan kurum “Memleket Sandıkları”dır. 1861 yılında Mithat Paşa tarafından kurulmuştur. 1888 yılında bu kurum Ziraat Bankası haline dönüştürülmüştür (Yıldırım, 2007: 2)

Türkiye’de uzun yıllar boyunca tarımsal üreticinin kredi ihtiyacını sadece Ziraat Bankası karşılamaktaydı. Daha sonraki yıllarda, 1925 yılında Tarım Kredi Kooperatifleri kurulmuştur. Tarım Kredi Kooperatifleri Ziraat Bankasına, teminat gösteremeyen, küçük tarımsal üreticinin kredi ve ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir görev üstlenmiştir (İnan,2008: 19).

Türkiye de ülke ekonomisinin gelişmesi amacıyla hazırlanan, Beşer yıllık Kalkınma Planlarında, tarım sektörünün gelişimine yönelik, tarımsal üretim ve tarımsal kredilerle ilgili kararlar alınmıştır.

1963–1967 yıllarında hazırlanan Birinci Beş Yıllık kalkınma planında tarımsal kredilerle ilgili şu kararlar alınmıştır. Tarımsal kredilerin zamanında verilmesi için kontrollü kredi uygulaması başlatılacaktır. Ziraat Bankası ve Tarım Bakanlığı kredi takibinde ve kredi verilecek konularda beraber hareket edecektir. Tohum ve gübre gibi tarımsal girdiler aynı olarak desteklenecek. Tarımsal üreticiye kredilerin ekim zamanı verilip, ödeme koşulları hasat zamanı yapılacaktır. Devletin fiyatlara müdahalesi yerine tarımsal üretim girdilerinin, desteklenmesi ön plana çıkarılmıştır.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında; tarımsal kredi desteklemelerinde nakit yerine tarımsal üretimi artıracak ve teşvik edecek tarımsal girdilerin verilmesine karar verilmiştir. Planda tarımsal kredilerin kullanımında nakit yerine tarımsal girdi kredisinin artırılması amaçlanmıştır.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında; küçük ölçekli tarımsal üreticiye, kredi kooperatifleri aracılığıyla, tarımsal girdi kredisi verilmesine karar verilmiştir. Kredilerin belirli projelere bağlanarak verilmesine karar verilmiştir.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında; ihracat artışı beklenen ürünlere tarımsal kredi önceliği verilmesi kararlaştırılarak, projeli kredi, aynı kredi, kontrollü kredilerden bahsedilerek, tarımsal üretimi artırılacak konular ele alınmıştır. Bu

krediler tarımsal üretimin artırılmasını sağlama yönelik düzenlemelerdir. Modern tarım uygulamalarından söz edilerek, bu konuda kararlar alınmıştır.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında; kredi miktarlarının artırılmasına karar verilerek, tarımsal kredilerde orta ve uzun vadeli destek sağlanmasına, T.C. Ziraat Bankası'na üreticiye doğrudan ödenmesine ve ödemelerinin zamanında yapılmasına özen gösterilmesine karar verilmiştir. Tarımsal üreticiyi desteklemek adına, sulanan alanlar için, 1984 yılında Tarım Reformu Yasası çıkarılmıştır. İhracata dönük tarımsal ürünlerin desteklenmesinde, dış rekabet imkânları göz önünde tutularak, kaliteli ürünlerde fiyat farklılaşması politikasının izlenmesinin gerekliliğine karar verilmiştir. Toprak sorunlarının Anayasa kuralları çerçevesinde çözümlenmesine yönelik tedbirler alınacak, tarım reformu ile tarımsal sorunlar giderilmeye çalışılacaktır. Tarımsal ürünlerin işlenmesi ve pazarlanmasında kooperatifçilik desteklenecek, tarım kredilerinde orta ve uzun vadeli yatırım kredilerine ağırlık verilecektir. Tarımsal üretimi yönlendirici tarzda bir destekleme fiyat politikası uygulanmasıyla ilgili kararlar bu dönemde alınmıştır.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında; tarımsal üretimi, yurt içinde yetersiz olan ürünlere kredi önceliği verilmesine, üçüncü planda da söylendiği gibi ihracat potansiyeli yüksek olan ürünlere kredi önceliği verilmesine, IMF ve Dünya Bankasıyla yapılan anlaşmalar doğrultusunda DGD sistemine geçilmesine karar verilmiştir. Tarımsal ürünlerin destekleme fiyatları, ürün maliyetleri, yurt dışı fiyatlar ve ekonominin genel dengesi dikkate alınarak, tarımsal üreticinin gelirinde istikrarı sağlayacak ve tarımsal üretimi yönlendirecek şekilde tespit edilmesine dair düzenlemeler yapılacaktır.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında ise Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) içinde tarımın payının %17,5'ten, %15'lere düştüğü ve tarımın ekonomideki öneminin azaldığı belirtilmektedir. Planda, bunun nedeni olarak arazi kullanım planlarının bulunmayışı, tarım alanlarının tarım dışı kullanımlarının artışı, arazi mülkiyetinde dengesiz dağılımın olması ve küçük işletmelerin sayısının artması gösterilmiştir. Kırsal altyapının oluşturulması, Su ve Toprak yasasının çıkarılması, arazi toplulaştırma hizmetlerinin Toprak Yasası içinde yer almasına karar verilmiştir.

Tütün şeker pancarı ve tahıllarda destekleme alımlarının ve kredi sübvansiyonlarının zamanla kaldırılmasına karar verilmiştir. 1997 yılında Dünya Bankası heyetinin raporuna göre; tarım kredisi faiz oranlarının piyasa faiz oranlarına çekilmesine gerektiğini söylemektedir. Dünya bankası heyetinin raporuna göre, düşük faizli krediler ihtiyacı olan tarımsal üreticiye ulaşmamaktadır. Ayrıca, tarımsal kredilerin sübvansiyonu yoluyla yapılan tarımsal desteğin kaldırılması önerilmektedir. Bu gelişmelerin arka planında, tarımsal kredi desteklemelerinin ekonomide yaşanan sorunların kaynakları arasında bulunduğu savı yatmaktadır (Özkaya, ve diğerleri, 2011: 11-12).

Türkiye’de daha sonraki dönemlerde, devlet tarafından verilen krediler ve desteklemeler AB’ye uyum kapsamı içinde şekil almıştır. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planıyla birlikte, 2001 yılı itibariyle fiyat desteklerinden vazgeçilerek, tarımsal üreticinin doğrudan gelir desteğiyle desteklenmeye başlanmasına karar verilmiştir. Tarımsal üreticinin tarımsal desteklerden daha iyi faydalanabilmesi için Çiftçi Kayıt Sistemi oluşturulmuştur. 2005 yılında Tarım Sigortaları Kanunu çıkarılmıştır.

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında, 2006 yılında çıkarılan Tarım Kanunuyla belirlenen, tarımsal kredi sübvansiyonları ve tarımsal destekleme ödemelerinin değişik kanallarla yapılmasına karar verilmiştir. Türkiye’de tarımsal kredi ihtiyacını; T.C. Ziraat Bankası, Tarım Kredi kooperatifleri ve 1980 yılından itibaren Özel Bankalar da tarımsal üreticinin ihtiyaçları doğrultusunda tarımsal kredi vermeye başlamıştır. Özellikle 2000’li yıllarla beraber, özel bankaların, kredi destekleri artmıştır. Bu artış günümüzde de, kredi çeşitliliği ve banka sayısında da artarak devam etmektedir.

2.4. Bankalar Tarafından Tarım Sektörünün Kredilendirilme Süreci ve Aşamaları

Bankacılık açısından kredi bir bankanın yapacağı istihbarat sonucunda gerçek ya da tüzel kişilere, yasaları, iç kurallarını ve kendi kaynaklarını da göz önünde tutarak teminat karşılığında ya da teminatsız olarak para, teminat ya da kefalet vermek şeklinde tanıdığı olanak ya da sınıra kredi denir (Parasız, 2000: 199).

Kredilendirme süreci; kredi kullanmak isteyen kişinin bankaya kredi başvurusunda bulunmasıyla başlamaktadır. Bundan sonraki aşama, banka ile kredi başvurusunda bulunan arasında ödeme planı ve kredi sözleşmesindeki koşulların karşılıklı anlaşma ve ödeme planıyla belirlenmektedir. Kredilendirme süreci şu başlıklar altında toplanabilir;(Seval,1990; 146).

2.4.1. Tarımsal Kredi Başvurusu

Kredi almak isteyen müşteri ve kredi vermek isteyen banka açısından ilk aşamadır. Bu başvurudan sonra krediye başvuran kişiyle ön görüşme yapılmaktadır.

2.4.2. Tarımsal üretici ile ön görüşme

Ön görüşmede; tarımsal üreticinin kredi ihtiyacı, krediyi geri ödeme koşulları, müşteri ve banka arasında görüşme yapılmaktadır. Ön görüşmenin olumlu geçmesi üzerine tarımsal kredi kullanmak isteyen, tarımsal üreticinin, hangi konuda ve ne miktarda kredi kullanacaksa, ona göre istenilen belgeler değişmektedir.

2.4.3. Tarımsal Üreticinin Kredi Talebinin Değerlendirmesi

Ön görüşme de istenen gerekli belgeler bu aşamada değerlendirilip, istenen kredinin, tarımsal üreticinin ekonomik koşullarına ve geri ödeme planını uyumluğuna bakılmaktadır. Tarımsal üreticinin talep ettiği krediye uygunluğu araştırılır. Kredinin kabul edilebilir, olup olmadığı kararlaştırılır. Bu durumlar gözden geçirildikten sonra kredi için kabul yâda red onayı verilmektedir.

2.4.4. Geri Ödeme Performansının İzlenmesi

Tarımsal üreticiye, kabul onayı verildikten sonra ki aşamada kredinin ödenmesidir. Kredi verildikten sonra, tarımsal üreticinin krediyi öderken geri ödeme planına uyup uymadığı kontrol edilir.

2.5. Türkiye’de Tarım Sektörünün Finansal Kaynakları

Türkiye’de tarım daha çok aile işletmelerinden ve bölünmüş tarım alanlarından oluşması tarımsal üreticinin finansmanını etkilemektedir. Aynı zamanda tarımsal üründen gelir elde edebilmek için belirli bir sürenin geçmek zorunda olması, üretimin her aşamasında, finans ihtiyacının doğması, tarımsal üreticiyi farklı finansal

kaynaklara yönlendirmektedir. Türkiye’de tarımsal üretici genellikle finans ihtiyacını doğrudan kredi kaynakları ve alternatif finans kaynaklarıyla karşılamaktadır.

2.5.1. Tarım Sektörünün Doğrudan Kredi Kaynakları

Tarım sektörünün doğrudan kredi kaynakları kurumsallaşmış ve kurumsallaşmamış kredi kaynakları olarak ikiye ayrılmaktadır. Kişilerden alınan kredi ve borçlar kurumsallaşmış kaynaklar, kurum ve kuruluşlardan alınan kaynaklar ise kurumsallaşmış kaynakları oluşturur (Gaytancıoğlu, 2009: 79).

2.5.1.1. Kurumsallaşmış Kredi Kaynakları

Kurumsallaşmış kredi kaynakları yasalara göre kurulmuş, kredi işlerini belirli kurallara göre yürüten kamu ve özel sektöre ait kuruluşlardır.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler genellikle kurumsallaşmamış kredi kaynaklarına başvurmaktadır. Böyle krediler kısa vadeli, yüksek faizli ve ödeme koşulları ağır olan kredilerdir. Bundan dolayı eğitim seviyesi düşük olan tarım sektörünü, ekonomiye katabilmek amacıyla kredi işlemlerinin daha basit olması gerekmektedir. Faiz oranları piyasa koşullarına düşürülerek, üretici köy tefecilerinden yüksek faizle borçlanmaktan kurtarılmalıdır (Taşkiran ve Özüdoğru, 2010: 61).

Kurumsallaşmış kredi kaynaklarını şu alt başlıklar altında sıralayabiliriz;

2.5.1.1.1. Kamu Bankaları

Ziraat Bankası, tarım kesiminin, ihtiyaç duyduğu kredi ihtiyacının sağlanmasında, en önemli kuruluşlardan birisidir. Ziraat Bankası öncelikle tarım sektörünün kredi ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulmuştur. Daha sonraki yıllarda ise her türlü bankacılık hizmetinde bulunmuştur. T.C. Ziraat Bankası faaliyet konuları şunlardır:

- Tarımsal ürünlerin üretilmesi ve değerlendirilmesine yönelik tarımsal girdi sağlayan sektöre finansman desteği sağlamak ve kaynak yaratmak,
- Gerekli kredileri düzenlemek izlemek ve yapılmış ve yapılacak girişimlere gereği halinde katılmak.
- Ekonomik ihtiyaçlara uygun olarak karlılık ilkeleri doğrultusunda, ekonomiyle uyum içinde sermaye birikimine yardım etmek ve bir finans

kaynağı yaratmak için tarım sektörünün Kalkınma Bankacılığı görevini üstlenmek,

- Banka kaynaklarını kalkınma planı ve yıllık programlara uygun olarak kullanılmasını ve kredi politikasının etkin şekilde uygulanmasını sağlamak,
- Her türlü kredi, bankacılık, sigorta acenteliği ve borsa işlemlerini yapmak (İnan; 2006: 36)

Ziraat Bankası 1924 yılına kadar sadece tarım kredisi veren bir devlet kuruluşu olarak çalışmasına devam etmiştir. Cumhuriyetin kurulmasından sonra banka, 1924 yılında anonim şirket haline getirilmiştir. Bankaya tarım kredileri yanında her türlü bankacılık işlemlerini yapma görev ve yetkisi verilmiştir. 1988 yılında Güneydoğu Anadolu Projesi kredileri (GAP) müdürlüğü kurulmuş ve GAP bölgesi üreticilerine, bölgenin özelliklerine uygun kredi verilmeye başlanmıştır 1990 yılında banka bünyesinde özel tarımsal krediler müdürlüğü kurulmuştur (TCZB, 24 Şubat 2011).

T.C. Ziraat Bankası'nın kendi kaynaklarından kullandığı tarımsal krediler tarım sektörü açısından önemli bir yer tutmaktadır. Tarım kredilerini, yıllar itibariyle incelediğimiz zaman tarım sektörüne katkısının her geçen yıl, artan oranda yükseldiğini görmekteyiz. Banka 2003–2009 yılları arasında 2,9 milyon tarımsal üreticiye 25,4 milyarlık kredi kullandırmıştır. Bankanın tarımsal kredileri 2009 yılında 2008 yılına göre % 21 artış göstermiştir (TCZB, 24 Şubat 2011). Ekonomik krizin tarımsal üretici üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılmasına yönelik olarak uygulamaya konulan“Ödeme Kolaylığı Paketi” kapsamında; 2009 yılında 160.000 üreticinin kredi borçlarının vadeleri uzatılmıştır. İlk olarak 2008 yılında, Tarımsal Bankacılık Şubesi uygulamasına geçilmiştir (TCZB,26 Şubat 2011).

2009 Yılında Ziraat Bankası tarafından başlatılan uygulamalar şunlardır:

- Üreticilere tarımsal üretim dışı ihtiyaçlarının finansmanına yönelik olarak kredi kullandırılması imkânı sağlanmış olup, bu kapsamda Çiftçi destek kredisi, Nakliye aracı Kredisi, tarımsal kredi müşterilerine teminat mektubu verilmesine olanak sağlamıştır.
- Tarımsal üreticinin kısa süreli nakit ihtiyacı için Hasat ve Pazarlama kredisi kullandırmaya başlamıştır.

- Arazi ve İşletme edindirme, kredileri uygulanmaya başlanmıştır.

Ziraat Bankası'nın 2010 yılında, tarım sektörüne sağladığı toplam destek tutarı 15,7 milyar TL'ye ulaşmıştır (TCZB, 26 Şubat 2011). Ziraat Bankası'nın tarım sektörüne sağladığı destekler yıllar içinde artmaya devam etmektedir. Ancak kredi artışlarının ve desteklerin artmasına rağmen tarımsal üreticinin durumunda bir iyileşme görülmemektedir.

2.5.1.1.2. Tarım Kredi Kooperatifleri

Eski bir geçmişe sahip olan Tarım Kredi Kooperatifleri daha çok küçük tarımsal üreticinin kredi sorunu çözmek amacıyla kurulmuştur. Tarım Kredi Kooperatifleri, ortaklarının, tarımsal üretimlerini geliştirmek, ihtiyaçlarını gidermek, ortaklarının ekonomik anlamda gelişmelerine yardımcı olmak, uygun kredi sağlamak, amacıyla kurulmuştur.

Tarım Kredi Kooperatifleri 1929 yılında kurulmuştur. Tarımsal Kooperatifçilik; üreticilerin tek başına karşılayamadığı, ortak istek ve ihtiyaçlarını uygun koşullarda karşılayabilmek amacıyla, üreticilerce oluşturulan ve demokratik olarak kontrol edilen özerk bir örgüt şeklinde tanımlanabilmektedir. Tarım Kredi kooperatiflerinin amacı, ortaklarına düşük faizli kredi imkânı sağlayarak, üreticinin tarımsal üretimden kaynaklanan finans ihtiyaçlarını karşılamaktır. Küçük ölçekli tarımsal üretim yapan üreticilerin, bankalardan ve diğer finans kuruluşlarından kredi alması teminat sorunundan dolayı zor olduğu için, bu ihtiyaçlarını kooperatiflerden sağlamaktadırlar (İnan; 2006: 19–20).

Tarım Kredi kooperatiflerinin amaçları şu şekilde sıralanabilir;

- Tasarrufu teşvik ederek sermaye arzını arttırmak,
- Bölge dışından yeni kredi kaynakları temin etmek,
- Verilen kredileri devamlı kontrol ederek, kredinin daha etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamak ve riski azaltmak,
- Yeterli miktarda teminat sağlayarak, ödünç veren kurumların riskini azaltmak,
- Ortaklara kredi konusunda tavsiyelerde bulunmak,

- Alınan kredinin üretiminde kullanılmasını sağlayarak tarımsal üretimin artmasını sağlamak
- Tarımsal girdileri ve diğer ihtiyaçları, kaliteli, ucuz ve zamanında temin ederek hizmete sunmak,
- Tarımsal üreticinin ortaklaşa faydalanabilecekleri her çeşit makine, donanım ve tesisleri sağlamak
- Tarımsal üreticinin, mesleki ve teknik yönden bilgilerini artırmak, kurslar açmak ve seminerler düzenlemek,
- Mevduat toplamak, (Tarım Kredi kooperatifleri, 22 Mayıs 2011).

Tarım Kredi Kooperatifleri nakit kredinin yanı sıra, gübre, yem, tohumluk, fide, araç, damızlık süt ineği ve tüketim ihtiyaçlarının toptan ve ucuza sağlanması ve ortaklarına dağıtılmasını da sağlamaktadır. Ortaklara sağlanan krediler şunlardır;

1. Kısa Vadeli İhtiyaç Kredileri: Ortakların tarımsal işletmelerine ait tohumluk fide, gübre ilaç, yem, ekme biçme toplama gibi faaliyetleri ile insan, hayvan, makine, işçiliği ücretlerinin ödenmesi ile ilgili konularda nakit olarak, bir yıl vade ile verilen kredilerdir.

2. Orta Vadeli İhtiyaç Kredileri: Tarımsal işletmenin her türlü tarımsal araç gereç traktör, at arabası, römork ve bunların lastikleri gibi malzemelerle, ihtiyaç duyulan tarımsal malzeme ve ekipmanlar için beş yıla kadar açılan tarımsal kredilerle teminini sağlamak,

3. Diğer Krediler: Tarımsal ürün pazarlama, destekleme kredileri ile tarımsal üretimin çeşit ve niteliğine göre tarımsal kredi kooperatiflerinin merkez birliğince açılan kredilerdir(Türkiye Ziraat Odaları birliği, 14 Haziran 2011).

2.5.1.1.3. Merkez Bankası

Merkez Bankasının tarım sektörüne doğrudan, bir kredilendirme politikası bulunmamaktadır. Tarım sektörüne, doğrudan kredi kullandırmayan Merkez Bankası en son 1994 yılında Toprak Mahsulleri Ofisine, kredi kullandırmıştır.

2.5.1.1.4. Özel Bankalar

Ticari bankalar bu gruba girmektedir. Artık günümüzde birçok Özel Banka, tarımsal üreticiye kredi vermek amacıyla çok çeşitli ve düşük faizli kredi imkanı

sunmaktadır. Tarımsal üreticiye, kredi veren özel bankalar; Denizbank, Akbank, İş Bankası, Finansbank, Şekerbank, Garanti Bankası, Anadolu Bankası ve Türkiye Ekonomi Bankası'dır.

2.5.1.1.5. Gıda Tarım ve hayvancılık bakanlığı

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarım sektörüne ve tarımsal üreticiye farklı yollarla destek sağlamaktadır. Aynı zamanda AB Ortak Tarım Politikasına uyum sürecinde, çıkarılması gereken yasaları ve kararları, uygulayarak, tarım sektörünün AB'ye uyumunu hızlandırmaktadır.

2.5.1.1.6. Diğer Kooperatifler

Bu kooperatifler, Tarım Satış kooperatifleri ve Pancar Ekicileri Üretim kooperatifleridir. Tarım satış Kooperatifleri, üreticinin ihtiyaç duyduğu makine ve teçhizatı ucuza sağlamak ve üreticiyi desteklemek amacıyla. Pancar ekicileri Üretim Kooperatifleri ise; toprak hazırlığı, ekim işleri ve diğer tarım ürünlerinin yetiştirilmesi, veriminin artırılması konusunda gerekli tedbirleri alarak, tarımsal üreticinin kalkınmasını sağlamak amacıyla (TKK, 22 Mayıs 2011).

2.5.1.2 Kurumsallaşmamış Kredi Kaynakları

Kurumsallaşmamış kredi kaynakları genelde yakın komşu ve akrabalarından alınan güvene dayalı kredilerdir. Genellikle yazılı bir anlaşma olmamaktadır. Tarımsal üreticinin, kurumsallaşmamış kredilere başvurmasındaki etkenler, teminat göstermek zorunda olmaması, istediği finansmana daha çabuk ulaşması, eğitim düzeyi düşük olan tarımsal üretici için banka işlemlerinin karmaşık ve zaman kaybına yol açıyor olması, gibi nedenleri sayabiliriz.

Zor durumda kalan tarımsal üretici yüksek faizle borç veren tefecilere yönelmektedir. Tefeciler ise çok yüksek faizle tarımsal üreticiye para vermektedir. Kar oranları düşük olan, sermayenin devir hızı yavaş olan tarım sektöründe, küçük tarımsal üreticinin böyle kimselerden kredi almaları sakıncalıdır. Fakat zorunlu ihtiyaçların gerekliliği sonucu olarak, tarımsal üretici bu kişilerden finans sağlamak durumunda kalmaktadır. Kredi mekanizmasının iyi örgütlenmemiş olması ve iyi çalışmaması sonucu, bu kişilere muhtaç olmaktadırlar (Gaytancıoğlu, 2009: 80).

2.5.2. Türkiye’de Tarım Sektörünün Alternatif Finans Kaynakları

Tarımsal üreticinin hızlı finansmana yâda makineye ihtiyaç duyduğu zaman bu ihtiyacını en kısa zamanda alternatif finans kaynakları karşılamaktadır. Türkiye’de tarıma alternatif finans desteği sağlayan kurumlar; (Bülbül, 2006: 220)

- Finansal kiralama (Leasing),
- Faktöring,
- Vadeli işlem ve Opsiyon,
- Tarım sigortalarıdır

2.5.2.1. Finansal Kiralama (Leasing)

Leasing işlemleri, her türlü taşınır ya da taşınmaz mallar konusunda olabilmektedir. Leasing, genel anlamda bir malın o mala ihtiyaç duyanlara bir bedel karşılığında kiralanması ile olmaktadır. Türkiye’de leasing, tarımsal makine alımında kullanılmaktadır.

Esnek ödeme planı dâhilinde kullanılan leasing sözleşmeleri 2007 yılı sonuna kadar indirimli vergi oranları olarak kullanılmaktaydı. Ancak, 30.12.2007 tarih ve 26742 sayılı resmi gazetede yayımlanan, 2007/13033 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla indirimli KDV uygulamasına son verilmiştir. Finansal Kiralama bir yatırım malının sahipliğinin belli ödemeler karşılığında kiracıya verilmesidir. Yani anlaşmada belirtilen süre bittiği zaman sahipliğin kiralayana geçmesidir. Mal alınan firma tarafından Leasing firmasına gönderilen, kiracıya ait fatura ve mali bilgilerin, finansal kiralama şirketi tarafından onaylanması ve ödeme planının kabul edilmesiyle başlamaktadır (Okur, 1992: 11). Tarımsal üretimde leasinge konu olan mallar; Tarım traktörü ve römork, Toprak işleme makineleri, Ekim ve dikim makineleri, Gübreleme makineleri, Hasat ve harman Makineleri, Zirai mücadele makineleri, Bitkisel üretimde kullanılan diğer ekipmanlar, Seracılıkta kullanılan tesisat ve ekipmanlar, çiçekçilikte kullanılan tesisat ve cihazlardır.

2.5.2.2. Factoring

Factoring, üç aydan daha kısa süreli işlemlerde kullanılmaktadır. Alacak hakkının satın alınması işlemidir. Türkiye’de factoring kanunu, 1983 tarihinde

çıkarılmıştır. Factoring'ın verdiği hizmetler, alacak hesaplarının ve kayıtlarının tutulması, tahsilâtının takibi, Müşteri'nin ihtiyacına göre, factoring sözleşmesi hükümleri çerçevesinde Factor tarafından ön ödeme yapılması ve faktoring sözleşmesi hükümleri çerçevesinde borçlunun ödememe riskinin factor tarafından üstlenilmesi halidir (Factoring Derneği, 6 Ocak 2011).

Tablo 5: Yıllar İtibariyle Factoring

YIL	AY	Genel toplam factoring (BİN TL)
2008	3	8.88029
2009	3	1.08040
2010	3	1.70240
2011	3	2.395666

Kaynak: BDDK, 1 Aralık 2011

Tabloyu incelediğimiz zaman tarım sektöründe factoring, her yıl, bir önceki yıla göre artış içerisinde olduğunu göstermektedir. 2008 yılında 8.880 bin TL olan factoring uygulamalarının, 2011 yılına gelindiğinde 2.395 bin TL ye ulaştığını görmekteyiz. Bu artan oranlar, Türkiye'deki tarımsal üreticinin kısa vadeli fon ihtiyacının karşılanmasında iyi bir gelişme olduğunu göstermektedir. Tarım işletmeleri, kredi sisteminin kısa vadeli fon ihtiyaçlarını karşılamada gecikmesi ve kredi alma aşamasının uzun sürmesinden dolayı factoring sistemini tercih edebilmektedirler.

2.5.2.3. Tarım Sigortaları

Tarım sektörünün belki de en önemli sorunlarından birisi risk ve belirsizliklere açık olmasıdır. Türkiye'de tarım, doğal felaketlere bağlı olarak, sel, don, kuraklık, yangın gibi olumsuz faktörlerle karşı karşıya kalmaktadır. Tarımsal üretici bu olumsuz durumlarda, zarara uğramakta üretiminden istediği sonucu alamamaktadır. Bu durum tarımsal üretimin verimini düşürmektedir. İsteddiği geliri elde edemeyen tarımsal üreticinin finansman ihtiyacı artmaktadır. Türkiye'de 22.09.2005 ve 25944 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Tarım Sigortaları Yasası tarımsal üreticiyi riskler nedeniyle uğrayacağı zararların

giderilmesiyle ilgili uygulamaları kapsamaktadır. Bu yasa gereğince Devlet Destekli Tarım Sigortalama Merkezi (TARSİM) kurularak faaliyete geçmiştir. TARSİM'in kuruluşunda on altı adet özel sigorta şirketi ve Devlet ortak olmuştur. Devlet sigorta şirketleri tarafından ödenen primlerin % 50'sini Tarım Bakanlığı aracılığıyla karşılamaktadır. Tarım sigortaları kanunu kapsamında Devlet her yıl prim desteği oranını Bakanlar Kurulu kararıyla belirleyecektir. Tarım sigortalarında, havuz uygulaması ile;

1. Bir sigorta şirketinin tek başına üstlenemeyeceği kuraklık ve don gibi risklerin teminat kapsamına alınabilmesi,
2. Sigorta şirketlerinin bilgi, personel ve mali kaynaklarının ortak olarak daha verimli bir şekilde kullanılması,
3. Devletin prim ve hasar fazlası desteğinin etkin şekilde kullanılması,
4. Fiyatlarda haksız rekabetin önlenmesi,
5. Tarımsal üreticinin sigorta katılımının artırılması, sağlanmaya çalışılmaktadır(TARSİM, 16 Haziran 2011).

Bitkisel ürünler ve seralar tarımsal yapılar, tarım alet ve makineleri ile çiftlik hayvanları için kuraklık, dolu, don, sel, taban suyu baskını, fırtına, hortum, deprem, heyelan, yangın, kaza ve zararlılar ile hayvan hastalıklarının neden olacağı zararlar veya tarım sektörü bakımından önemli görülecek diğer risklere ilişkin teminatlar Bakanlar Kurulunca belirlenmektedir. Ayrıca 2008 yılında sigorta kapsamı 26742 /13010 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak sigorta kapsamı genişletilmiştir. Bu kapsamda; açık alanda ekim dikim yapılan tüm bitkisel ürünler, kümes hayvanları, süt sığırları, denizlerde yetişen su ürünleri ve tarımsal üretici ve ailesi bu kapsama alınmıştır. Tarım sigortasından faydalanmak isteyen tarımsal üreticinin öncelikle çiftçi kayıt sistemine kayıtlı olması gerekmektedir. Tarım sigortalarının Türkiye'de yaygınlaşmasıyla birlikte tarımsal üretimdeki riskler belirsizlikler azalacağından dolayı, tarımsal üretimde büyüme sağlanacak, bu durumda tarımsal istihdam ve tarımsal verimlilik de artma eğiliminde olacaktır.

2.5.2.4. Vadeli İşlemler

Vadeli işlemler, bir malın bir sonraki zamanda teslim edilmesi üzerine yapılan anlaşmalardır. Yapılan anlaşma sonucu, belirli bir fiyatta ve belirli bir tarihte

teslim edilmek üzere alım satım sözleşmesi yapılmaktadır. Genellikle anlaşmaya; devlet tahvili, hazine bonosu, borsa endeksi ve tarımsal mal söz konusu olabilmektedir. Vadeli işlemlerde ileriki zamanda olabilecek fiyat düşüşlerinden dolayı satıcı zarara uğramamaktadır. Aynı zamanda satın alan kişi de fiyat yükselişlerinden dolayı olumsuz etkilenmemektedir. Tarımsal üretici, üretim planlarını yâda finansmanını herhangi bir riske uğramadan vadeli işlemlerde yapabilmektedir (Karatepe,2000: 12–13).

2.6. Bankaların Tarım Sektörüne Sağlamış Olduğu Kredi Türleri

Tarım kredileri vadeleri, kullanım amaçları ve tarımsal üreticinin ihtiyaçlarına göre çeşitlilik göstermektedir. Genel olarak bankaların kullandıkları krediler, üretim, yatırım ve pazarlama kredileri başlıkları altında üreticiye sunulmaktadır. Tarımsal üreticinin kredi kullanımında vade durumu önemlidir. Çünkü tarımsal üretici, geri ödeme planını, ürünlerini satıp, gelirini elde ettiği tarihlere, göre düzenlemek durumunda kalmaktadır.

Genellikle bankalarda tarımsal üreticiye kredi kullanırken, vade süresini, ürün satışlarından elde edilecek hasad dönemine göre ayarlamaktadır. Türkiye’de tarım sektörünün finansmanının büyük bir kısmını T.C. Ziraat Bankası tarafından karşılanmaktadır. Özel bankaların tarım sektörüne olan yatırım ve destekleri uzun yıllar sınırlı olarak kalmıştır. 1980 yılında, Türkiye’de 38 tane bankadan sadece altı tanesi tarım sektörüne kredi sağlıyordu. 1986 yılında otuz iki bankanın beş tanesi, 1991 yılında otuz sekiz bankanın dört tanesinin tarım kredi imkânı bulunmaktaydı. 2000 yılında kırk üç bankanın üç’ü tarıma kredisi vermekteydi. 2000 yılında bankalar içerisinde, hala Ziraat Bankası’nın %35 oran ile ilk sırada yer aldığı görülmektedir (Artukoğlu, Özçelik, ve Güneş, 2005: 6–7).

Bilindiği üzere 2000’li yıllara kadar Türkiye’de tarım kesimine en fazla destek sağlayan kurum Ziraat Bankasıdır. Bu noktada tarım sektörüne olan ilginin artması Türkiye’nin AB uyum çalışmaları kapsamındaki Ortak Tarım Politikasının etkileri olarak açıklanmaktadır. Ayrıca bu ilginin artmasının başka nedeni olarak 2000’li yıllarla beraber tarım ve gıda fiyatlarında yükseliş ve sağlıklı ürünlere olan ilginin artması sebep olarak gösterilmektedir. Tarımsal kredi kullanımında önemli olan nokta üreticilere zamanında, kolay ve en uzun vadede kredi sağlanmasıdır.

Tarım işletmelerinde gelirin düşük olması ve belirli dönemlerde girdi sağlanarak ürün elde edilmesi nedeniyle de tarımsal krediler diğer tür kredilerden farklı bir yapıya sahiptir.

2.6.1. Kamu Bankaları

Türkiye de tarımsal üreticiye kredi veren kamu bankaları Ziraat Bankası, Vakıf Bank ve Halk Bankasıdır.

2.6.1.1 Ziraat bankası

Ziraat Bankası, kurulduğu yıldan itibaren, tarımsal üreticiye destek veren en önemli bankadır. Günümüzde en fazla kredi çeşitliliği bulunan ve Türkiye'nin her yerine yayılmış şubelerinden dolayı tarımsal üreticiye en çok ulaşabilen banka özelliğini korumaktadır. Ziraat bankasının tarımsal kredi ürünleri çeşitlik göstermektedir; (TCZB, 3 Ocak 2012)

Seracılık Kredileri; Modern sera üretim koşullarına sahip ve en az bir dekar büyüklüğünde serası olan "Örtü altı Üretiminin Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik" esaslarına uygun olarak, örtü altı tarımı yaptığı T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından tespit edilen, işletmelere, yatırım ve işletme giderlerinin finansmanı amacıyla verilen kredi türüdür.

Organik Tarım Kredileri; Organik tarımsal ürün ve organik tarımsal girdi üretimi yapan, işleyen, ambalajlayan, pazarlayan veya bu faaliyetleri yapacak olan gerçek ve tüzel kişilere verilen kredilerdir.

Sertifikalı Tohum/Fide Üretimi Kredisi; Sertifikalı tohum, fide, fidan ve standart fidan üretimi yapan ve yapacak olan kuruluşların, yatırıma yönelik giderlerinin finansmanı amacıyla yatırım kredisi veya işletme giderlerinin finansmanı amacıyla verilen kredi türüdür.

Sertifikalı Tohum/Fide Kullanımı Kredisi; Yurt içinde üretilen sertifikalı tohum kullanarak bitkisel üretim yapan, sertifikalı çilek fidesi, sertifikalı tohumlardan elde edilen sebze fideleri, üreten tarımsal üreticilere, yatırıma yönelik giderlerinin finansmanı amacıyla, yatırım kredisi veya işletme giderlerinin finansmanı amacıyla işletme kredisi, şeklinde verilmektedir.

İyi Tarım Uygulamaları Kredileri; İyi tarım uygulamaları kriterlerine uygun olarak tarımsal faaliyette bulunan üreticilere; yatırım ve işletme giderlerinin finansmanına yönelik verilen kredi türüdür

Damızlık Süt Sığırcılığı Kredileri; Holstein Siyah Alaca, Holstein Kırmızı Alaca, Brown Swiss, Simental (Flekvi) ve Jersey ırkı hayvan cinslerine verilen ve on baş ve üzerinde süt sığırı ile işletme kurmak kurulu işletmenin kapasitesini artırmak isteyen tarımsal üreticiye verilen kredilerdir. Damızlık Belgesi olan, en fazla ilk doğumunu yapmış veya ilk yavrusuna gebe, sığır sahiplerine verilmektedir.

Küçükbaş Süt Hayvancılığı Kredileri; Koyun yetiştiriciliğinde en az elli baş, keçi yetiştiriciliğinde en az yirmi beş baş kapasite ile işletme kurmak veya mevcut işletmenin kapasitesini artırmak isteyen üreticilere verilen kredi türüdür.

Damızlık Düve Yetiştiriciliği Kredileri; Elli baş ve üzeri kapasitelerle işletme kurmak veya mevcut hayvan sayısını elli üzerine çıkarmak isteyen üreticilere verilmektedir.

Damızlık Etçi Sığır Yetiştiriciliği Kredileri; Angus, Simental (etçi), Hereford, Şarole ve Limuzin ırkı hayvanlarla on baş ve üzerinde damızlık etçi sığır işletmesi kurmak veya işletmenizin kapasitesini on baş ve üzerine çıkarmak isteyen üreticilere verilen kredi türüdür.

Büyükbaş Besicilik Kredileri; On baş ve üzerinde besi sığırcılığı işletmesi kurmak veya işletmenizin kapasitesini on baş ve üzerine çıkarmak isteyen üreticilere verilen kredi türüdür.

Küçükbaş Besicilik Kredileri; Yüz baş ve üzerinde küçükbaş hayvan besi işletmesi kurmak veya işletme kapasitesini yüz baş ve üzerine çıkarmak isteyen üreticilere verilen kredi türüdür. Barınak yapımı ve tadilatı, yem hazırlama ünitesi ve diğer yatırım giderlerinin finansmanı amacıyla yatırım kredisi ve işletme masrafları için verilen kredi türüdür.

Kanatlı Kredileri; Etlik piliç yetiştiriciliğinde 10.000 adet, yumurta tavuğu yetiştiriciliğinde 5.000 adet, hindi yetiştiriciliğinde 2.500 adet, kaz, ördek veya bıldırcın yetiştiriciliğinde 2.000 adet ve üzeri kapasitelerde üretim yapan üreticilere verilmektedir. Kümes yapımı ve tadilatı, güvenlik önlemleri, ilgili makine, alet ve

takım alımı ile diğer yatırım giderlerinin finansmanı amacıyla yatırım kredisi ve işletme kredisi verilmektedir.

Su Ürünleri Yetiştiriciliği Kredileri; Su ürünleri yetiştiriciliği yapan veya T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından onaylanmış proje dâhilinde su ürünleri yetiştiriciliği faaliyetlerine başlamak isteyen üreticilere verilmektedir.

Sulama Kredileri; bitki gelişimi için gerekli olan ve doğal yağışlarla karşılanamayan suyun sağlanması, kuyu açılması ve suyun kaynağından alınarak tarlaya kadar taşınmasına yönelik yatırım giderleri için verilen kredi türüdür. Modern basınçlı sulama sistemleri ile tarla içine dağıtabilmeye yönelik olarak, verilen yatırım kredisi türüdür.

Tarımsal Mekanizasyon Kredileri; Zirai kredilendirme belgesi olan yeni ve kullanılmamış tüm tarımsal mekanizasyon araçlarının edindirilmesi amacıyla gerçek ve tüzel kişilere verilen yatırım kredisi türüdür. Sabit faiz imkânı sunmaktadır.

Sabit Faizli Traktör Kredisi; Ziraat Bankasıyla, anlaşma yapan, firmaların sattığı yeni ve kullanılmamış traktörleri alan gerçek ve tüzel kişilere verilen, sabit faizli kredi türüdür.

Değişken Faizli Traktör Kredisi; Zirai kredilendirme belgesi olan yeni ve kullanılmamış traktörleri edinmek isteyen gerçek ve tüzel kişilere verilen yatırım kredisi türüdür.

İkinci El Traktör Kredisi; En fazla beş yaşındaki ikinci el traktörleri edinmek isteyen gerçek ve tüzel kişilere, üç, altı veya on iki ay vade imkânı sunulmaktadır.

Biçerdöver Kredisi; Yeni ve kullanılmamış biçerdöverlerin edindirilmesi amacıyla gerçek ve tüzel kişilere verilen kredi türüdür. Sabit faiz seçeneği sunulmaktadır.

Hasat ve Pazarlama Kredileri; Bitkisel, hayvansal ürünler ile su ürünlerinde, hasat dönemi öncesi ve sonrası kısa süreli nakit ihtiyaçlarının karşılanabilmesi amacıyla kullandırılabilen kredi türüdür.

Arazi Alım Kredisi; Dağınık arazilerin birleştirilmesi ve tarımsal işletmelerin ekonomik ölçüğe kavuşturulabilmesini amacıyla, yirmi dekara kadar olan arazilerin satın alınmasına yönelik olarak kullandırılan yatırım kredisidir.

İşletme Edindirme Kredisi; Meyve bahçesi, bağ, çiftlik, ahır, ağıl, kümes, sera, vb. arazi edinmeye yönelik olarak kullandırılan kredileridir.

Sözleşmeli Üretim Kredileri; Sözleşmeli üretim kredileri; tarımsal faaliyete konu, olan her alanda faaliyet gösteren, üretim, işleme, pazarlama organizasyonlarının finansmanına yönelik olarak kullanılan kredilerdir.

Birlik ve Kooperatif Kredileri; Tarım sektöründe faaliyet gösteren birlik ve kooperatiflerin kendileri ve ortakları tarafından gerçekleştirilen tarımsal faaliyetlerin, finansmanına yönelik olarak işletme ve yatırım kredisi şeklinde verilen kredi türüdür.

Çiftçi Destek Kredisi; Tarımsal faaliyeti bulunan gerçek kişilere, üretim dışındaki her türlü finansman ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla, diğer gelirleri de dikkate alınarak vade ile kullanılan kredi türüdür.

Nakliye Aracı Kredisi; Kamyon kamyonet, pikap gibi nakliye araçlarının, KDV ve ÖTV dahil fiyatının tamamına kadar, taksit fiyatları bir yılı aşmamak kaydıyla sabit faizli verilen kredi türüdür.

Tarımsal Kredi Mevduat Hesabı;gerçek kişi müşterilere, kısa süreli nakit ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla mevduat hesaplarına, kredi limiti yüklenerek kullanılan, mevduat hesabıdır.

Tarımsal Döviz Kredisi; Tarımsal yatırımlarını, Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında gerçekleştirecek olan gerçek ve tüzel kişi üreticilere, yatırıma konu malzeme ithalatının finansmanına yönelik olarak USD veya EUR cinsinden kredi çeşididir.

Girdi Alımına Yönelik Düzenlenecek Teminat Mektupları; Tarımsal üreticilerin, hayvan, yem, gübre, ilaç, araç gereç v.b. girdilerinin veresiye alımına yönelik olarak düzenlenen gayri nakdi kredi türüdür. Girdi alımına yönelik teminat mektupları kesin ve azami bir yıl vadeli olarak düzenlenmektedir.

Hibe Desteklerine Yönelik Düzenlenecek Teminat Mektupları; Kamu kurumları veya uluslararası kuruluşlar tarafından düzenlenecek proje bazlı hibe programları için tarımsal üreticinin talebi üzerine teminat mektubu düzenlenerek gerçekleştirilmektedir. Teminat mektuplarının vadesi hibeye konu olan yatırıma göre değişmektedir.

Başak kart; Akaryakıt, tohum, gübre, ilaç, yem, veterinerlik hizmetleri gibi tüm tarımsal girdileri, on sekiz aya varan vadelerle kredili olarak edinme imkânı sunan banka kartıdır.

Destekleme Ödemeleri Kartı; Ziraat Bankasının, vadesiz hesabınıza aktarılan destekleme tutarlarını, banka kartı aracılığıyla kullanılmasıdır.

TMO Kart; Ürünü Toprak Mahsulleri Ofisine (TMO) teslim eden tarımsal üreticinin TMO hesabı açtırarak alışverişte ve nakit çekiminde kullandığı banka kartıdır. TMO kart sahiplerine destekleme ödemeleri, kartsız üreticilere göre 15 gün erken ödenmektedir.

Sera Sigortası;Seralarda, dolunun sera içindeki ürüne, teknik donanım verebileceği zararı teminat altına alan bir sigortadır. İsteğe bağlı olarak fırtına, hortum, yangın, kar ve dolu ağırlığı, deprem, volkan patlaması, yer kayması, taşıt çarpması, enkaz kaldırma, sel ve su baskını nedeniyle serada ve serada yetiştirilen ürün miktarında meydana gelen eksilmeler de teminat altına alınabilmektedir.

Hayvan Hayat Sigortaları; Büyükbaş ve küçükbaş hayvanları, bulaşıcı hastalıklara kazalara, yılan ve böcek sokması, zehirli çayır otları zehirlenmeleri, doğal afetler ve güneş çarpması, yangın ile meydana gelen ölüm ve zorunlu kesimler nedeniyle sigortalının doğrudan doğruya uğradığı maddi zarar kapsayan sigorta türüdür

Çiftliğim Ziraat Güvencesinde Sigortası; Ziraat bankasından, Sıfır Faizli Hayvancılık Kredisi kullanan üreticinin, karşılaşacağı, risklere karşı sigortalama kapsamına alınmasıdır (TCZB, 3 Ocak 2012).

2.6.1.2 Vakıflar Bankası

Vakıflar Bankası, tarım sektörünün ihtiyaçlarına göre kredi çeşitliliği ve tarım kredisi paketi uygulaması bulunmaktadır (Vakıfbank, 9 Eylül 2011).

Organik Tarım, Sera üreticileri Kredisi;Tarımda üretim yöntemlerini modernleştirerek üretimin hava şartlarına bağımlılığını azaltmak, yılın değişik zamanlarında birçok tarımsal türünün kaliteli ve verimli bir şekilde üretimine imkan veren sera tarımı ile üretimde kimyasal girdi kullanmadan toprak ve su kaynakları ile havayı kirletmeden çevre, bitki, hayvan ve insan sağlığını korumak amacıyla geliştirilen bitkisel ürünlerin ekolojik yöntemlerle üretilmesini teşvik etmek ve üretilen bu ürünlerin ihracatını arttırmak amacıyla bu konuda üretim yapan üreticilerin desteklenmesine yönelik kredilerdir Kapalı ve açık alanda seracılık ve

organik tarım konusunda faaliyet gösteren bütün üreticiler bu krediden yararlanabilmektedir.

İşletme kredisi; Altyapısı tamamlanmış alanlarda organik tarım ve sera üretimi yapan firmaların işletme ihtiyaçlarında kullanılmak üzere kullanılmaktadır. Kredi en az üç ay, en fazla on iki ay vade imkanı sunmaktadır.

Tesis kredisi; Organik tarım ve sera üretimi yapmak üzere tarla almış ve diğer yatırım tutarının (kapalı alan, ısıtma, sulama vb.) yarısına kadar kredi kullanılmaktadır. Kredi en az üç ay, en fazla yirmi dört ay vadeli olmak üzere aylık taksit ödemeli, üç ay ödemesiz aylık eşit taksit ödemeli, üçer aylık dönemlerde eşit taksit ödemeli, altı ay ödemesiz aylık eşit taksit ödemeli olarak kullanılabilir.

Traktör Kredisi; tarım sektöründe faaliyette bulunan tarımsal üreticinin traktör ihtiyacının karşılanmasına yönelik olarak kullanılmaktadır. Traktör kredisinden faydalanabilmek için ziraat odasına kayıtlı çiftçi belgesine sahip olmak gerekmektedir. Aynı zamanda en az bir dekar sulanabilir veya yüzeli dekar tarım alanına sahip olmak şartı aranmaktadır. Bu kredi bütün marka ve modellerde kullanılabilir. Bu kapsamda kullanılan vadelerin süresi en fazla otuz altı aydır.

Vakobi Yatırım Kredisi; Gerçek ve tüzel kişilerin uzun vadeli makine teçhizat veya ekipman alımlarının finansmanına yönelik olarak fatura veya proforma faturanın ibraz edilmesi karşılığında kullanılan bir kredi türüdür. Söz konusu kredi en fazla seksen dört aya kadar vadeli kullanılabilir (Vakıfbank, 9 Eylül 2011).

2.6.1.3 Halkbank

Halk bankası tarımsal üreticiye destek sağlamak amacıyla, ürün ödemelerini, hasat zamanı almak üzere alternatif tarımsal desteklemeleri bulunmaktadır (Halk Bankası, 3 Şubat 2012).

Tarım Destek Kredisi; Tohum, dikim, gübreleme, sulama gibi ekim öncesi ve sonrası tarımsal faaliyetleri finanse etmek veya hasat zamanında tarımsal üreticinin nakit ihtiyacını karşılamak amacıyla 25.000 YTL üst limitli kredi türüdür. Hasat sonunda ödenmektedir. On iki ay vadeler şeklinde kullanılabilir.

Traktör ve Tarım Makineleri Kredisi; Yeni veya ikinci el, traktör, biçerdöver ve benzeri tarımsal ekipman alımlarında, kullanılan kredi türüdür. Traktör ve Tarımsal Ekipman Kredisinin altmış aya kadar, vade seçeneği bulunmaktadır.

Seracılık Kredisi; Sera yapımı onarımı veya geliştirilmesi için yirmi dört aya varan vadelerle 25.000 YTL üst limitli, kullanılabilir. İşletme Kredisi olarak yirmi dört aya varan vadeler, Sera Yapım Kredisi olarak ise kırk sekiz aya varan vadelerle, ödeme imkânı sağlanmaktadır.

Topraksız Tarım Kredisi; Topraksız Tarım yapmak isteyen işletmelerin; sera iskeleti, sera örtüsü, havalandırma, ısıtma sistemi, sulama, gübreleme, iklimlendirme sistemleri, ısı ve gölgeleme perdesi, jeneratör, trafo gibi her türlü ana yatırımlar için kullanılabilir. Bir tür yatırım ve işletme kredisidir. Yatırım kredileri iki yıldan az olmamak kaydıyla; azami beş yıl vadeli, işletme kredileri ise azami iki yıl vadeli olarak üreticilere sunulmaktadır.

Toprak Mahsulleri Ofisi Makbuz Senedi Karşılığı Kredisi; Toprak Mahsulleri Ofisi Makbuz Senetlerinin nakde dönüştürülmesi şeklinde verilen kredilerdir. Toprak Mahsulleri Ofisi'ne ürününü teslim eden gerçek veya tüzel kişilere, TMO tarafından verilen Makbuz Senedi karşılığında, kredi imkânı sunulmaktadır. Kredi konusu ürünler; Arpa, Yulaf, Buğday, Tritikale, Mısır, Çeltik olarak belirlenmiştir. TMO Kredisinin faiz oranı, kredi vadesine göre değişiklik göstermektedir. Kredinin azami limiti, Makbuz Senedi tutarından TMO tarafından yapılacak kesintiler düşüldükten sonra kalan net tutar üzerinden belirlenmektedir.

Tarımsal Sulama Sistemleri Kredisi; Tarımsal üretim faaliyetlerinde Modern Sulama Sistemlerini kullanmak isteyen, Çiftçi Kayıt Sistemi Belgesi sahibi, tarımsal kazanç sağlayan tarımsal üretici ile tarımsal üretim faaliyetinde bulunan tarımsal işletmelere verilmektedir. Damla sulama ve Yağmurlama sulama sistemleri için kredi vadesi en fazla beş yıl, Hareketli Yağmurlama Sulama Sistemi için ise kredi vadesi en fazla üç yıl olup, geri ödeme şekli hasat dönemlerinde yapılmaktadır.

Mahsul Kart; Tarımsal sektöründe faaliyette bulunan üreticilere, kredi geri ödemelerini tarımsal üretimin özelliğine göre düzenleyen "Mahsul Kart" uygulamasıyla tarımsal üreticiye destek sağlamaktadır. Mahsul kart ile tarımsal

üretici ihtiyaç duyduğu tarımsal girdiyi anlaşmalı işyerlerinden karşılayarak ödemesini hasat dönemi yapmaktadır.

Yukarıda saydığımız tarımsal desteklemelerin yanında Halk Bankası IPARD Kırsal Kalkınma Hibe Programı kapsamında, hibe almaya hak kazanan firmalara; proje yatırım tutarının % 75' ine kadar ön finansman kredisi ile destek sağlamaktadır. Kredinin beş yıla kadar vade seçeneği bulunmaktadır (Halk Bankası, 3 Şubat 2012).

2.6.2. Özel bankalar

Özellikle 2000'li yıllardan sonra tarım sektörüne yönelen Özel Bankaların tarım sektörüne sunmuş olduğu kredi çeşitleri ve destekleri, yıllar itibariyle artarak ve çeşitlenerek devam etmektedir. Özel bankalar içerisinde kredi paketi olan bankalar içinde Finansbank, Denizbank, İş Bankası, Akbank Denizbank, Anadolu bank yer almaktadır. Merkez bankasının, 2010 yılı bankalar raporuna göre tarımsal üreticiye orta kısa ve uzun vadede, en fazla kredi veren baskın bankalar hala kamu bankalarıdır. Günümüzde Bankaların, tarım sektörüne, destek paketlerinin yanı sıra özel kredi uygulamaları da bulunmaktadır.

2.6.2.1. Akbank

Akbank'ın, tarım ve hayvancılık sektörlerine özel olarak "Çiftçi Destek Paketi" bulunmaktadır. Günümüzde bankanın tarımsal üreticiye tarımsal kredi uygulamalarını sıralamak gerekirse;

Tarım Kredisi;Tohum, gübre, ilaç, mazot alımlarının finansmanına yöneliktir. Yetiştirilen ürüne bağlı olarak on iki ay vade uygulanmaktadır. Vade sonunda anaparanın yanı sıra faiz ödemesi yapılmaktadır.

Besicilik Kredisi;Besicilerin yem, ilaç alımları ve bakım masraflarına yönelik kredi türüdür. On iki aya kadar vade yapılabilmektedir. Vade sonunda anaparanın yanı sıra faiz ödemesi yapılmaktadır.

Süt Besiciliği Kredisi;Düzenli olarak kooperatiflere süt satışı gerçekleştiren işletmelerin veya tarımsal üreticinin, hayvan bakım giderlerinde kullanabilecekleri kredidir. On sekiz aya kadar vade yapılabilmektedir. Aylık eşit taksitlerde geri ödeme yapılmaktadır.

Hayvan Alım Kredisi (Süt Besicilerine Özel); Süt besicilerinin büyükbaş hayvan alımlarında kullanabilecekleri bir kredi türüdür. On iki aya kadar vade imkânı bulunmaktadır. Aylık veya üçer aylık dönemler halinde geri ideme seçeneği bulunmaktadır.

Sera Yatırım Kredisi;Tarımsal üreticinin, seracılık faaliyetlerindeki ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik sunulan kredi türüdür. Tarımsal üreticiye dört yıla kadar vade imkânı sunmaktadır (Akbank, 5, Şubat 2012).

2.6.2.2. Denizbank

Ziraat bankasından sonra, Türkiye’de tarımsal kredi paketi ve etkinliği en fazla olan bankadır. Denizbank’ın tarımsal üreticiye yönelik desteklemeleri;

İşletme Kredileri; Üretici Kart, üreticilerin tarımsal gereksinimlerine ve nakit akışlarına uygun olarak tarımsal işletme kredisi sağlamaktadır. Tarımsal üreticiye, tanımlanan kredi limiti Üretici Kart’a yüklenmekte, tarımsal üretici, ihtiyaçlarını bu kartla gidermektedir. Üretici Kart’ın ödemesi yılda bir kez yapılmaktadır. Bu ödeme vadesi, tarım üreticisinin, ürettiği ürüne ve yani hasat zamanına göre belirlenmektedir. Üretici Kart’a sahip olabilmek için; Kendi arazisinde veya kiralık arazide bitkisel üretim, seracılık ve hayvancılık yapıyor olmak şartı aranmaktadır. Tarımsal üretici, çiftçilik belgesi ve tapu belgeleriyle başvurarak bu karttan faydalanılabilir.

Süt Hayvancılığı İşletme Kredisi; Süt hayvancılığı ile uğraşan tarımsal üreticinin, işletmelerinin, ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik taksitli işletme kredisidir.

Spot, Borçlu Cari Hesap (Rotatif Krediler); Tarımsal işletmelerin kısa vadeli finansman ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik, vade ve faizi sabit kredilerdir. Spot kredi, vadesi ve faizi sabit, kredinin tümünün vade başında kullanılarak, faizi ile birlikte vade sonunda ödenen kredi türüdür. Spot kredilerle, faiz yükselmelerinden etkilenmek önlenilmektedir. Rotatif kredi,faizi sabit olmayan, kullanılan gün üzerinden hesaplanan faizleri üç ayda bir, dönem sonlarında tahsil edilen; kısa vadeli kredi türüdür. Limit dâhilinde, istendiği zaman istendiği miktarda nakit kullanma imkânı sağlar.

Taksitli Tarımsal İhtiyaç Kredisi; Tarımsal İhtiyaç Kredileri ile geçimini kısmen veya tamamen tarımsal faaliyetten elde ettiği gelirle sağlayan çiftçi belgesine sahip gerçek kişilere verilmektedir,

Besi Hayvanı Alım Kredisi; Besicilikle uğraşan işletmelerin besi sığırı alımı için ihtiyaç duydukları finansman desteğini sağlamaya yönelik kredilerdir. Azami limiti 1.000.00 YTL olup vadesi on iki aydır.Asgari üretim yapılan besi kapasitesinin yirmi adet olması, gerekmektedir. Besiye alınacak erkek danaların kültür ırkı veya melezi olması esastır. Şube veya Ziraat Mühendisi tarafından yetiştiricilik yapılacak işletmedeki ahırların sağlık şartlarına ve talep edilen hayvan adedine uygunluğu tespit edilerek, ekspertiz raporu düzenlenmektedir.

Yatırım Kredileri; Çiftçilik belgesine sahip gerçek kişilerin, tarımsal faaliyetleri yerine getirilmesinde önemli bir yer tutan ve faaliyet konusu ile ilgili yatırım yapmalarına imkan tanıyacak traktör ve ekipman alımlarını finanse etmek amacıyla kullanılan bir kredi türüdür.

Traktör ve Ekipman Kredisi; Geçimini kısmen veya tamamen tarımsal faaliyetten elde ettiği gelir ile karşılayan, tarımsal üretici faydalanabilmektedir.

Arazi Alım Kredisi; Arazi Alım Kredisi, geçimini kısmen veya tamamen tarımsal faaliyetten elde ettiği gelir ile karşılayan, çiftçilik belgesine sahip gerçek kişi çiftçilerin, çiftçilik faaliyetini sürdürmek için yeni alacakları arazi bedelinin finanse edilmesine yönelik tahsis edilen kredilerdir.

Sera Yapım ve Modernizasyon Kredisi;Tarımsal üreticinin, sera yapımı konusunda gerekli girdi maliyetlerinin karşılanması için ihtiyaç duyduğu finansın sağlanmasına yönelik kredilerdir.

Meyve Tesis Kredisi; Meyve tesisi kredisi, geçimini kısmen veya tamamen tarımsal faaliyetten elde ettiği gelir ile karşılayan, çiftçilik belgesine sahip gerçek kişi çiftçilerin, meyve bahçesi yapımı için ihtiyaç duyduğu, tarımsal girdi ve bakım giderlerinin finanse edilmesine yönelik kullanılan kredileri kapsamaktadır.

Hayvancılık Ekipmanına Yönelik Krediler; Süt hayvancılığı yapan işletmelerden kredilendirmeye uygun görülen işletmelerin, genel faaliyet giderlerini düşürmeye ve gelirlerini artırmaya yönelik olarak yapacakları yatırımların finansmanı amacıyla

işletmedeki sağlam inek sayısı esas alınarak verilen kredi türüdür. Örneğin, süt soğutma tankı alımında bu krediden yararlanılabilmektedir.

Süt Hayvanı Alım Kredisi; Süt hayvancılığı ile uğraşan işletmelerin süt sığırı alımı için ihtiyaç duydukları finansmanı karşılamayı amaçlamaktadır.

Besi Sığırı Alım Kredisi; Besi Sığırı Alım Kredisikullanılabilecek azami kredi limiti: 1.000.00 YTL olup maksimum vade on iki aydır. Asgari üretim yapılan besi kapasitesinin yirmi adet olması, gerekmektedir. Besiye alınacak erkek danaların kültür ırkı veya melezi olması esastır. Şube veya Ziraat Mühendisi tarafından yetiştiricilik yapılacak işletmedeki ahırların sağlık şartlarına ve talep edilen hayvan adedine uygunluğu tespit edilerek, ekspertiz raporu düzenlenmektedir.

TMO Makbuz Senedine Dayalı Krediler; TMO tarafından, çiftçiden teslim alınan bitkisel ürüne karşılık, verilen Makbuz Senetleri teminat kabul edilerek kullanılan kredi türüdür. TMO tarafından verilen makbuz senedinin vadesine göre ödeme planı belirlenmektedir (Denizbank, 12 Aralık 2011).

2.6.2.3 Şekerbank

Günümüzde Şeker bankasının tarımsal üreticiye yönelik kredi desteklerini aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz.

Zirai Krediler; Zirai krediler, tarımsal üreticinin, üretim için ihtiyaç duyduğu tohum, gübre, fide, zirai ilaç, sulama, zirai alet, yem gibi her türlü tarımsal girdinin finansmanı amacıyla kullanılmaktadır. Kredinin vadesi, gelirlerin elde edeceği, dönem içinde olacak şekilde belirlenmektedir. Belirlenen vade sonunda anapara ve faizle geri ödemesi yapılmaktadır.

Traktör Kredisi; Proforma fatura değerinin %75'ine kadar ve otuz altı aya kadar vadelerle traktör kredisi vermektedir. Çiftlik belgesi olan gerçek kişi ve zirai kesimde faaliyet gösteren tüzel kişiler traktör kredisinden yararlanabilmektedir. Kredi aylık eşit taksitler şeklinde bir, üç, altı ve dokuz aylık kullanılabilmektedir.

Damızlık Süt Sığırcılığı ve Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliği Kredisi; Tarımsal üreticinin, besi ve süt hayvancılığı için üretim girdilerinin karşılanmasına yönelik verilen bir kredi türüdür. Bu krediden faydalanabilmek için, Asgari iki yıldır

hayvancılıkla uğraşma ve en az on tane, büyükbaş hayvanının olması gerekmektedir. Hayvancılık kredileri, tarımsal üreticinin, işletme giderleri ve bu konudaki hayvan alımları dâhil, süt sağım ünitesini, süt soğutma tankını, yem hazırlama ünitesini vs yıllık yem bitkisi (yonca ve korunga) tesis giderlerini ve diğer yatırım giderlerinin finansmanı amacıyla verilmektedir.

Organik Tarım ve Sera Kredisi; Organik tarım ve sera üretimi yapan firmaların işletme ihtiyaçlarını karşılamak için verilen kredilerdir.

Tesis Kredisi; Organik tarım veya sera üretimi yapma amaçlı inşaat ve diğer yatırım maliyetlerinin finansmanı için kullanılmaktadır.

Tarımsal demirbaş kredisi; Zirai ve hayvansal üretim ile bu üretimle ilişkili iş kollarındaki faaliyetlerin makine ve ekipman ihtiyaçlarının finansmanına yönelik oluşturulmuş kredi türüdür. Kredi traktör dışındaki tüm tarımsal ve endüstriyel makine ekipmanın finansmanında kullanılabilir (Şeker bank, 9 Şubat 2012).

2.6.2.4. Türkiye İş Bankası

Türkiye İş Bankası'nın tarımsal üreticiye yönelik desteklemeleri ve kredi türleri, aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz.

Traktör Kredisi; Ziraat Odalarına bağlı tarımsal üreticilerin, yeni ve beş kadar olan ikinci el traktör alımındaki finansman ihtiyacının karşılanabilmesi için verilen kredi türüdür. Yeni traktörlerde en çok 75.000 YTL olarak kullanılan kredi türüdür. İkinci el traktörlerde ise en çok 50.000 YTL olarak kullanılan kredi tutarı, şeklindedir. Bir ile kırk sekiz ay arasında değişen vadelerle kullanılabilir.

Küçük ve Orta Ölçekli Tarımsal İşletmeler Kredisi; Ziraat Odalarına bağlı tarımsal üreticinin, ekim ve hasat zamanındaki finansman ihtiyaçlarının, karşılanması amacıyla açılan kredi türüdür. En az elli dekar tarım arazisine sahip olmak gerekmektedir. Kredinin limiti En çok 30.000. YTL dir. Kredi, en fazla on ay vadeli kullanılabilir. Faiz oranı sabittir.

Tarımsal Arazi Kredisi;Ziraat Odalarına kayıtlı, üzerinde tarımsal faaliyetini sürdüren, kendine ait tarım arazisi bulunan ve yeni tarım arazisi alımları, için kullanılan kredi türüdür. Tarımsal Arazi Kredisi'nden faydalanabilmek için

asgarielli dekar kuru veya otuz dekar sulu tapulu tarım arazisi, seracılıkta uğraşan üreticilerin ise üç dekar tapusu olması gerekmektedir.

Tarım Ekipmanı Kredisi; Birinci el, tarım makine ve ekipman, biçerdöver, pulluk, pancar hasat makinesi vb. alımlar için, bir ve kırk sekiz ay arasında, değişik vadelerle, aylık taksit ödemeli olarak kullanılan kredi türüdür. Ödemeler hasat zamanı da yapılabilmektedir

Pick - Up Türü Arazi Taşıt Kredisi; Birinci el ve ikinci el pick-up türü arazi taşıtı alımlarında, finansman ihtiyaçlarını hasat zamanına uygun olarak, esnek ödeme planlı veya aylık taksit ödemeli olarak kullanılmaktadır.

Toprak Mahsulleri Ofisi Kredisi;TMO ile İş Bankası arasında imzalanan anlaşma doğrultusunda; hububat, mısır ve çeltik ürünleri için düzenlenecek olan makbuz senetleri karşılığında kullanılmaktadır. Faizi peşin veya vade sonunda ödenebilmektedir.

Et Besiciliği İşletme Kredisi; Et besiciliği amacıyla büyükbaş hayvan yetiştiriciliği yapan; özellikle yem, elektrik, veterinerlik hizmeti gibi ihtiyaçlar için, kullanılan bir ve on iki ay arasında değişik vadelerle, kullanılan, kredilerdir.

Süt Besiciliği Hayvan Alımı Kredisi; Süt besiciliği alanında faaliyet gösteren; gebe düve alımlarının finansmanı için bir ve otuz altı ay arasında, değişen vadelerle, aylık ya da üçer aylık taksitler halinde ödemeli olarak kullanılan kredilerdir.

Süt Besiciliği Makine Ekipman Kredisi; Özellikle süt sağım ünitesi, süt soğutma tankı, yem hazırlama ünitesi, gübre sıyırıcı gibi ihtiyaçlar için kullanılabilir. Bir ve otuz altı arasında değişen vadelerle kullanılabilir. Aylık taksit ödemeli veya esnek ödeme planı şeklinde, fatura bedelinin azami %75'i kadarına kullanılabilir.

Süt Besiciliği İşletme Kredisi; Özellikle yem, elektrik, veterinerlik hizmeti gibi giderler ile işletme sermayesi ihtiyaçları için bir ile yirmi dört ay arasında değişen vadelere aylık ya da üçer aylık taksitler halinde kullanılabilir.

Seracılık İşletme Kredisi; Sebze ve muz seracılığına yönelik faaliyetlerde bulunan tarımsal üreticinin, gübre, ilaç, tohum vb. ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, vadesi bir ve otuz altı ay arasında, kullanılmaktadır.

Seracılık Yatırım Kredisi; sebze ve muz seracılığına yönelik sera yapımı ve onarımı amacıyla yapılan cam, naylon, demir, klima sistemi vb. harcamaların finansmanında kullanılabilir (İş Bankası, 5 Şubat 2012).

2.6.2.5. Garanti Bankası

Garanti bankasının tarımsal üreticiye sunduğu krediler ve desteklemeleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz;

Kısa Vadeli Üretim Finansmanı Kredileri; Ürün ön finansmanını sağlayan kredi türüdür. Kredinin geri ödemesi, tarımsal üreticinin hasat zamanına uygun olarak yapılmaktadır. Kredi on bir aya kadar geri ödemesiz, toplamda on iki ay vadeli olarak kullanılabilir. Kredi kullanımı öncesinde ekilmiş olan ürünlerin Garanti Sigorta tarafından sigortalanması gerekmektedir.

Temlikli Zirai Krediler; Sözleşmeli tarımın finansmanı için yapılandırılmış olan kredi türüdür. Üreticilerin, üretim öncesinde ve esnasında ortaya çıkan ihtiyaçlarının finansmanını sağlamak üzere geliştirilen kredi türüdür. Kredi vadesi üretilen ürünün hasat döneminde yapılmaktadır.

Traktör ve Biçerdöver Kredileri; Her marka traktör ve biçerdöver alımları için altmış aya kadar vadeli olabilen geri ödemesi hasat zamanı olan kredi türüdür. Proforma faturanın %80 'inin kredilendirilebildiği kredi, yalnızca yeni traktör veya biçerdöver alımları için geçerlidir.

Çiftçi Kredi Kartı; Ticari faaliyetlerde kullanılmak üzere çiftçiler 1,000 YTL limite kadar ticari kredi kartı kullanılmaktadır.

TMO Makbuz Senedi Kredileri; Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) makbuz senetleri karşılığında kullanılan kredilerdir.

Sera Kredileri; Sera yapımına yönelik yapılan yatırımların finansmanı amacıyla verilen kredilerdir. Minimum otuz dönüm, tapulu veya yirmi dönüm, sulanabilir tarla

veya örtülü tarım yapılması durumunda üç dönüm ekim yapılan arazi sahibi, olma koşulu aranmaktadır.

Tarım Sigortaları; Her tür ürün, dolu ve yangın riskine karşı tarımsal üreticiye sunulan garantidir. Sigorta türünden faydalanabilmek için; Minimum otuz ile yetmiş dönüm tapulu veya yirmi dönüm, dönüm sulanabilir tarla veya örtülü tarım yapılması durumunda üç dönüm ekim yapılan arazi sahibi olma şartı aranmaktadır (Garanti Bankası, 5 Şubat 2012).

2.6.2.6. Finansbank

Finans Bankası'nın Tarım ve hayvancılık sektörü ve bunların alt sektörlerine yönelik sunduğu kredi çeşitleri ve özellikleri;

Modern Tarım Kredisi; sera veya organik tarım yatırımı yapmak veya mevcut yatırımlarını yenilemek isteyen tarımsal üreticiye, 100,000 YTL'ye kadar kredi sağlayan ve kırk sekiz aya kadar vade sunan kredi türüdür.

Tarım Makinesi Kredisi; Tarımsal üreticinin birinci el, Tarım Makinesi ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla verilen kredi türüdür. On iki ay ile altmış ay arasında vade sunulan, hasat dönemine kadar geri ödemesiz kredi türüdür.

Mahsul Destek Kredisi; Tohum alımı, gübreleme, sulama gibi oluşabilecek ihtiyaçlar için, hasat dönemine kadar geri ödemesiz veya on iki ay vade sunan tarımsal kredi türüdür.

Tarım Arazisi Alımı Kredisi; Tarımsal üretim yapılan araziyi büyütmek amacıyla gerçekleştirilecek ihtiyaçlar doğrultusunda, altmış aya kadar vade sunan kredi türüdür.

Hayvancılık Destek Kredisi; Hayvancılık ile uğraşan tarımsal üreticinin, hayvan bakım, yem, tohumlama gibi işletme sermayesi türünden ihtiyaçları için oluşturulan kredi türüdür. Üç ay ön ödemesiz ve on iki aya varan vade, imkânı sağlamaktadır.

Modern Hayvancılık Yatırım Kredisi; Tarımsal üreticinin, 100.000 YTL ve üzeri kredi taleplerinin, finansmanı amacıyla, on iki ay ön ödemesiz ve altmış ay vadeli kredi imkânı sağlamaktadır. 100.000 YTL altı taleplerde kırk sekiz ay vade verilmektedir.

Hayvan Alım Kredisi; Hayvancılık ile uğraşan tarımsal üreticinin, yeni hayvan alımlarını finanse etmek için sunulan kredi, türüdür. Altı ay ön ödemesiz ve yirmi dört ay vade imkanı bulunmaktadır.

Hayvancılık Makine ve Ekipman Kredisi; Süt sağım ünitesi, süt soğutma tankı, yem karma makinesi,sürü yönetim sistemleri vb. hayvancılıkta ihtiyaç duyulan bütün makine ve ekipman alımları için üç ay ön ödemesiz otuz altı ay vade ile kredi imkanı verilmektedir (Finansbank, 3 Ocak 2012).

2.6.2.7. Anadolu Bankası

Anadolu Bankası'nın tarım ve hayvancılık sektörü ve bunların alt sektörlerine yönelik sunduğu kredi çeşitleri ve özellikleri;

Tarım Kart; tarımsal üreticinin nakit akışını ve ürün finansmanına yönelik ihtiyaçlarını karşılaması amacıyla kullanılan kartlı ödeme sistemidir. Türkiye'nin her yerinde alışveriş ve nakit çekme imkânı sunmaktadır.

Tarımsal İşletme Kredisi;Tarımsal üreticinin, tarımsal faaliyetleri ile ilgili ihtiyaçlarının finanse edilmesini sağlayan kredi türüdür.

Bitkisel Ürün Sigortaları; Açık alanlarda ekim, dikim yapılan tüm bitkisel ürünler için dolu ve yangın riskinin neden olduğu hasarlar, sebze ve meyveler için dolu ve yangın teminatlarına ek olarak kalite kaybı teminatı da sigorta kapsamına alan kredi türüdür.

Sera Sigortaları; Örtü altı yetiştiriciliğinde, dolu, fırtına hortum teminatı paket olarak verilmektedir. Ayrıca deprem, heyelan, taşıt çarpması, kar ağırlığı gibi risklere karşı sigorta çeşitleri bulunmaktadır.

Hayvan Hayat Sigortaları; Her türlü hayvan hastalıkları, ölüm, mecburi kesim, kazalar ve zehirlenmeler sigorta kapsamına alınmaktadır.

Kümes Hayvanları Sigortası; Bu sigorta, kapalı sistemde üretimi yapılan, bio-güvenlik ve hijyen kuralları sağlanmış tesislerde yetiştirilen kümes hayvanlarında oluşabilecek her türlü kanatlı hayvan hastalıkları, kazalar, zehirlenmeler, doğal afetler, yangın sebebiyle meydana gelen ölümler, zorunlu öldürmeler ve zorunlu

kestirmeler sebebiyle meydana gelen zararları kapsamaktadır (Anadolu Bankası, 11 Şubat 2012).

2.6.2.8. Türkiye Ekonomi Bankası

Türkiye ekonomi Bankası'nı tarım ve hayvancılık sektörü ve bunların alt sektörlerine yönelik sunduğu kredi çeşitleri ve özellikleri; tarımsal krediler, işletme ve yatırım kredisi olarak ikiye ayrılmaktadır.

Hasat kredisi; Tohum, gübre, ilaç alımı, sulama, sürüm ve işçilik maliyetleri ile ilgili verilen kredi türüdür. Ürünün hasat dönemine bağlı olarak 12 aya kadar vade, ürüne göre özel limit imkânı sunulmaktadır.

Tarımsal Borçlu Cari Hesap Kredisi; Tarımsal üretime ve nakit akışına uygun rotatif (borçlu cari hesabı) kredi türüdür. On iki aya kadar vade imkânı ile kullanılmaktadır.

Organik Tarım Kredisi; Organik üretim yapan tarımsal üreticiye, on iki aya kadar vade imkânı ile kullandırılmaktadır.

İyi Tarım Uygulamaları Kredisi (ITU); İyi tarım uygulamalarına (ITU) uygun olarak üretim yapan işletmelere on iki aya kadar vade seçeneği bulunmaktadır.

Sözleşmeli Üretim Kredisi; Bir firma adına üretim yapan tarımsal üreticiye özel kredi çeşididir. On iki aya kadar vade imkânı sunmaktadır.

Tarımsal Gelir Kredisi; Tarımsal üreticinin ürününü satıp, parasını daha sonra alacağı durumlarda, müstahsil(fatura yerine geçen belge) makbuzuyla alınan kredi türüdür. Sekiz aya kadar vade sunmaktadır.

Arıcılık Kredisi; Kovan, petek, şeker, nakliye vb. ihtiyaçların karşılanmasına yönelik kredi türüdür. On iki aya kadar vade imkânı sunmaktadır.

Süt Hayvancılığı Kredisi; Süt hayvanlarının yem, ilaç ve bakım giderlerini karşılayan kredi türüdür. On sekiz ay vade imkânı üçer aylık taksitlerle geri ödeme imkânı sunmaktadır.

Besicilik Kredisi; Büyükbaş hayvanların kesimine kadar olan süreçteki masraflarını karşılamaya yönelik kredi türüdür.

Tavukçuluk Kredisi; Beyaz et veya yumurta üretimi yapan üreticilerin yem, civciv ve işçilik giderlerini karşılamaya yönelik kredi türüdür.

TMO Makbuz Senedi Kredisi; Toprak Mahsulleri Ofis'inde (TMO) emanete bırakılan ürünün, makbuz senedine karşılık verilen kredi türüdür.

Tarımsal Kredili Mevduat Hesabı (KMH); Tarımsal üreticinin, üretim çeşidine ve nakit akışınıza uygun limitte, açılan mevduat hesabıdır.

Tarımsal Proje Kredisi; Tarımsal üreticinin hibe destekli projeleri için verilen kredi türüdür. Makine ve ekipman alımlarında kırk sekiz aya kadar, vade sunulmaktadır.

IPARD Kredi Niyet Mektubu; IPARD kapsamında, müşterilerin projeleri için kredi niyet mektubu, verilmesini kapsamaktadır.

Süt Hayvancılığı; Mevcut işletmesi olan ya da yeni işletme kuracak yetiştiricinin, barınak yapımı ve tadilatı ile süt hayvanı ve ekipman alımına yönelik kredi türüdür. Altmış aya kadar vade imkânı sunmaktadır.

Besicilik Kredisi; Etçil hayvan yetiştiriciliğine yönelik barınak yapımı ve tadilatı ile işletmelerin makine ve ekipman ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik kredi türüdür. Altmış aya kadar vade imkânı sunmaktadır.

Seracılık kredisi; Sera yapımına yönelik yatırım veya mevcut serasında tadilat yapmak isteyen tarımsal üreticiye altmış ay vadeli olarak sunulan kredi türüdür.

Arazi ve İşletme Alımı Kredisi; Yeni tarla alımı için verilen kredi türüdür.

Çiftlik ve Bahçe İnşası/Modernizasyonu; Çiftlik veya bahçesinde tadilat ve yenilik yapmak isteyen üreticileri, desteklemek için verilen kredi türüdür.

Modern Basınçlı Sulama Sistemleri; Basınçlı sulama tesisi için gerekli finansman kaynağının sunulduğu kredi türüdür. Altmış aya kadar vade imkânı sunmaktadır.

Traktör Kredisi; İşletmelerin traktör alımlarını, finanse etmek için uygulanan kredi türüdür. Yetmiş iki aya kadar vade imkânı sunulmaktadır

Makine Ekipman Kredisi; Tarımsal amaçlı tüm makine ve ekipman alımları için kırk sekiz aya kadar vade imkanı sunan kredi türüdür.

Harman Kart; Tarımsal üretime yönelik ihtiyaçların karşılanmasını sağlayan banka kartıdır (Türkiye Ekonomi Bankası,17 Şubat 2012).

3. BÖLÜM

TARIMSAL KREDİLER VE TARIM SEKTÖRÜ ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİLERİ

3.1. AMAÇ

Bu bölümde Türk Bankacılık sisteminde tarıma verilen krediler ile tarım sektörüyle ilgili üç önemli makro ekonomik değişken olan tarımsal üretim, tarımsal ihracat ve tarımda istihdam değişkenleri arasında nedensellik ilişkisi incelenecektir. Tarımsal krediler ile tarım sektörü arasında nedensel bir ilişkin olabileceğine ilişkin görüş, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki potansiyel ilişkinden motive olmuştur. Bu amaçla yapılacak nedensellik analizinde, Granger nedensellik yöntemi kullanılacaktır. Bu amaçla öncelikle Türk tarım sektöründe Granger Nedensellik sınavasının yapıldığı çalışmalara değinilecek, ardından uygulanacak test yöntemi ve kullanılacak seriler ele alınacak ve nedensellik sınavasının sonuçları sunulacaktır.

3.2 LİTERATÜRDE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Bu başlıkta Türkiye ekonomisinde tarım sektöründe yapılmış nedensellik analizi yönteminin kullanıldığı ampirik bulgular sunan çalışmalara değinilecektir. Literatürde fazla sık rastlanmamasına karşın öne çıkan bazı nedensellik çalışmaları bulunmaktadır. Abay, Sayan, Miran ve Bayaner (2001)' in çalışması bu çalışmalardan biridir. Tarım sektörüne yapılan transferlerle enflasyon arasındaki ilişkinin yönünü Granger Nedensellik Testi ile belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada, tarıma yapılan transferlerin genel fiyat düzeyini artırıcı, yani enflasyonist etkisine dair bulgular sunulmuştur.

Terzi ve Otlular (2004)'in çalışması ise bir başka nedensellik çalışmasıdır. Bu çalışmada enflasyon ve sektörel büyüme oranları arasındaki ilişkiyi birim kök ve nedensellik analiziyle incelenmiştir. Analiz sonucunda enflasyon dan tarım sektörüne doğru tek yönlü nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kesbiç, Baldemir ve Doğan (2005) Türk tarım sektörünün rekabet gücünü belirlemek amacıyla Endüstri İçi Ticaret Katsayıları yardımıyla bir endeks oluşturarak, firma içi ve firma dışı değişkenlere nedensellik testi uygulamışlardır. Tarım ürünleri piyasasında, çiftçilerin desteklenmesiyle aldıkları fiyatlar ile desteklenmesiz aldıkları fiyatlar arasında oranı gösteren nominal yardım katsayısının artmasının, yapılan analiz sonucunda rekabet gücünü azalttığı sonucuna ulaşmışlardır.

Yıldız ve Oğuzhan (2007) Türkiye Ekonomisinin, 1963–2004 dönemine ait verilerinden yararlanarak, uygulanan para politikalarının tarımsal üretim etkisini, Var Modeli ile analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda, tarımsal kredilerin, üretim üzerindeki etkisinin yüksek olduğu ve sektörün sorunlarının giderilmesinde diğer değişkenlere göre daha önemli olduğu ortaya çıkmıştır.

Nedensellik analizinin yöntem olarak kullanıldığı bir başka çalışma ise Türkekul (2008)'ün çalışmasıdır. Türkiye ekonomisinde 1988–2005 yılları arasında enflasyon ve tarımsal büyüme arasında ilişkiyi Granger Nedensellik Testiyle araştırmışlardır. Analiz sonucunda enflasyondan, tarımsal büyümeye doğru tek yönlü bir nedensel ilişki olduğu sonucuna varmışlardır. Ayrıca tarım sektörünün enflasyondan olumsuz etkilendiği belirlenmiştir.

Erdal ve Uzunöz (2008) Türkiye’de 1995–2007 döneminde fındık ihraç fiyatları, döviz kuru ve Avrupa fındık borsa fiyatları arasındaki nedensellik ilişkisi araştırmışlardır. Türkiye de fındık ihraç fiyatları ve Avrupa fındık borsa fiyatlarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir. Aktaş, Tuncer ve Aydın (2010), 1980–2009 yılları arasında, Türkiye de yaşanan krizlerin tarımsal makro ekonomiye etkilerini Var Modeliyle incelemişlerdir. Yapılan analiz sonucunda Türkiye’deki krizlerle tarımsal ihracat ve ithalat miktar endeksleri, tarımsal nispi fiyatlar ve reel döviz kuru arasında anlamlı bir ilişki tahmin edilmiştir. Ancak kriz yılları ile tarımsal gayri safi yurt içi hâsıla arasında önemli bağlantının olmadığı görülmüştür.

3.3. NEDENSELLİK TESTİ

Nedenselliğin kavramsal olarak tanımında farklı görüşler bulunmaktadır. Bu tanımlar Aristo'ya kadar dayanmaktadır. Aristo neden ile sonuç arasında gerekli bir ilişkinin bulunduğunu bu yüzden nedensiz sonuç olamayacağını söylemektedir. (Işığışık, 1994: 10-11)

Nedensellik kavramını farklı dallardaki düşünürler farklı tanımlamalar getirerek açıklamışlardır. Örneğin, Rasyonalistler, nedenselliğe gözlem ve metafizik boyutu ekleyerek açıklarken, Ampiristler gözlenen olgular arasındaki ilişki olarak ifade etmişlerdir (Işığışık, 1994: 14).

Nedenselliğin operasyonel anlamda tanımlamasını Granger sağlamıştır. Granger nedenselliğin geçmişin şimdiki zamana ve gelecek zamana neden olmasıyla mümkün olacağını söylemektedir. Ayrıca nedenselliğin belirlenebilmesi için bir grup skolâstik sürecin gerektiğinden söz etmektedir. Grangere göre; neden sonuçtan önce gelmesi, geleceğin geçmişe neden olamayacağını göstergesidir. Nedensel ilişkide bağımlı değişken, bağımsız değişkenin yalnızca şimdiki dönemdeki değeriyle değil aynı zamanda geçmiş dönemdeki değeriyle de ilişkilendirmektedir (Ergeç, 2001: 79).

Nedenselliğin yönü, değişkenlerin bağımlı ya da bağımsız olduğunu belirleme açısından önemlidir. Nedenselliğin yönü, iki ya da daha çok değişken arasındaki ilişkinin tek yönlümü, iki yönlümü veya anlak olarak mı değişimlerini belirlemek için kullanılır.

X_t : t dönemindeki X değişkeninin değeri

Y_t : t dönemindeki Y değişkeninin değeri

Ω : X_t, Y_t dönemini içeren bilgi kümesi

$t = 0, +1, +2, \dots, -1, -2, \dots$

$\sigma^2(Y_t/\Omega) < \sigma^2(Y_t/\Omega - X)$ İse $X_t Y_t$ 'ye neden olduğu söylenebilmektedir.

Burada $Y_t/\Omega - X$, bilgi kümesindeki X dışındaki bilgiyi göstermektedir. Böylece Granger anlamında tek yönlü nedensellik, $X_t Y_t$ 'ye neden olurken Y_t 'nin X_t 'ye neden olmaması durumu tek yönlü nedensellik olarak tanımlanmaktadır. Bu durum ise Y_t 'nin X_t 'ye göre dışsal bir değişken olduğunu göstermektedir (Işığışık, 1994: 81).

Bir modelde İki yönlü nedenselliğin bulunması her iki değişkenin de modele içsel olarak girmeleri anlamını gelmektedir. Nedensellik X_t 'den Y_t 'ye doğru veya

sadece Y_t ' den X_t 'ye doğru olabileceği gibi, hem X_t ' den Y_t 'ye doğru hem de Y_t 'den X_t 'ye doğru olabilir. Bu durum iki yönlü nedensellik (geribildirim) anlamına gelmektedir. İki yönlü nedenselliğin bulunması iki değişkeninde modelde içsel olarak yer almalarını sağlar. İki yönlü nedensellik $X \Leftrightarrow Y$ şeklinde ifade edilmektedir. İki yönlü nedenselliğin gerçekleşmesi için, $\sigma^2(Y_t/\bar{\Omega}) < \sigma^2(Y_t/\bar{\Omega} - \bar{X})$ ve $\sigma^2(X_t/\bar{\Omega}) < \sigma^2(X_t/\bar{\Omega} - \bar{Y})$ koşulunun birlikte gerçekleşmesi gerekmektedir (Işığışok: 1994: 82).

Y 'nin gerçek değerini tahmin etmede X 'in şimdiki değerinin, modelde yer almaması, daha iyi sonuç verirse o zaman X 'ten, Y 'ye anlık nedensellik söz konusu olmaktadır. Anlık nedensellik X ' ile Y 'yi içeren modellerden hareketle $\sigma^2(Y_t/\bar{\Omega}, \bar{X}) < \sigma^2(Y_t/\bar{\Omega})$ koşulunun gerçekleşmesiyle X 'ten, Y 'ye anlık nedensellik olduğu söylenmektedir Yukarıda sözü edilen tüm nedensellik türü tanımları, serilerin durağan olması durumunda geçerlidir. Durağanlık yoksa nedensellik t dönemine bağlı olacak ve genelde nedenselliğin varlığı zaman boyunca değişecektir (Işığışok: 1994: 83).

Örneğin ABD eski başkanı, G.Bush'un geçirdiği bir rahatsızlık, dünya borsalarını hemen etkilemiş ve iki saat sonra sağlığının düzelmesiyle, anlık nedensellik yaşanmıştır. Bu iki olay aynı anda yaşanmış gibi görünse de, önce G.Bush rahatsızlanmış sonra, borsada dalgalanma gündeme gelmiştir. Sonuç olarak bu durum zamansallık kavramının işlediği ve anlık nedenselliğin zamansallık kavramını değiştirmedeği görülmektedir (Işığışok,1994: 14).

Nedenselliğin yönünü belirlemek amacıyla farklı nedensellik testleri bulunmaktadır. Bu testler Granger, Sims, Haugh tarafından ortaya çıkarılmıştır. Standart Granger nedensellik testi, iki değişken arasındaki nedenselliğin varlığını ve yönünü test etmek için kullanılmaktadır. Granger yüksek dereceli iki değişkenli otoregresif sürecin yardımıyla nedenselliğin test edilebilir hale gelmesini sağlamıştır. Ayrıca anlık nedenselliğinde olabilirliğini test etmiştir (Işığışok, 1994: 92). Granger analizinin diğer analizlerden üstün kılan yönü çift yönlü nedenselliği sınamadaki uygunluğudur. Bunun yanı sıra Granger nedensellik testindeki gecikmeli dönem sayısının keyfi olması konusunda eleştirilmektedir (Işığışok, 1994:104).

Zaman serileri analizi, belirli zaman aralıklarında gözlenen bir olay hakkında geleceğe yönelik tahmin kurmada kullanılan bir yöntemdir. Örneğin, aylık ortalama sıcaklığı, günlük gazete satışını, gösteren seriler bu niteliktedir. Zaman serileri geçmiş dönemlerle ilgili gözlem değerleriyle, geleceğe yönelik tahminler yapabilmemizi sağlamaktadır.

Zaman serileri, trend, mevsimlik dalgalanmalar, konjoktürel dalgalanmalar ve düzensiz hareketlerden etkilenmektedir. Zaman serisinin uzun dönemdeki hareketini trend göstermektedir. Trend kararlı düşme ya da yükselme durumu ifade etmektedir. Mevsimlik Dalgalanma zaman serilerinin, mevsimlere göre değişmesini ifade etmektedir. Mevsimlik dalgalanmalar genellikle aylık ve üçer aylık verilerde kendini göstermektedir. Konjoktürel dalgalanmalar dönemsel dalgalanmalar olarak bilinmektedir. Düzensiz hareketler ise ender olarak görülmekle beraber önceden belirlenmemektedir (Işığışık,1994: 44).

Zaman serileri ortalamadan gösterdiği sapmalara göre durağan ve durağan olmayan seriler olarak, ayrılmaktadır. Zaman serisinin durağan olması, serinin geçmişe dair çok az bilgi taşıması anlamına gelmektedir. Bunun sonucu olarak da herhangi bir şokun etkisi geçici olacak ve seriler ortalama etrafında hareket edecektir. Durağan zaman serileri, sabit ortalamaya sahiptir. Serinin ortalama ve varyansının sabit olması durumunda serinin durağan sürece sahip olduğu ifade edilmektedir.

Durağan olmayan serileri, durağan hale getirmek ve serileri mevsimlik etkilerden arındırmak gerekir. Bu durumda seriyi durağanlaştırmak amacıyla çeşitli yollara başvurulur;

- Logaritma alma
- Fark alma
- Filtreleme
- Trendden arındırma. (Işığışık, 1994: 48).

Ekonomik değişkenlerin, gerçek değerlerinden çok logaritmik değerleriyle doğrusal özellikte olmaktadır. Bundan dolayı analizlerde serilerin gerçek değerleri yerine logaritmik değerleri kullanılmaktadır. Logaritma almanın yanı sıra

durağanlığın genellikle birinci veya ikinci dereceden fark alınmasıyla sağlanabileceğini belirtmektedir (Işığışık, 1994: 48-49).

Zaman serileri analizinde durağanlık kavramı, birim kök testleriyle sınanmaktadır. Bir zaman serisinin ortalaması ile varyansının (ortalamaya göre dağılım) zaman içinde değişmiyor ve iki dönem arasındaki ortak varyansı, bu ortak varyansın hesaplandığı döneme değil de, yalnızca iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı ise seri durağandır (Gujarati, 1999: 713). Zaman serileri analizinde, durağan olmayan serilerle çalışıldığında, oluşturulacak regresyonun sonuçları gerçekçi olmamaktadır. Bundan dolayı, zaman serileri ile çalışırken dolayısıyla sahte regresyona neden olmaktadır. Bu nedenle, zaman serileri ile çalışırken, öncelikle serilerin durağanlığının test edilmesi gerekmektedir (Terzi, 2004: 65).

Zaman serilerinin durağanlığının sınanmasında, birçok test kullanılmaktadır. Uygulamada genel olarak Dickey ve Fuller tarafından geliştirilen “Genişletilmiş Dickey Fuller” (ADF) birim kök testi kullanılmaktadır.

Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testi, serilerin birim kök içerip içermediğinin test edilmesidir. Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) testinde serilerin durağanlığının sınanmasında, sabitsiz, sabitli ve trendli bir süreç izlenmektedir. Bu izlenen yolda, seriler hangi süreçte durağan hale geldilerse, o süreç baz alınmaktadır. Örneğin seri, sabitli bir süreçte durağan hale geldiyse, diğer süreçleri incelemeyen, bu değer esas alınmaktadır. İki zaman serisi, aynı dereceden durağan ise bu ilişki gerçek bir ilişkidir. Yani ilişkinin gerçek olması için serilerin eşbütünleşik ve aynı dereceden yakın değerler alması gerekmektedir (Aktaş; Enders, 2009: 38)

Bu çalışmada ele alınan zaman serilerinin durağanlık analizi, Dickey ve Fuller tarafından geliştirilen “Genişletilmiş Dickey-Fuller” (ADF) birim kök testi kullanılarak yapılmıştır. Bu analizde aşağıdaki denklem kullanılmaktadır.

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \alpha_i \Delta Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (1)$$

Burada ΔY_t ; durağan olup olmadığı analiz edilen değişkenin birinci farkı, t genel eğilim değişkeni, ΔY_{t-1} gecikmeli fark terimleridir. Gecikmeli fark terimlerinin konulmasının nedeni hata teriminin ardışık bağımsız olmasını sağlamaktır

(Gujuratti,1999:720). Denklemden “k” olarak ifade edilen gecikme uzunluğu, genelde Akaike veya Schwarz bilgi kriterleri kullanılarak belirlenmektedir. ADF testi, denklemden α katsayısının istatistiksel olarak sıfıra eşit olup olmadığını test etmektedir. Sonucun sıfır olması, serilerin birim kök içerdiğini ve durağan olmadığını göstermektedir. Bu sınıma, elde edilen ADF-t istatistiğinin MacKinnon kritik değerleri ile karşılaştırılmasıyla yapılmaktadır. Eğer ADF-t istatistiği MacKinnon kritik değerinden büyükse ele alınan zaman serisi durağan demektir. Aksi takdirde seri durağan değildir ve durağanlığı sağlanıncaya kadar farkının alınması gerekir. (Karaca, 2003: 249). Serilerin durağan hale gelinceye kadar farkının alınması, değişkenlere ait bilgi kaybına sebep olmaktadır. Bu nedenle yapılması gereken serilerin bütünleşme düzeylerinin belirlenmesi olmalıdır. Eğer analize konulan değişkenler, aynı dereceden bütünleşik ve zaman içinde birlikte hareket ediyor ise, bu durum değişkenler arasında ilişkinin, ampirik olarak doğrulandığını göstermektedir (Balaylar ve Duygulu 2004: 16–17). ADF testi sadece tek birim kökün varlığını test etmek için geliştirilmiş bir testtir. Ancak, bir zaman serisinin birden fazla birim köke sahip olması durumunda, seriye ADF testi uygulandığında bir takım istatistiksel sorunlarla karşılaşılabilir.

Eşbütünleşme analizi durağan olmayan zaman serilerinde uzun dönem ilişkisinin tahmin edilmesinde kullanılmaktadır. Yani zaman serileri arasında denge olup olmadığını belirlememizi sağlamaktadır. Eşbütünleşme test yöntemi Granger tarafından geliştirilmiştir. Eşbütünleşmenin sağlanabilmesi için, zaman serisi değişkenlerinin aynı dereceden bütünleşik olmaları gerekmektedir. Bunun yanı sıra serilerin doğrusal bileşimlerinden elde edilen, hata terimi bütünleşik ise serilerin eşbütünleşik özelliğe sahip olmaktadır (Ekinci ve Gül, 2006: 96). Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisini belirlemek amacıyla yaygın olarak Engle ve Granger, Johansen ve Juselius tarafından önerilen testler kullanılmaktadır.

Eşbütünleşme ve hata düzeltme modeli tahmini üç aşamadan oluşmaktadır; İlk aşamada, kullanılan her bir serinin ayrı ayrı durağan olup olmadığını tespit edilmesidir. İkinci aşamada ise; değişkenler arasında eşbütünleşmenin var olup olmadığını araştırılmasıdır. Değişkenler eşbütünleşik ise, yani uzun dönem ilişkisine sahipse, uzun dönem esneklikleri eşbütünleşme regresyonundan tahmin

edilebilir (Nişancı, 2005; 22). Bu analiz, Johansen Eşbütünleşme Testi kullanılarak yapılabilir. Johansen testi, maksimum olabilirlik yöntemini kullanarak, eşbütünleşme ilişkisinin sayısını ve bu ilişkinin parametrelerini bulmaya yardımcı olmaktadır. Ayrıca, olabilirlik oranlarını elde etmek için bir hata düzeltme modelinin tahmin edilmesini gerektirir. Bu yöntemde, sistemdeki tüm içsel değişkenlerin gecikmeli değerlerinin bir fonksiyonu olan her değişken, bir VAR yöntemi kullanılarak modellenmektedir (Kasman ve Kasman, 2004; 127). Üçüncü aşamada, kısa dönem esneklikleri ve uyarılma hızı hata düzeltme modelinden tahmin edilebilir (Kızılgöl, 2006: 8).

Engle ve Granger yöntemi iki değişken için geliştirilen ve iki aşamalı bir testtir. Engle ve Granger testi, durağan olmayan ve bütünleşme dereceleri aynı olan değişkenlere ait regresyonun tahmin edilmesini ve sonrada bu regresyondaki hata teriminin birim köke sahip olup olmadığını test edilmesidir. Johansen, geliştirdiği yöntem ile tüm değişkenlerin içsel olarak kabul edildikleri VAR modelinden yola çıkarak değişkenler arasında kaç tane eşbütünleşim vektör olduğunu test edebilmektedir. Kullanılan Engle ve Granger ve Johansen ve Juselius eşbütünleşik yöntemlerinin ortak noktası ise; eşbütünleşim ilişkisi araştırılacak olan serilerin düzeyde durağan olmaları ve aynı dereceden farkı alındığında durağan hale gelmeleridir. Eğer bu serilerden bir veya daha fazlası düzey halinde duragan, yani $I(0)$ ise, bu testler ile eş bütünleşme ilişkisi araştırılmaz (Erbaykal, 2007: 34).

Engle ve Granger eşbütünleşme yöntemine göre X_t ve Y_t serileri durağan değil, ancak bu serilerin doğrusal bir bileşimi durağan oluyorsa X_t ve Y_t bütünleşmiş denir. X_t ve Y_t $I(1)$, diğer bir ifadeyle birinci farklarında durağan ancak bu değişkenlerin doğrusal bir bileşimi durağan yâda sıfırıncı dereceden bütünleşmiş ($I(0)$) ise bu iki zaman serisi için eşbütünleşmiş oldukları söylenir. Eşbütünleşme eksikliği, değişkenler arasında uzun dönem dengesinin olmadığı anlamına gelir (Ekinci ve Gül, 2006: 96). Granger, bu değişkenler arasındaki kısa dönemli nedensellik ilişkisinin “Vektör Hata Düzeltme Modeli” (VECM) kullanılarak incelenebileceğini ifade etmiştir. Eşbütünleşme ilişkisi var olduğunda, en az bir yönlü nedensellik ilişkisinin bulunması beklenmektedir (Ekinci ve Gül, 2006, 97).

Hata düzeltme (error-correction) yaklaşımı, değişkenler arasındaki uzun dönem dengesi ile kısa dönem arasında ayırım yapmaya ve kısa dönemin belirlenmesi amacıyla kullanılmaktadır. Hata düzeltme modellerinin temel amacı, kısa dönemli dengesizliğini ortadan kaldırmaktır. Hata düzeltme modeli, bağımlı değişkendeki değişimin, bağımlı ve bağımsız değişkenlerin, gecikmeli değerleri ile uzun dönemli ilişkinin, hata terimi arasında kurulan regresyon yardımı ile çözülmesidir. Ancak eşbütünleşik seriler arasında her zaman hata düzeltme mekanizması çalışmayabilmektedir. (Gujarati, 1999: 728-729).

Hata düzeltme modelinin işleyişi aşağıdaki şekilde ifade edilebilir;

$$\Delta Y_t = \alpha + \sum_{i=1}^m \beta_i \Delta X_{t-1} + \sum_{i=1}^n \delta_i \Delta Y_{t-1} + \lambda EC_{t-1} + \varepsilon_t \quad (2)$$

$$\Delta X_t = \alpha + \sum_{i=1}^l \beta_i \Delta X_{t-1} + \sum_{i=1}^p \delta_i \Delta Y_{t-1} + \lambda EC_{t-1} + v_t \quad (3)$$

(2) nolu denklem, Y’de ki değişmeyi X’teki değişmeye ve bir önceki dönemin dengeleme hatasına bağlamaktadır. İlgili regresyon denkleminde, ΔX , ΔY ’de ki kısa dönem sapmaların etkisini yakalarken EC_{t-1} koentegrasyon denkleminde elde edilen hata terimlerinin bir gecikmeli dönemini göstermektedir. Hata düzeltme değişkenlerin uzun dönem denge değerine yaklaşmasını sağlamaktadır. Hata düzeltme katsayısının (λ) anlamlı çıkması, yani negatif ve anlamlı oluşu, sapmanın var olduğunu göstermektedir. Katsayının büyüklüğü ise uzun dönem denge değerine doğru yaklaşma hızının bir göstergesidir. Denge durumundan kısa dönemli sapmalar hata düzeltme parametresinin katsayısının büyüklüğüne bağlı olarak düzeltilecektir (Artan ve Berber, 2004: 23–24). Bu test tekniğine göre; maksimum özdeğer istatistiği veya iz istatistiği değerleri, istatistiksel olarak eşbütünleşik vektörlerin önemli olduğunu gösteriyorsa seriler arasında uzun dönemli durağan bir ilişki olduğu kabul edilir.

3.4. VERİ SETİ VE NEDENSELLİK TESTİNİN UYGULANMASI

Bu çalışmada Türkiye ekonomisinde Tarımsal krediler ile tarımsal bazı makro ekonomik değişkenler arasında Granger Nedensellik ilişkisi analiz edilecektir. Bu analizlerde kullanılacak seriler Tablo 6’da sunulmuştur. Tarımsal kredi, tarımsal

istihdam, tarımsal ihracat ve tarımsal üretime ilişkin 2003:1 ve 2011:4 yılları arası 36 adet çeyrek dönem gözlem analiz edilmiştir. Tarımsal üretim ve tarımsal ihracata ilişkin seriler miktar olarak değil, parasal değişkenler olarak dikkate alınmıştır. Seriler analize dahil edilmeden, logaritmaları alınmış ve mevsimselliğin etkisi önemli görüldüğü için CensusX12 yöntemi kullanılarak mevsimsellikten arındırılmıştır.

Tablo6: Değişkenler

<i>LOGKREDI_SA</i>	<i>Kredi(reel)(log,mevsimsel etki)</i>
<i>LOGIST_SA</i>	<i>İstihdam (log, mevsimsel etki)</i>
<i>LOGIHR_SA</i>	<i>İhracat (log, mevsimsel etki)</i>
<i>LOGURE_SA</i>	<i>Üretim (log,mevsimsel etki)</i>

Bu bölümün üçüncü başlığında da anlatıldığı gibi, nedensellik analizine dahil olacak serilerin durağan olması gerekmektedir. Bu sebeple serilerin durağanlıkları ADF test yöntemi ile sınanmıştır. Durağanlık testine ilişkin sonuçlar aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 7: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

	Seviye			Seviye			Birinci Fark		
	Test İstatistiği	Gecikme	Model	Test İstatistiği	Gecikme	Model	Test İstatistiği	Gecikme	Model
<i>logkredi_sa</i>	-0.65900	0	I	-2.07492	1	T+I	-5.7360*	0	I
<i>logist_sa</i>	-2.37258	2	I	-1.74662	5	T+I	-6.1061*	1	I
<i>logihr_sa</i>	-2.95288	2	I	-2.61225	4	T+I	-7.4657*	1	I
<i>logure_sa</i>	-1.67081	0	I	-3.13145	0	T+I	-7.8172*	0	I

I: Testler sabit içermekte ancak trend içermemektedir.

T+I: Testler sabit ve trend içermektedir.

* %1 anlam düzeyinde değişkenlerin durağan olduğunu göstermektedir.

Durağanlık testlerinin sonuçları tüm seriler için benzer çıkmıştır. Serilerin seviye düzeylerinde durağan olmadıkları, birinci farklarında durağan oldukları görülmüştür. Dolayısıyla seriler farkları alınarak analizlere dahil edilmiştir.

Yapılacak analizlerde değişkenlere ilişkin gecikme dönemlerinin belirlenmesine karar vermek adına uygulanan gecikme uzunluğu testi sonuçları Tablo 8 de sunulmuştur.

Tablo 8: Gecikme Uzunluğu Test Sonuçları

	Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
<i>LOGURE_SA</i>	0	99.03024	NA*	6.55e-06*	-6.260016	6.167500*	-6.229858*
	1	103.0430	7.248792	6.55e-06	-6.260837*	-5.983291	-6.170364
	2	104.9413	3.184376	7.54e-06	-6.125248	-5.662672	-5.974460
	3	110.6649	8.862282	6.82e-06	-6.236445	-5.588838	-6.025342
<i>LOGIST_SA</i>	0	63.06954	NA*	7.54e-05*	-3.816846*	3.725238*	-3.786480*
	1	64.45945	2.519215	8.89e-05	-3.653716	-3.378890	-3.562619
	2	68.89409	7.483450	8.68e-05	-3.680880	-3.222838	-3.529052
	3	70.93152	3.183485	9.91e-05	-3.558220	-2.916960	-3.345660
<i>LOGIHR_SA</i>	0	61.03805	NA*	8.56e-05	-3.689878	3.598270*	-3.659512
	1	66.24814	9.443292	7.95e-05*	-3.765509	-3.490683	-3.674412*
	2	70.29807	6.834258	7.95e-05	-3.768629*	-3.310587	-3.616801
	3	72.89845	4.063100	8.76e-05	-3.681153	-3.039894	-3.468594

*Kriter tarafından belirlenen gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Her bir seri için seçilecek gecikme dönemi uzunluğuna karar verilirken kriterlerin önermeleri dikkate alınmıştır. Nedensellik analizi için süreçte takip eden aşama, eş bütünlük ilişkisi olup olmadığının sınanmasıdır. Bu amaçla yapılan JohansenEşbütünlük sınamasına ilişkin sonuçlar Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9: JohansenEşbütünlük Testi Sonuçları

	Eşbütünlük Vektör Say.	Öz Değer	İz ist.	0,05 Krit.Değ.	Maks-Özde.	0,05 Krit.Değ.
<i>LOGURE_SA</i>	$r=0^*$	0.504331	33.20143	15.49471	22.45910	14.26460
	$r \geq 1^*$	0.285161	10.74232	3.841466	10.74232	3.841466
<i>LOGIST_SA</i>	$r=0^*$	0.549667	36.80028	15.49471	26.32635	14.26460
	$r \geq 1^*$	0.271955	10.47393	3.841466	10.47393	3.841466
<i>LOGIHR_SA</i>	$r=0^*$	0.637302	47.68392	15.49471	33.46808	14.26460
	$r \geq 1^*$	0.350000	14.21584	3.841466	14.21584	3.841466

* %5 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlılığı gösterir.

Eşbütünleşme analizi sonuçları göstermektedir ki, her bir ilişki için % 5 anlam düzeyinde eşbütünleşik vektör bulunmaktadır. Dolayısıyla her bir ilişki için; değişkenler arası uzun dönemli istikrarlı bir ilişki bulunmaktadır. Nedensellik analizinde sözkonusu değişkenler arasında eşbütünleşik vektörlerin tespit edilmesi; hata düzeltme modeline dayalı Granger nedensellik test sonuçlarına bakılmasını gerekli kılmaktadır. Bu analize ilişkin Wald istatistik test sonuçları Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo10: Hata Düzeltme Modeline (VECM) Dayalı Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Ki kare testi	Olasılık Değeri
<i>D(LOGKREDI_SA)</i>	<i>D(LOGURE_SA)</i>	2.639413	0.2672
<i>D(LOGURE_SA)</i>	<i>D(LOGKREDI_SA)</i>	2.487558	0.2883
<i>D(LOGKREDI_SA)</i>	<i>D(LOGIST_SA)</i>	4.780554	0.0916*
<i>D(LOGIST_SA)</i>	<i>D(LOGKREDI_SA)</i>	0.959761	0.6189
<i>D(LOGKREDI_SA)</i>	<i>D(LOGIHR_SA)</i>	4.836821	0.0891*
<i>D(LOGIHR_SA)</i>	<i>D(LOGKREDI_SA)</i>	0.954632	0.6204

* %10 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlılığı gösterir.

Nedensellik testlerine ilişkin sonuçların özetlendiği Ttablo10 incelendiğinde görülmektedir ki; tarımsal krediler ile tarımsal üretim arasında Granger nedenselliği tespit edilememiştir. Ancak diğer iki test sonucunda %10 anlam düzeyinde tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Tarımsal istihdamın tarımsal kredilerin Granger nedeni olmadığı hipotezi ile tarımsal ihracatın tarımsal kredilerin Granger nedeni olmadığı hipotezi %10 anlam düzeyinde ret edilmektedir.

$$D(\text{LOGIST_SA}) \implies D(\text{LOGKREDI_SA})$$

$$D(\text{LOGIHR_SA}) \implies D(\text{LOGKREDI_SA})$$

İki analizde de nedensellik tek yönlü tespit edilmiş olup, %10 anlam düzeyi için, tarımsal istihdam ve tarımsal ihracatın tarımsal üretimin Granger nedeni olduğu

görülmüştür. Tarımsal üretim ile tarımsal kredi arasında bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiş iken, diğer iki analizde de yönü tarımsal krediye doğru olan nedensel ilişki olduğu görülmektedir.

Tarımsal kredilerle, tarımsal üretim arasında Granger nedensellik ilişkisinin bulunamamasının nedeni; analizi uygularken tarımsal üretimin miktar olarak değil, fiyat bazında alınmış olması olabilmektedir. Eğer tarımsal üretim, miktar olarak alınsaydı farklı bir sonuç çıkabilirdi. Aynı zamanda eğitim düzeyi düşük olan tarımsal üretici için banka işlemlerinin karmaşık ve zaman kaybına sebep olarak görmesi tarımsal kredilerle tarımsal üretim arasında Granger nedenselliğinin bulunamamasının sebebi olabilmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler genellikle kurumsallaşmamış kredi kaynaklarına başvurmaktadır. Böyle krediler kısa vadeli, yüksek faizli ve ödeme koşulları ağır olan kredilerdir. Bundan dolayı eğitim seviyesi düşük olan tarım sektörünü, ekonomiye katabilmek amacıyla kredi işlemlerinin daha basit olması gerekmektedir. Faiz oranları piyasa koşullarına düşürülerek, üretici köy tefecilerinden yüksek faizle borçlanmaktan kurtarılmalıdır

Tarımsal ihracat ile tarımsal krediler arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Tarımsal ihracat yapan tarımsal üreticinin, ihracat yapma kapasitesi arttıkça kredi ödemesinin artması bu ilişkiyi açıklamada neden olarak görülebilmektedir. Sınırlı ihracat kapasitesine sahip olan Türkiye'nin tarımsal destekler ve krediler yoluyla ihracat kapasitesini artırarak ödemeler dengesine katkı sağlayabilir ve bu yolla bölgesel dengesizlikler giderilebilmektedir.

Tarımsal istihdam ve tarımsal krediler arasında Granger nedensellik analizi sonucunda, tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Bu durumun sebebi olarak tarımsal üretimin artışıyla, istihdamın artması ve istihdam arttıkça kredi ödeme kapasitesinin artması olabilmektedir. Tarımsal üretimin artışıyla sağlamak amacıyla planlı üretim etkili ve uzun vadeli politikalar etkili olabilmektedir.

SONUÇ

Tarım sektörü geçmişten bugüne kadar, ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmelerini etkileyecek büyük öneme sahip bir sektör konumundadır. Ancak Türkiye’de tarımsal arazilerin küçük ve parçalı olması sorunu, tarımsal üretimi ve üreticiyi etkilemektedir. Küçülen araziler tarımsal üretimi zorlaştırmakta ve birim ürün maliyetlerinin artmasına neden olmaktadır. Bu durum ise, tarımsal verimliliği ve karlılığı azaltmaktadır. Türkiye bir dönem tarımda kendi kendine yeter bir ülke konumunda iken günümüzde tarım ürünleri ithal eden bir ülke konumuna yavaş yavaş gelmektedir. Tarım sektörünün, doğal koşulları sonucu ortaya çıkan risk ve belirsizliklere açık olması tarım sektörünün faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemektedir.

Türkiye’de devletin tarım sektörüne yönelik destekleme politikaları, uzun yıllar taban fiyat belirlenerek ve destekleme alımları yapılarak gerçekleştirilmiştir. Daha sonraki yıllarda, girdi destekleri, düşük faizli kredi desteği, teşvik primi ödemeleri, hayvancılığı geliştirme teşvikleri ile ürün bazında uygulanan ve belirli ürünlerde ekim alanlarını sınırlandırarak alternatif ürünlere geçişin teşvik edilmesine yönelik tazminat ödemeleri ve destekleme primleri gibi uygulamalarla tarım sektörünün desteklenmesi yoluna gidilmiştir. 2001 yılından itibaren tarımsal destekleme kapsamında, girdi ve destekleme alımları yoluyla verilen fiyat desteklerinden vazgeçilerek, üreticiler doğrudan gelir desteğiyle (DGD) devlet tarafından desteklenmeye başlanmıştır. Çiftçi kayıt sistemi oluşturularak, tarımsal üreticinin, tarımsal desteklerden faydalanabilmesini, bu sisteme kayıtlı olmalarına bağlanmıştır. Ayrıca bu dönemde, Tarım satış kooperatifleri ve birlikleri yeniden yapılandırılarak özerk hale getirilmiştir. 2004 yılında, Tarım Stratejisi 2006–2010 belgesi kabul edilmiştir. Bu doğrultuda 2006 yılında çıkarılan Tarım Kanunu ile üreticilerin üretim planları yapabilmelerini sağlayacak dengeli bir ortam oluşturulması amaçlanmıştır.

Tarım sektörünün ekonomik kalkınma süreci içerisinde daha etkin bir şekilde yer alabilmesi tarımsal işletmelerin ve üretimin önemi oldukça fazladır. Tarımsal üretici ve işletmelerin ihtiyaç duyduğu, finans kaynağının sağlanması, bankalar aracılığıyla, gerekli kredi desteğinin zamanında ve tarımsal üreticinin koşullarına uygun olarak verilmesi önemlidir. Son yıllarda tarım sektörüne yönelik kredi

uygulamalarında ve çeşitliliğinde büyük bir artış gözlemlenmektedir. Önceki yıllarda sadece Ziraat Bankası tarafından finanse edilen tarımsal krediler, 2000'li yıllar itibariyle diğer bankaların da tarım sektörüne yönelmeye başlaması ve kredi çeşitliliği sunmaları ile bu durum değişmeye başlamıştır. Bu noktada tarım sektörüne olan ilginin artması, Türkiye'nin AB uyum çalışmaları kapsamındaki Ortak Tarım Politikasının etkileri olarak açıklanmaktadır. Ayrıca bu ilginin artmasının başka nedeni olarak 2000'li yıllarla beraber tarım ve gıda fiyatlarında yükseliş ve sağlıklı ürünlere olan ilginin artması da sebep olarak gösterilmektedir. Tarımsal kredi kullanımında önemli olan nokta üreticilerin zamanında, kolay ve en uzun vadede kredi sağlanmasıdır. Tarım işletmelerinde gelirinin düşük olması ve belirli dönemlerde girdi sağlanarak ürün elde edilmesi nedeniyle de tarımsal krediler diğer tür kredilerden farklı bir yapıda olmasını sağlamaktadır.

Tarıma alternatif finans sağlayan kuruluşların son yıllarda gelişmeye başlamıştır, bu kuruluşlar, Tarımsal Sigorta Merkezi Leasing ve Factoring şirketleri ile Vadeli İşlemler olmaktadır. 2006 yılında TARSİM'in faaliyete geçmesi tarımsal üretim riskleri açısından olumlu bir gelişmedir.

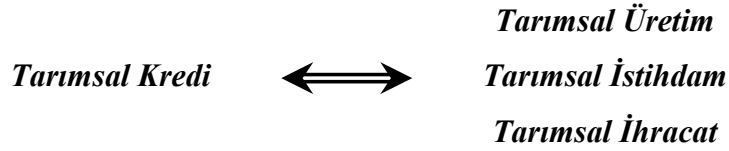
Tarım sektörünün Avrupa Birliğine uyum süreci değerlendirildiğinde ise; bu yöndeki çalışmaların devam etmekte olduğu görülmektedir.. Tarımsal destekleme konusunda, OTP ile ilgili farklılıklar olduğu ve bu konuda bir stratejinin ortaya konulmadığı, organik tarım konusunda eksiklikler olduğu ve AB ile uyumlu olmadığı, gıda güvenliğiyle ilgili mevzuatın, AB ile uyumlu olmadığı ve tarım istatistikleriyle ilgili bir ilerlemenin olmaması sorun olarak devam etmektedir.

2011 yılı itibariyle; tarım sektörünün Türkiye Ekonomisindeki yeri değerlendirildiğinde, kısaca görünen manzara şu şekildedir;

- GSYİH'daki payı %5-6 aralığında,
- toplam istihdam içindeki payı % 25,7 ve
- toplam ihracattaki payı %3,8 düzeyindedir.

Görüldüğü gibi gelirdeki payı ve istihdamdaki payı arasındaki farkın yüksek olması, kişi başına düşen gelirin tarım sektörü için ülke genelinden daha düşük gerçekleşmesine neden olmaktadır. Bu durumda tarım sektörünün iyi irdelenip,

sorunlarına cevap aranması gerekliliği, gerek ülke ekonomisinin gelişimi açısından, gerek istihdama yönelik sorunların çözümü ve gelir dağılımında adalet açısından gerekse de cari açık sorununa yönelik çözüm arayışları açısından önem taşımaktadır. Bu çalışma Türkiye ekonomisinde tarımın temel fon kaynağı olan banka kredileri ile tarım sektörüne ilişkin bazı makro ekonomik değişkenler arasında nedensel bir ilişkinin var olup olmadığını incelemeyi amaçlamıştır. Bu amaçla 2003:1 ile 2011:4 aralığını kapsayan çeyrek dönem verileri kullanılarak Granger Nedensellik Sınaması yapılmıştır.

Analizlerin sonucu göstermektedir ki;

- Tarımsal krediler ile tarımsal üretim arasında Granger nedenselliği tespit edilememiştir.
- Tarımsal krediler ile diğer iki makro ekonomik değişken arasında tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
- Nedenselliğin yönü tarımsal makro ekonomik değişkenlerden tarımsal kredilere doğrudur.

$$\textit{Tarımsal İstihdam} \implies \textit{Tarımsal Kredi}$$

$$\textit{Tarımsal İhracat} \implies \textit{Tarımsal Kredi}$$

Analizlerde tarımsal üretim değişkeninin, miktar olarak değil, parasal bazda alınmış olmasının tarımsal kredilerle, tarımsal üretim arasında Granger nedensellik ilişkisinin bulunamamasının olası nedenlerinden biri olabileceği düşünülmektedir. Tarımsal ürünlerin talebinin inesnek olması sebebiyle, bu değişkenin, miktar bazlı analiz edilmesi durumunda, farklı sonuçlara ulaşılabilir. Ancak üretici açısından hasat miktarından ziyade gelirin daha önemli olduğu düşünülmesi sebebiyle çalışmada

parasal bazlı üretim serisi dikkate alınmıştır. Bunun yanında, eğitim düzeyi düşük olan tarımsal üreticilerin banka işlemlerinin karmaşık ve kredi talebi sürecini uzun zaman almakta olarak değerlendirmesi, tarımsal kredilerle tarımsal üretim arasında Granger nedenselliğinin bulunamamasının bir diğer olası sebebi olabilir. Tarımsal üretici, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler genellikle kurumsallaşmamış kredi kaynaklarına başvurabilmektedir. Böyle krediler kısa vadeli, yüksek faizli ve ödeme koşulları ağır olan kredilerdir. Bundan dolayı eğitim seviyesi düşük olan tarım sektörünü, ekonomiye katabilmek amacıyla kredi işlemlerinin daha çiftçiler için daha basit ve anlaşılır olması gerekmektedir.

Tarımsal ihracat ile tarımsal krediler arasında tek yönlü nedensellik ilişkisine ulaşılmıştır. Tarımsal ihracat yapan tarımsal üreticinin, ihracat yapma kapasitesi artıkça kredi ödeme imkanlarının artmasının, bu ilişkiyi açıklamada önemli olduğu düşünülmektedir. Cari açık sorunun çözümüne katkı sağlamak adına, ülkemizin tarımsal destekler ve krediler yoluyla tarımsal ihracat kapasitesini artırabileceği önemli bir gerçektir.

Tarımsal istihdam ve tarımsal krediler arasında Granger nedensellik analizi sonucunda, tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Bu durumun sebebi olarak ihracata benzer bir durumun burada da geçerli olabileceği düşünülmektedir. Finansal olarak iyi durumda olan üreticinin istihdam olanakları da kredi ödeme olanaklarına paralel artmaktadır. Bu durum, istihdamdan kredilere doğru tespit edilmiş olan nedensel ilişkinin olası nedenlerinden biri olabilir.

Tarıma ilişkin verilerin derlenme sorunu, analiz döneminin uzunluğu ve tarımsal ürünlerin talebinin fiyat esnekliğinin düşük olması gibi sınırlılıklar altında ulaşılan bu sonuçlar, tarımsal kredilerin planlanması ve uygulanması sürecinde politika yapıcılar açısından dikkate alması gerektiği düşündürmektedir. Türk tarımının desteklenmesinde daha verimli sonuçlara ulaşılabilmesi için; tarımsal kredilerin planlanması, tahsisi ve takibi süreçlerinin iyi değerlendirilmesi önemli bir gerekliliktir.

KAYNAKÇA

ABAY Canan; AKGÜNGÖR Sedef. ARTUKOĞLU Metin. DEMİRBAŞ Nevin. ÇAĞLAYAN Latif; (1995,) “*Planlı Dönemde Tarım Politikaları*”, Türkiye Ziraat Mühendisliği IV. Teknik Kongresi 9-13 Ocak, T.C. Ziraat Bankası Kültür Yayınları No:28, Ankara, ss.47-61

ACAR, Mustafa. BULUT, Erdem; (2009) “*Türkiye’de ve Dünyada Tarımsal Destekleme Politikası, Son Gelişmeler*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, C:11, sayı:17, ss: 1–19.

AKGÜÇ, Öztün; (2010), “*Bankacılıkta Gelişmeler ve 2010 Yılına Bakış*,” Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı:47 ss:14–27 Bursa.

AKTAŞ, Cengiz; (2009), “*Türkiye’nin İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik Analizi*”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Cilt No:18 Sayı:2, ss. 35,47

BALAYLAR, Nilgün Acar; DUYGULU Aylin Abuk; (2004) “*Türkiye’de Para ikamesi Olgusu ve Para Talebi Fonksiyonunun istikrarı*”, Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, İktisat Bölümü, Cilt: 4 No:1, ss:1-23

BÜLBÜL, Mehmet,(2006) “*Tarımsal İşletmelerin Finansmanı*” Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

ÇAKMAK, Erol.H; DUDU, Hasan; ve ÖCAL, Nadir. (2008) , “*Türk Tarım Sektöründe Etkinlik: Yöntem ve Hanehalkı Düzeyinde Nicel Analiz*”, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Yayınları, Yayın No:134, Ankara.

GUJARATI, Damador, N; (1999), *Temel Ekonometri*, (Çeviren. ŞENESEN, Ü, ŞENESEN Gülay, Günlük) Literatür Yayıncılık, Yayın No:33, İstanbul.

DERNEK, Zeynep.(2006), *Tarım Ekonomisi Ve İşletmeciliği*, S.D.Ü Yayınları, Yayın No:56, Isparta

DİNLER, Zeynel. (2000), *Tarım Ekonomisi*, Ekin Kitapevi, Bursa

DOĞAN, Bahar, Burtan; (2010), “*Ticaret borsacılığının Dünyada ve Türkiye’deki Gelişim Süreçlerine Genel Bir Bakış*” Atatürk üniversitesi İktisadi ve İdari bilimler Dergisi, cilt: 24, sayı: 1, ss: 43-60

DPT, (2000), *Tarımsal Politikalar ve Yapısal Düzenlemeler Özel İhtisas Komisyon raporu*, DPT Yayınları, Yayın No: 2516 – 534, Ankara.

DPT, KIYMAZ, Taylan, (2008) *Dünya Tarım Piyasalarında Serbestleşmenin Türk Tarımına Fiyat ve Gelir Yönünden Yansıması*, Yayın no:2754 ISBN 978-975 – 19 – 4203-6 (basılı nüsha), Ankara.

EKREM, Gül, AYKUT, Ekinci, “Türkiye’de Enflasyon ve Döviz Kuru Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1984–2003”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt.6, Sayı. 1, 2006, ss. 91-106

Erbaykal, Erman; (2007) “Türkiye’de Enerji Tüketiminin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi”i, Beykent Sosyal Bilimler Dergisi Cilt: 1 No:1, ss. 29- 44, İstanbul

ERDAL Gülistan, UZUNÖZ, Meral; (2008), “Türkiye ve Avrupa Fındık Fiyatları ve Döviz Kuru Arasındaki Nedensellik İlişkisi”Uludağ. Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 2008, Cilt 22, Sayı 2, ss 47-55

ERGEÇ, Ethem Hakan. (2001) “Türkiyede Finansal Gelişme Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkilerinin Analizi “Yüksek Lisans Tez, Eskişehir

GAYTANCIOĞLU, Okan; (2009) *Türkiye’de ve Dünyada Tarımsal Destekleme Politikası*. İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No:14, İstanbul.

GÖKDEMİR, Bülent. (2004), *Tarımda Piyasa Reformu, Türk Tarımı Özelinde Tarım ve Rekabet Politikası İlişkisi*, ISBN 975–8301-91-8 Yayın no: 0143, Ankara.

GÜNAYDIN, Gökhan. (2006) “Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Türkiye Kırsal ve Kalkınma Politikaları”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara,

GÜNDÜZ A.Yılmaz. (1998), “Türk tarımı için alternatif politika arayışları 1980 Sonrası Türk Tarım Politikası”, Amme idaresi Dergisi, cilt:31,sayı:3, Eylül.1998, ss;120–137. Ankara.

GÜNEY, Alptekin; (2009) *İşsizlik Nedenleri, Sonuçları ve Mücadeli Yöntemler*”, Kamu-iş dergisi,Cilt:10, Sayı:4 ss:136-159, Ankara

GÜRLER, Arslan Zafer; (2008) *Tarım Ekonomisi*, Nobel yayınları, Yayın No: 1336 Ankara.

IŞIĞIÇOK, Erkan; (1994),*Zaman Serilerinde Nedensellik Çözümlemesi,Türkiyede Para Arzı ve Enflasyon Üzerine Amprik Bir Araştırma*,Uludağ Üniversitesi Basım Evi,Yayın No:9, Bursa

IŞIN, Ferruh; (2000), *Türkiye’de Son yıllarda Pamukta Uygulanan Destekleme Politikalarının İzmir İlinde Seçilmiş Bir Yörede üreticilere Yansımaları ve Üretici Görüşleri Üzerine Bir Araştırma*, Üniversiteliler Ofset, İzmir.

İNAN, İ.Hakkı; (2008)“Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli”,İstanbul Ticaret Odası Yayınları Yayın No:73, İstanbul

İNAN, İ.Hakkı; (2006) “ Tarım Ekonomisi ve İşletmeciliği”, Ofset Yayıncılık,İstanbul.

İNÇİ İbrahim. (2010), '*Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Toprak Mülkiyet Dağılımı ile İlgili Bazı Düzenlemeler*', A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı:44, ss. 345 -359

KARACA, Orhan; (2003), "*Türkiye'de Enflasyon-Büyüme İlişkisi: Zaman Serisi Analizi*", Doğu Üniversitesi Dergisi, 4(2): ss. 247-255.

KASMAN, Saadet; KASMAN, Adnan; (2004), "*Turizm Gelirleri ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Eşbütünleşme ve Nedensellik İlişkisi*", İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, Sayı: 120, ss: 122-131.

KARATEPE, Yalçın; (2000), "*Türev Piyasaları*", Ankara Üniversitesi Yayınları, Yayın No:587, Ankara.

KAZGAN, Gülten; (2003) "*Tarım ve Gelişme*", İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları, Yayın No: 50, Filiz Kitabevi, , İstanbul.

MÜSİAD, ÖZTÜRK İbrahim;(2011), "*Sürdürülebilir Büyüme için Stratejik dönüşüm, Türkiye Ekonomisi, Araştırma No: 74, İmak Ofset, İstanbul.*

NİŞANCI, Murat, (2005) ; "*Eşbütünleşme Tekniği İle Türkiye'de Yakıt Talebinin Analizi*", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt No:19, Sayı : 2, ss:19-30.

OLGUN, Akın; IŞIN, Ferruh (2005), *Türk Tarım Politikasının Avrupa Birliği Ortak Politikasına Uyumu*, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Yayın No:134, Ankara.

ÖVGÜN Barış; (2010) "*Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Bir Çıkmaz: Politika Transferi Açısından Tarım Sorunu*", Ankara çalışmaları dergisi Cilt: 9, No:1 Ankara.

ÖZÇELİK Ahmet; (2011) “*Tarım Ekonomisi*”, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No:2226 – 1225, Eskişehir

ÖZÇELİK, Ahmet; GÜNEŞ, Erdoğan; ARTUKOĞLU, Metin M; (2005), “*Türkiye’de Tarımsal Kredi: Sözleşmeli Tarım ve Üretici Örgütleri Üzerinden Kredi Uygulamaları*” Türkiye Ziraat Mühendisleri VI. Teknik Kongresi, T.C Ziraat Bankası Kültür Yayınları, ss: 961–985. İzmir.

PARASIZ, İlker.(2000), “*Para Banka ve Finansal Piyasalar*”, Ezgi Kitabevi, Bursa.

PARASIZ, İlker,(2007),“*Modern Bankacılık Teori ve Uygulama*”, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.

SEVAL, Belkıs, (1999),”*Kredilendirme Süreci ve Kredi Yönetimi*” İ.Ü. Muhasebe Enstitüsü Eğitim ve Araştırma Vakfı Yayınları, Yayın No:59, İstanbul.

ŞAHİNÖZ, Ahmet; (2010) ; “*Yeni Binyıl’da Yeni Tarım Politikaları*”, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi cilt: 19, sayı: 10, ss: 331-349.

ŞENER, Sedef. (2004); “*İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Tarım Politikası Arayışları*”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C:7 sayı: 1, ss.73-92

ŞENNUR Okur; (1992); “*Finansal Kiralama Sistemi ve Tarımda Uygulanabilirliği*”, T.Ziraat Bankası Krediler Müdürlüğü Uzmanlık Tezi, Ankara.

ŞİMŞEK, Muammer; (2003), “*İhracata Dayalı-Büyüme Hipotezinin Türkiye Ekonomisi Verileri İle Analizi*” 1960–2002”, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 18, Sayı: 2, ss: 43–63. İzmir.

KULAK Esra ; (2011)T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, “*Tarımsal Üretim Süreçlerindeki Değişimin Kırsal Alanda Kadın İstihdamına Etkileri: 1980 Sonrası Gelişmeler*”, ISBN: 978–975-19-5053-6, Basım Yeri: Afşaroğlu Matbaası, Ankara.

TAŞKIRAN, Reyhan; ÖZÜDOĞRU, Hasim; (2010), “*Türkiye’de Tarımsal kredi uygulamaları*”, Gazi Üniversitesi,Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi , Cilt1: No:1 ss:150-163

TECER, Meral; (2007), “*Avrupa birliği ve Türkiye sorular-yanıtlar*”, Türkiye Orta doğu amme İdaresi Yayınları, Yayın no:340, ISBN:978 975.891.218, Ankara.

TERZİ, Harun. OLTULULAR, Sabiha; (2004) “*Türkiye’de Ekonomik Büyüme Enflasyon Süreci: Sektörler İtibariyle Ekonometrik bir Analiz*”, Bankacılar Dergisi, Sayı:50 ss: 19–34, Ankara.

TKB, (2004), ‘*Tarımsal Girdi ve Destekler*’, II. Tarım Şurası VII. Komisyon, Ankara

TKB, (2008) , ‘DİŞBUDAK, Kutay.“*Avrupa Birliğinde Tarım-Çevre İlişkisi ve Türkiye’nin Uyumunu*”, Tarım ve Köy işleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı AB Uzmanlık Tezi, Ankara.

TOPUZ, Hüseyin; (2007), “*Cumhuriyet Dönemi Ekonomisinde Tarımsal Yapının İncelenmesi*”, SDÜ, İktisadi ve idari bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:12 No:3 ss:367–380,

TUIK, (2008) .‘*Tarım İstatistikleri, (“Sorularla Resmi İstatistikler”)*, Tük Yayınları; Yayın No:3169, Ankara. (Haziran).

YALÇINKAYA, Neslihan, YALÇINKAYA, M.Hakan, ÇILBANT, Coşkun;(2006) ‘*Avrupa Birliği’ne Yönelik Düzenlemeler Çerçevesinde Türk Tarım Politikaları ve Sektörün Geleceği Üzerine Etkisi*” Celal Bayar Üniversitesi, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt:13, Sayı:2,ss. 106–126.

YAYLA, Nihal; (2010) “*Ekonomi Yazıları,*” Pamukkale Üniversitesi Yayınları, Yayın No:22 Sistem Ofset, Ankara.

YENİ Rahmi, DÖLEKOĞLU Celile, Özççek. (2003); “*Tarımsal Destekleme Politikasında Süreçler ve Üretici Transferleri*”, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Yayınları, Yayın No:98, ISBN :975-407-123-3 ,Ankara.

YILDIZ, EMEL; OĞUZHAN, Adil; (2007), “*Türkiye’de Uygulanan Para Politikalarının Tarımsal Üretime Etkisi: Model Denemesi*”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 9, Sayı 2 ss: 206–225

SAÇLI, Yurdakul; (2007) AB ‘ye Uyum Sürecinde Hayvancılık Sektörünün Dönüşüm İhtiyacı, DPT iktisadi Sektörler Genel Müdürlüğü, Yayın No: 2707, Ankara.

İNTERNET KAYNAKÇA

ABAY, Canan, SAYAN Serdar, MİRAN, Bülent, BAYANER, Ahmet; (2001) “*Türkiye’deki Tarımsal Destek Harcamalarının Enflasyonist Etkilerinin Ekonometrik Analizi*”, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Proje Raporu: 2001-21 Yayın no:71 www.tarimekonomisi.com/dosyalar/437669599.pdf , 5 Mart 2012.

AY, Ahmet, KARAÇOR Zeynep; (2007), “*2001 Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisinde Krizden Büyümeye Geçiş Üzerine Bir Tartışma*”

http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler%5CAhmet%20AY%20-%20Zeynep%20KARA%C3%87OR%5CAY,%20AHMET.pdf, ss:67–86, 15.05.20011 14 Temmuz 2011,

Akbank, (2012); *Tarımsal Krediler*,(Çevrimiçi) <http://www.akbank.com/> ,5 Şubat 2012.

AKTAŞ Erkan; TUNCER İsmail; AYDIN, Murat; (2010)”1980 Sonrası Ekonomik Krizlerin Türkiye Tarım Sektörü Üzerindeki Etkileri”(Çevrimiçi), http://mpa.ub.uni-muenchen.de/14588/1/Tuerkiye_kriz_ve_tarAe_m.pdf 19 Mart 2012.

ATAKAN, Mehtap (1998), *Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ve Türkiyenin Uyumu*,(Çevrimiçi), AT. Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi,http://www.gumruk.gov.tr/tr-TR/abdisiliskiler/aaa/ortak_tarim.pdf 12 Temmuz 2011.

Anadolubank,(2012) “*Tarımsal Krediler*”,(Çevrimiçi)http://www.anadolubank.com.tr/tarim/?page=tarim_kart 11,Şubat 2012.

Avrupa Birliği Bakanlığı (Çevrimiçi) <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=41269&l=1>, 22 Mart 2011.

Avrupa Birliği Bakanlığı, (Çevrimiçi) http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2011_ilerleme_raporu_tr.pdf 24 Mart 2011.

Avrupa Birliği Bakanlığı, (Çevrimiçi) <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=41269&l=1> 23 Mart 2011.

Avrupa Birliği Bakanlığı, (Çevrimiçi) www.abgs.gov.tr/.../mali%20isbirligi%20bakanligi/.../mipd_turkce 17 Nisan 2011.

Avrupa Birliği Bakanlığı,(Çevrimiçi) http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf 12 Mart 2011.

Avrupa Birliği Bakanlığı,(Çevrimiçi) http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2011_ilerleme_raporu_tr.pdf , 14 Ocak 2012

BDDK, Yıllar İtibariyle Faktoring, (Çevrimiçi), http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/Istatistiki_Veriler/Uc_Aylik_Raporlar/Uc_Aylik_Raporlar.aspx , 1 Aralık 2011.

BERBER, Metin, ARTAN, Seyfettin; (2004), “*Türkiye’de Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi*”, İktisadi ve idari Bilimler Dergisi, Cilt:18 Sayı: 3 (Çevrimiçi),<http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/IIBD/article/view/355> 11 Mart 2012

BULUT, Cihan ; “*Atatürk Dönemi Ekonomik Yapı ve Politikaları*”(Çevrimiçi) ,Qafqaz Üniversitesi Uluslararası İktisat Bölüm,journal.qu.edu.az/article_pdf/1035_410.pdf ss:1-13(Bakü/Azərbaycan), 5 Şubat 2011.

Denizbank, (2012) “*Tarımsal Krediler*”,(Çevrimiçi) <http://www.denizbank.com> , 12 Aralık 2012.

DPT, “*İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*”; (1968 -1972) (Çevrimiçi) <http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC3712B3AA8761DC70455EDD505C91856E7FE60BFD028C293D> 1 Ocak 2011.

DPT, “*Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*” (1985-1989) (Çevrimiçi)<http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC3712B3AA8761DC70455EDD505C91856E7FE60BFD028C293D> 2 Ocak 2011

DPT, *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı* (1963-1967), (Çevrimiçi)<http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC3712B3AA8761DC70455EDD505C91856E7FE60BFD028C293D> 8 Ocak 2011

DPT, “*Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı*” (1979-1983) (Çevrimiçi)<http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC3712B3AA8761DC70455EDD505C91856E7FE60BFD028C293D> 2 Ocak 2011

DPT, “*Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı*” (1973 - 1977)(Çevrimiçi)<http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC3712B3AA8761DC70455EDD505C91856E7FE60BFD028C293D> 1 Ocak 2011

DPT,(1989) “*Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı*” (1990-1994) (Çevrimiçi)<http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC3712B3AA8761DC70455EDD505C91856E7FE60BFD028C293D> 2 Ocak 2011

DPT,(1995) “*Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)*”(Çevrimiçi)<http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC3712B3AA8761DC70455EDD505C91856E7FE60BFD028C293D> 2 Ocok 2011

DPT,(2000) “*Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2000-2005)*”(Çevrimiçi)<http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC3712B3AA8761DC70455EDD505C91856E7FE60BFD028C293D> 3 Ocok 2011

DPT,(2006) “*Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007 -2013)*”(Çevrimiçi)<http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC3712B3AA8761DC70455EDD505C91856E7FE60BFD028C293D> 3 Ocok 2011

DPT, (1999), YÜKSELER, Zafer;“*Tarımsal Destekleme Politikaları ve Doğrudan Gelir Desteğinin Değerlendirilmesi*”,(Çevrimiçi), ekutup.dpt.gov.tr/tarim/yukselez/gelirdes.pdf, 9 şubat 2011.

ERTUĞRUL Cemil; (2002) “*Gündem 2000 Çerçevesinde AB Ortak Tarım Politikasının Yeniden Yapılandırılması ve Türkiye*”,(Çevrimiçi) Devlet Planlama dergisi 42. Yıl Özel Sayısı, Ankara, ss. 293–309, <http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/ertugruc.pdf> 15 Ocak 2011.

Finansal kiralama (2007)
(Çevrimiçi),http://www.alomaliye.com/2008/suleyman_turan_yenikdv.htm 5 Şubat 2012

Finansbank, (2012) *Tarımsal Krediler*, (Çevrimiçi) www.finansbank.com.tr 3 ocak 2012.

GarantiBankası,(2012) *Tarımsal Krediler*,(Çevrimiçi)
<http://www.garanti.com.tr>5Şubat2012.

Halkbankası, (2012) *Tarımsal Krediler*(Çevrimiçi)<http://www.halkbank.com.tr/channels/1.asp?id=887>Çevrimiçi, 3 Şubat 2012

OĞUZ, Yıldırım; (2007), *Türkiyede Bankacılık Sektörü (Tarihsel Gelişim, Temel Sorunlar, Mali riskler ve Yeniden Yapılandırma,*

(Çevrimiçi),<http://www.bilgibank.info/2007/09/bankacilik-ve-banka-sistemi-ile-iligilimakaleler.html> 11.Eylül2011.

İŞBANKASI, (2012) *Tarımsal Krediler*,(Çevrimiçi)
<http://www.isbank.com.tr/content5> Şubat 2012.

KESBİÇ, C.YENAL; BALDEMİR, Erdem,DOĞAN, Sibel ; (2005), *Rekabet Gücü Ölçümü ve Önemi: Türk Tarım Sektörü İçin bir Analiz* (Çevrimiçi)
www.ekonometridernegi.org/bildiriler/o10s3.pdf20 Mart 2011.

KIRAL, Taner; AKDER, Halis. (2000). *Makro ekonomik göstergelerle tarım sektörü*,http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/a793d8b79c1b666_ek.pdf?tipi=14&sube,8 Mayıs 2011

KIZILGÖL,Özlem; (2006)"*Türkiye’de İhracata Dayalı Büyüme hipotezinin Analizi:Eşbütünleşme Ve Nedensellik Analizi*"Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:10<http://akademikbakis.org/pdfs/10/ozlem.htm> 11Mart 2012.

Maliye Bakanlığı, Toplam Tarımsal Destekler,(Çevrimiçi),<http://www.maliye.gov.tr/Sayfalar/AramaSonuclari.aspx?k=TARIM%20DESTEKLER%C4%B0> 1 Ocak 2012

ÖZÇATALBAŞ,Orhan;"*Eurepgap Eğitim Yayım ve Türkiye*", (Çevrimiçi),
http://www.tarimmerkezi.com/yazar_kose.php?hid=3720, 8 Mart 2011.

ÖZER, Osman Orkan; (2004) ,"*Oyun Teorisi ve Tarımda Uygulanması* “ (Çevrimiçi) http://www.agri.ankara.edu.tr/economy/1306_oyunteorisi.pdf, 15 Mart 2012.

ÖZKAYA, Tayfun; GÜNAYDIN, Gökhan; BOZOĞLU, Mehmet; OLHAN, Emine; SAYIN, Cengiz;"*Tarım Politikaları ve Tarımsal Yapıdaki Değişikler*", Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi,
http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/2fcc8cfe1fa4c77_ek.pdf 12 Ocak 2011.

Resmi Gazete (2008) “*Tarım sigortaları kapsamı*”(çevrimiçi) <http://www.resmi-gazete.org/ara/simsek-tasi/sayfa-37.htm> 9 Augustos 2011.3 3 Nisan 2011.

Resmi Gazete, (2004), “*Çayda Budama Tazminatı*”, (Çevrimiçi) Sayı: 7758, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/08/20040827.htm#4>Ankara, 9 ağustos 2011.

Resmi Gazete, (2008)”*Suni Tohumlama Desteği*”, Sayı: 26848,(Çevrimiçi),<http://www.resmi-gazete.org/regu/2008-13489-hayvanciligin-desteklenmesi-hakkinda-karar-10716.htm> Ankara.

Resmi Gazete, (2009), *Fındıkta Söküm ve Fark Ödemesi* (,Çevrimiçi) Sayı:27331,<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/08/20090826-6.htm> Ankara. [14 Haziran 2011.](http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/08/20090826-6.htm)

Resmi Gazete,(2006) “*Kırsal Kalkınma Desteği*”, (Çevrimiçi), Sayı:26131-17, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/04/20110406.htm> Ankara. [14 Haziran 2011](http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/04/20110406.htm)

Resmi Gazete, “*Tütün Üretiminden Vazgeçip Alternatif Ürün Yetiştiren Üreticilerin Desteklenmesine Dair Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ*“(2008/71)(Çevrimiçi) (31 Aralık 2008 çarşamba sayı: 27097 (6. mükerrer) Ankara. <http://www.resmi-gazete.org/ara/27097-sayili-7-mukerrer/sayfa-1.html>

Resmi Gazete,(2008) “*Alternatif Ürün desteği*”,(Çevrimiçi) <http://www.resmi-gazete.org/ara/ekren/sayfa-69.html> 11 Temmuz 2011.

ŞAHİN, Ahmet. CANKURT, Murat, GÜNDEN, Cihat, MİRAN Bülent;(2008), (Çevrimiçi)“*Çiftçilerin Risk Davranışları: Bir Yapısal Eşitlik Modeli Uygulaması*”(Çevrimiçi) <http://www.iibf.deu.edu.tr/dergi.php?idm=273> , 21 mart 2012.

ŞAHİNÖZ, Ahmet,ÇAĞATAY, S. Teoman, Özgür, Kıymaz, Taylan; (2007). “*Tarımda Yeni Politika Arayışları “Fark Ödeme”*”,(Çevrimiçi) TZOB Yayını, Yayın No:155Ankara,<http://www.tepge.gov.tr/Dosyalar/Yayinlar/66f0663170734ef5bca05355afa6e361.pdf>

Şekerbank, (2012) “*Tarımsal Krediler*”,(Çevrimiçi)
<http://www.sekerbank.com.tr/isletme/zirai.jsp> 9 Şubat 2012.

TKB, (2008), “*Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma (IPARD) Programı*”(2007-2013),(Çevrimiçi)http://sgb.tarim.gov.tr/duyurular/IPARD_Program/IPARD_Program_son1.doc / 11 Mart 2011

T.C. Ziraat Bankası (2003), “*Tarımsal Krediler Yönetmeliği*”, *Tarımsal Krediler Daire Başkanlığı*, (Çevrimiçi),
<http://www.ziraat.com.tr/tr/p/n/ContentMain.aspx?id=206000> 3 Ocak 2011.

T.C. Ziraat Bankası,(Çevrimiçi,) <http://www.ziraat.com.tr//courses/tei/08finans>, 8 Ocak 2011.

Tarım Kredi Kooperatifleri,(2011)
(Çevrimiçi),<http://www.tarimkredi.org.tr/goster.php?tablo=menu&id=38>, 22 Mayıs 2011

Tarım Sigortaları Havuzu, (Çevrimiçi)
[http://www.tarsim.org.tr/trsmWeb/subIndex.jsp?id=12Devlet Destekli Tarım Sigortaları](http://www.tarsim.org.tr/trsmWeb/subIndex.jsp?id=12DevletDestekliTarimSigortaları), 16 haziran 2011

Tarım Sigortaları Havuzu,(2005) Tarım sigortaları yasası(Çevrimiçi)
<http://www.tarsim.org.tr/trsmWeb/subIndex.jsp?id=1> 16.Haziran.2011.

TİGEM, (2004) Organik tarım Kanunu,(Çevrimiçi)<http://www.tigem.gov.tr/Mevzuat/Pages/organik-tarim-kanunu.aspx> 11 Nisan 2011

TKB, (2004), “*Osmanlı'dan Günümüze Tarım ve Tarıma Hizmet Veren Kurumların Teşkilatlanma Süreçleri*”,
http://www.tarim.gov.tr/TurkiyedeTarim,Osmanlida_Tarim.html 17 Mayıs 2011.

TİGEM, Çevrimiçi, <http://www.tigem.gov.tr/Pages/Tarihce.aspx>,5 Mayıs 2011.

TKB, (2011), “2011 Yılı Performans Programı”, (Çevrimiçi), http://www.tarim.gov.tr/Files/duyurular/SGB/SGB_260510/2011PerformansProgrami23022011.pdf 5 Mayıs 2011

TKB, “Fark Ödemeleri” (Çevrimiçi) http://www.muglutarim.gov.tr/index.php?l=1&sayfa_id=101&g_id=15528&id=49401 ,13 05,2011

TKB, “Yıllar İtibariyle Fark Ödemeleri”, (Çevrimiçi) http://www.taryat.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=162&Itemid=73 3 Mart 2011.

TKB,(2006), “Tarım kanunu”, (Çevrimiçi) http://www.tarim.gov.tr/Files/Mevzuat/kanun_son/TKB_Kanunlar/TARIM_KANUN_U.pdf 10 Mayıs 2011.

TKK:http://www.kooptr.com/ekitap/utopya_koop.pdf(Çevrimiçi) 22 Mayıs 2011.

TURKEKUL, Bahar; (2008) “Türkiye’de Enflasyon Büyüme İlişkisi: Tarım Sektörü İtibariyle Ekonometrik Bir Analiz”, (Çevrimiçi) http://www.agr.ege.edu.tr/zfdergi/edergiziraat/2007_cilt44/s1/163-175.pdf 9 Mart, 2012.

TÜGEM, /ZIRAI MUCADELENİN TANIMI VE MUCADELE YONTEMLERİ 00185.html01 (Çevrimiçi),<http://www.tugem.gov.tr>,1 Mayıs 2011.

TÜİK, “Tarımsal İstihdamın Toplam İstihdamdaki Payı”(Çevrimiçi) <http://tuikapp.tuik.gov.tr/ulusalgostergeler/tabloyilSutunGetir.do?durum=acKapa&menuNo=69&altMenuGoster=1> 3 Ocak 2012.

TÜİK, (2011), “Tarımsal Üretim ve Gayri Safi Yurt İçi Hasıla”(Çevrimiçi) <http://tuikapp.tuik.gov.tr/ulusalgostergeler/sorguSayfa.do?target=tablo> 11 Eylül 2011

TÜİK, “Büyüme ve Cari Fiyatlarla GSYİH ve Tarım”,(Çevrimiçi) http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=57&ust_id=16 15 Şubat 2012.

TÜİK, “İhracatın Sektörel Dağılımı”, (Çevrimiçi), , <http://tuikapp.tuik.gov.tr/ulusalgostergeler/tabloyilSutunGetir.do?durum=acKapa&menuNo=91&altMenuGoster=1> 4 Ocak 2012.

TÜİK,“Sektörlere göre İthalatın Dağılımı”, (Çevrimiçi),<http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> 9ocak 2012.

TÜİK, “İstihdamın Sektörlere Göre Dağılımı”, (Çevrimiçi) <http://tuikapp.tuik.gov.tr/ulusalgostergeler/tabloyilSutunGetir.do?durum=acKapa&menuNo=69&altMenuGoster=1> 2 Kasım 2011.

TÜİK, “Tarımsal İhracatın Toplam İhracattaki Payı”, Çevrimiçi, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/ulusalgostergeler/tabloyilSutunGetir.do?durum=acKapa&menuNo=91&altMenuGoster=1> 7 Ocak 2012.

TÜİK, “Tarımsal İthalatın Toplam İthalattaki Payı” (Çevrimiçi), <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> 9 Ocak 2012.

Türkiye Ekonomi Bankası, (2012) “Tarımsal Krediler”, (Çevrimiçi) <http://www.teb.com.tr/> 17 Şubat 2012.

Türkiye FaktoringDerneği (Çevrimiçi) <http://www.factoringderneği.org.tr/detail.php?sID=1> 6 Ocak 2011.

Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Zirai ve İktisadi Rapor, (Çevrimiçi) <http://www.tzob.org.tr/Uploads/Zirairapor2007.pdf> , 14 Haziran 2011

UZUN, Adem. GÜNEY, Alptekin, DURAN, Selman; (2010) (çevrimiçi), “*Tarımsal Gelişme ve Kalkınma sorunu: Sektörel Politikalar ve İşsizlikle Mücadele*”, Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi -1 15–16 Nisan ISBN 978–975-8573-08-0, Malatya web.inonu.edu.tr/~ozal.congress/pdf/39.pdf 7 Mayıs 2011.

Vakıfbank, (2012), “*Tarımsal krediler*”, (Çevrimiçi) <http://www.vakifbank.com.tr/> 9 Eylül 2011.

Ziraat Bankası, (2010) (Çevrimiçi) http://www.ziraat.com.tr/tr/s/d/2010_interaktif/tr/m-1-10.html, 24 Şubat 2011.

Ziraat Bankası, (2012) “*Tarımsal krediler*”, (Çevrimiçi), <http://www.ziraat.com.tr> 3 Ocak 2012.

Ziraat Bankası, (2009) (Çevrimiçi) http://www.ziraat.com.tr/tr/bankamiz/tanitim/report/ziraat_2009_tr_final.pdf, 26.ŞUBAT.2011

Ziraat Bankası, (Çevrimiçi), <http://www.ziraat.com.tr/tr/bankamiz/kultur-sanat/gmbina-tarihce.aspx>, 17 Nisan 2011.

ZiraatBankası, (Çevrimiçi) http://www.ziraat.com.tr/tr/bankamiz/tanitim/report/ziraat_2009_tr_final.pdf 24.Şubat 2011